

*M. Ll. Bruch
J. Plaza*

LA PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA A QUEBEC EN EL MÓN COMERCIAL I EMPRESARIAL

*LA PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA
A QUEBEC
SECTOR SÒCIO-ECONÒMIC*

Direcció General de Política Lingüística

La planificació lingüística a Quebec

Sector socio-econòmic

Lluïsa Bruch i Salada
Júlia Plaza i Arqué

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Barcelona 1992

INSTITUT CATALÀ DE BIBLIOGRAFIA. DADES CIP:

Bruch i Salada, M. Lluïsa

La Planificació lingüística a Quebec: sector
sòcio-econòmic

A la part superior de la portada: Direcció General
de Política Lingüística.-

Bibliografia

ISBN: 84-393-1931-2

I. Plaza i Arqué, Júlia

II. Catalunya. Generalitat. Departament de Cultura

III. Catalunya. Generalitat. Direcció General de
Política Lingüística

IV. Títol 1. Francès - Normalització - Quebec

2. Francès - Aspectes socials - Quebec 3. Quebec -

Política lingüística

804.0:316 (714)

AGRAÏMENTS

Volem donar les gràcies a les doctores Teresa Cabré i Monique Cormier, tutores del projecte, des de les universitats de Barcelona i Mont-real respectivament, per la seva ajuda i suport i sense les quals no hagués estat possible aquest treball.

Agraïm també a Joaquim Arenas, Ferran Ariño i Isidor Marí la col·laboració i confiança que ens han demostrat.

Manifestem el nostre reconeixement a Jean-Claude Corbeil, Jean-Claude Gaumond i Michel Guillotte, per les seves valuoses observacions i comentaris. També a tots els qui, a Quebec i des de diferents àmbits, ens han subministrat informació i destaquem Pierre Auger, Gysèle Baril, Nycole Bélanger, David Birnbaum, Camil Chouinard, Fernand Daoust, Robert Dubuc, Michel Guay, Nada Kerpan, Richard Kromp, Michel Lafontaine, Lorne Laforge, Diane Lapointe, Jacques Larivière, Gérald Larose, Pierre Mantha i Gigi Vidal.

Finalment agraïm a l'Institut de Sociolingüística la publicació del llibre.

© Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura

Primera edició: febrer 1992

Tiratge: 750 exemplars

Fotocomposició: Fernández, S.A.

Impressió: Gráficas 92, S.A.

Dipòsit legal: B-6.641/1992

Sumari

JUSTIFICACIÓ	7
1. INTRODUCCIÓ	9
1.1 <i>Descripció geogràfica</i>	9
1.2 <i>Descripció històrico-política</i>	12
1.3 <i>Descripció de la població</i>	16
1.4 <i>Cronologia dels esdeveniments històrico-político-lingüístics</i>	21
2. MARC LEGAL DE LA PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA A QUEBEC	25
2.1 <i>Antecedents. La llei 63 i la llei 22</i>	25
2.2 <i>La llei 101: Carta de la Llengua Francesa</i>	27
3. ESTAT DE L'ECONOMIA NACIONAL	35
4. MITJANS D'AJUDA DE L'OFFICE DE LA LANGUE FRANÇAISE PER A LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA DEL PAÍS	39
4.1 <i>Implantació terminològica</i>	39
4.1.1 <i>Banque Terminologique du Québec</i>	41
4.1.2 <i>Servei de consulta telefònica</i>	42
4.1.3 <i>Producció lingüística i terminològica</i>	44
4.1.4 <i>Cooperació internacional</i>	45
4.1.5 <i>Subvencions</i>	46
4.2 <i>Programes d'acció per estimular l'ús del francès a la informàtica</i>	46
4.3 <i>Dinamització lingüística</i>	48
5. PROCÉS DE FRANCESITZACIÓ A LES GRANS I MITJANES EMPRESES (GE i PME)	51
5.1 <i>Aplicació del programa</i>	52
5.2 <i>Disposicions especials</i>	61
5.2.1 <i>Empreses d'investigació i alta tecnologia</i>	61
5.3 <i>Balanç</i>	63
6. PROCÉS DE FRANCESITZACIÓ A LES PETITES EMPRESES DE MENYS DE 50 TREBALLADORS	69
6.1 <i>Problemàtica del sector</i>	69
6.1.1 <i>Manca d'ordenament legal</i>	69
6.1.2 <i>Component al·lòfon dels treballadors immigrants</i>	71
6.2 <i>Programa d'intervenció de l'OLF</i>	71
6.2.1 <i>Desenvolupament del programa</i>	72
6.2.2 <i>Funció dels consellers</i>	74
6.3 <i>Valoració del procés</i>	74
7. UN CAS A PART: L'ADMINISTRACIÓ	77

8. ELS SERVEIS LINGÜÍSTICS	79
8.1 <i>Formació específica dels components del SL</i>	81
8.2 <i>Funcions que desenvolupa el SL</i>	82
8.2.1 Traducció	82
8.2.2 Terminologia	83
8.2.2.1 Difusió de la terminologia	85
8.3 <i>El Centre de Documentació, suport del SL</i>	86
8.4 <i>Un recurs extern: les empreses de traducció i els traductors independents</i>	87
8.5 <i>Funcionament del SL de diferents empreses</i>	89
8.5.1 El SL de <i>Radio-Canada</i>	89
8.5.2 El SL d'IBM	92
8.6 <i>Col·laboració entre els SL</i>	94
9. PARTICIPACIÓ DE LA SOCIETAT EN LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA DE QUEBEC	97
9.1 <i>Sindicats</i>	99
9.1.1 Confédération des Syndicats Nationaux (CSN)	100
9.2 <i>Organitzacions empresarials</i>	103
9.2.1 Chambre de Commerce de Montréal	103
9.2.2 Centre de Linguistique de l'Entreprise (CLE)	104
9.3 <i>Grups de pressió</i>	106
9.3.1 Mouvement Québec-Français (MQF)	107
9.3.2 Alliance Québec	109
CONCLUSIONS	113
SIGLES	114
BIBLIOGRAFIA	115

Justificació

L'origen d'aquest treball se situa en el màster de «Planificació i Serveis Lingüístics» cursat a la Universitat de Barcelona els anys 1987-1989. El caràcter fonamentalment informatiu, orientatiu i sobretot teòric d'aquests estudis ens impel·lí a conèixer de prop l'experiència duta a terme a Quebec, país pioner en l'aplicació sistemàtica d'una política lingüística que pot servir de model a altres territoris amb problemàtiques similars.

El primer objectiu fou el de conèixer i analitzar la planificació que, en matèria lingüística, s'havia iniciat al país i la manera com evolucionava, basant-nos principalment en l'àmbit socioeconòmic que, com en qualsevol societat occidental, és el que decideix les directrius del país.

Gràcies al suport econòmic de Cirit, Fundació Enciclopèdia Catalana i Departament d'Ensenyament (Servei d'Ensenyament del Català) fou possible l'estada de dos mesos a Mont-real. La permanència en un organisme governamental (Office de la Langue Française) i en el servei lingüístic d'una empresa (Radio-Canada) ens facilità uns coneixements, tant en el pla de planificació com en el d'aplicació, del procés de normalització lingüística endegat al país. La complexitat del tema d'estudis ens dugué a contactar amb altres institucions, serveis, associacions i organismes, els quals complementaren i, en alguns casos, contrastaren les informacions obtingudes: associacions empresarials i sindicals, grups de pressió, organismes governamentals i universitaris, serveis lingüístics de grans empreses, agències de traducció, associacions de traductors, d'interprets i de gestors lingüístics. D'altra banda, vam considerar del tot imprescindible recollir el sentir general de la població quebequesa respecte al tema de la llengua, per tal de valorar el grau d'acceptació d'aquesta política lingüística.

La informació que reproduïm a les pàgines següents prové, doncs, de les persones que molt amablement ens han atès i de la bibliografia consultada. Hem procurat de ser el més fidels possibles a la realitat i hem evitat, tant com hem pogut, interpretacions subjectives que la deformessin. No obstant això, som conscients que els resultats que s'han assolit a Quebec destil·len un entusiasme que, en alguns casos, es trasllueix al text.

Ens complauria que els lectors catalans s'engresquessin amb l'experiència quebequesa perquè allà, com aquí, el procés de recuperació lingüística és una necessitat d'afirmació i un objectiu possible d'acomplir.

1. Introducció

1.1 Descripció geogràfica

Nord-americà per la seva situació geogràfica, francès pels seus orígens i la seva cultura, britànic pel seu sistema parlamentari i cosmopolita a causa dels importants fluxos migratoris, europeus abans i asiàtics ara, Quebec és la segona província més rica, dinàmica i moderna de Canadà, després d'Ontario. Limita a l'est amb l'oceà Atlàntic; al sud, amb la província canadense de Nova Brunswick i amb els estats americans de Nova York, Vermont, Nova Hampshire i Maine; a l'oest, amb la província canadense d'Ontario i la badia de Hudson, i al nord, amb els Territoris del Nord-Oest canadencs.

La seva superfície, la més gran de les deu províncies de la Confederació Canadense –abasta 1,5 milions de km² i podria contenir a la vegada Espanya, Portugal, França, Bèlgica, Suïssa i Alemanya–, és coberta de boscos, rius i més d'un milió de llacs que constitueixen els seus recursos naturals més importants.

El riu Sant Llorenç, que comunica l'Atlàntic amb la zona dels grans llacs, és l'eix fluvial més important del continent nord-americà i situa Quebec en una posició privilegiada per al transport marítim que el fa obert al món. A les seves ribes, s'hi instal·laren els primers colons francesos i encara avui la població s'hi concentra, sobretot a Mont-real –la metròpoli– i al Quebec –la capital–, ports polivalents i internacionals. Amb una longitud de 1.200 km i amb una amplària –abans de convertir-se en golf– de 64 km, el riu Sant Llorenç esdevé l'artèria alimentària del país. La riquesa del sòl i la bonança del clima han originat una vall rica i fecunda per a l'agricultura que proporciona el 78 % dels productes agroalimentaris que necessita el país.

La vida econòmica depèn, juntament amb les terres cultivables, dels sectors de l'energia, dels boscos i de les mines. L'explotació i la transformació d'aquests recursos naturals formen el 46,8 % de les exportacions. Així, *Hydro-Québec* –la societat hidroelèctrica de l'Estat– assegura la producció, el transport i la distribució de la quasi totalitat d'electricitat que necessita el país i encara l'exporta al nord-est dels EUA –entre d'altres a la ciutat de Nova York– i a d'altres províncies canadenses. Les xifres converteixen Quebec en el primer país productor d'electricitat a Canadà. Els boscos cobreixen la meitat del territori i alimenten una indústria de pasta i paper que fan de Quebec el segon productor del món després dels EUA. L'explotació minera es basa principalment en l'or, el ferro, l'amiant, el coure, la ilmenita i la bauxita, principals substàncies minerals d'un territori immens, encara inexplorat, amb un subsòl ric i unes possibilitats infinites de descobrir nous jaciments.

La política econòmica de Quebec, que es basa en l'aprofitament dels recursos naturals i en la implantació d'indústries de transformació, permet un nivell de vida que situa el país en novena posició d'entre els més rics de la terra, segons dades de l'OCDE (*Organisation de la coopération et du développement économiques*). En el camp de la indústria, destaquen els sectors de la química mineral, de la metal·lúrgia, de la petroquímica, de la siderúrgia, de la informàtica i dels transports. Un 70 % de les plantes industrials i de les principals factories són situades a la regió de Mont-real, que reagrupa més de la meitat de la població malgrat ocupar una mica menys del 3 % del territori quebequès.

Només un 4,4 % de la població es dedica al sector primari i un 24,6 % al sector secundari,

mentre que el sector terciari representa un lloc clau a l'economia del país: els serveis, els comerços, l'Administració pública, les finances, els transports i les comunicacions representen el 71 % dels llocs de treball.

VENDA DE PRODUCTES MANUFACTURATS (1987)¹

	(000.000 \$)
Alimentació	10.006,5
Begudes	1.553,0
Tabac	923,3
Matèries plàstiques	1.278,7
Cuir i derivats	552,2
Tèxtil	1.629,9
Derivats del tèxtil	1.581,6
Confecció	4.080,9
Fusta	3.426,2
Mobiliari	1.273,1
Paper i derivats	7.674,9
Impremta i edició	3.112,8
Transformació dels metalls	6.046,0
Productes metàl·lics	4.194,3
Maquinària	1.496,6
Material de transport	4.838,0
Productes elèctrics i electrònics	3.926,8
Minerals no metàl·lics	1.786,0
Petroli i carbó	4.373,3
Indústries químiques	5.469,9
Cautxú i altres indústries	2.486,7
TOTAL	71.710,7

La densitat demogràfica del país és de 4 habitants per km², fet que s'explica perquè només una tercera part del territori és habitable: la del sud. Els seus 6 milions d'habitants es concentren majoritàriament al llarg del riu Sant Llorenç, zona que gaudeix d'un clima més temperat; cal no oblidar que una gran part del territori està sotmesa als rigors climàtics del gran nord, on la població és més escassa. Tot i que a l'hivern la temperatura pot baixar a -35° C, els quebequesos han après a dominar els rigors del clima i la geografia accidentada. La ciutat subterrània de Mont-real és una immensa xarxa de tentacles de gairebé 15 km, que permet als ciutadans de passejar-hi en mànigues de camisa, mentre a l'exterior el termòmetre baixa a sota zero o puja, a l'estiu, a 26° C. S'hi ofereixen tota mena de serveis –comercials, gastronòmics, culturals, financers– i esdevenen el principal accés a les estacions de metro, mitjà de comunicació més utilitzat a la ciutat a causa del confort i la rapidesa.

La tundra i la taigà formen la vegetació dels territoris extrems del nord de Quebec, on viuen de la caça i de la pesca la majoria d'amerindis i inuïts,² agrupats en petits pobles i amb un règim de governs locals i regionals, pactats –per convencions signades el 1975– amb els governs de Canadà i de Quebec.

1. *Profil du Québec*. Québec: Ministère des Affaires Internationales, 1988.

2. El terme *inuït* ha substituït a Quebec el mot *esquimal* (devorador de carn), a causa de la connotació negativa del seu significat.

1.2 Descripció històrico-política

Canadà, com Quebec, fou un centre d'atracció –a causa de l'abundància de bancs de bacallà– per als pobles marítims d'Europa, sobretot bascos, anglesos i bretons, que l'exploraren i el recorregueren d'est a oest. Però el veritable descobridor del país fou Jacques Cartier, bretó al servei de la corona francesa, que vers 1534 remuntà el riu Sant Llorenç i inicià una temptativa fallida de colonització. Aquest intent no va prosperar fins al principi del segle XVII, quan Samuel de Champlain fundà la colònia, entre d'altres, del Quebec i els francesos s'hi establiren definitivament.

Els anglesos, d'altra banda, hi organitzaren nombroses expedicions, amb l'objectiu de trobar una nova via marítima per anar a Xina, i s'instal·laren, de primer, a la badia de Hudson i després a Nova Escòcia.

Els colons francesos –provinents majoritàriament de Normandia i Bretanya i situats a la riba del riu Sant Llorenç– van rebre l'ajuda de la corona francesa per defensar-se dels indígenes iroquesos, per afavorir el poblament i per propiciar les expedicions cap a l'interior del país. Només amb 150 anys els pobladors establerts a Quebec –anomenat aleshores Nova França– hagueren de bastir les bases d'una civilització llatina a l'altre cantó de l'Atlàntic.

La rivalitat que al segle XVIII oposava Anglaterra i França en la lluita per l'hegemonia europea, repercutí directament en aquestes colònies d'ultramar fins que el 1763, pel Tractat de París, França cedí definitivament el seu territori a l'Imperi Britànic. Sota el domini britànic, s'imposà el dret penal anglès, però es garantí als francesos de Canadà el dret de conservar el seu codi civil i les seves institucions, el sistema senyorial de propietat de la terra, la seva llengua i la religió catòlica. A la conquesta anglesa, els canadencs francesos respongueren amb la *revanche des berceaux*: tenir fills era el sistema més segur de supervivència i així mateix d'empobriment. L'Església catòlica influí decisivament en aquesta determinació; si la població francesa era assimilada pels anglesos, la religió protestant s'imposaria per a tots.

No fou fins al 1791, amb l'Acta Constitucional, que s'establí un règim parlamentari a Canadà, i el territori del riu Sant Llorenç es dividí en dues províncies, amb institucions parlamentàries pròpies: l'Alt Canadà –Ontario– anglès i protestant, i el Baix Canadà –Quebec– francès i catòlic. Les tensions, al Baix Canadà, entre la minoria governant anglesa –que controlava el comerç, les finances i exercia el poder executiu i legislatiu– i l'assemblea, majoritàriament francesa i dirigida per L. J. Papineau, provocaren el 1837 la revolta dels francesos, dedicats bàsicament al conreu de la terra i partidaris d'una república independent. La rebel·lió fou ràpidament reprimida pels dirigents britànics que votaren, el 1840, l'Acta de la Unió, la qual pretenia l'anglicització de la població francesa, la unió de totes dues províncies i la proclamació de l'anglès com a única llengua oficial. Els anys següents es caracteritzaren per una resistència quebequesa d'àmbit més conservador, a causa de la influència que exercia l'Església sobre els camperols, amb una ideologia basada en la defensa del passat històric, de la llengua francesa i de la religió catòlica.³

El Canadà unit –Alt i Baix Canadà–, sorgit el 1840 amb l'Acta de la Unió, no proporcionà un govern estable i els canadencs francesos no cessaren de reclamar els seus drets –el dret civil francès, el lliure exercici de la religió catòlica i la defensa de la seva llengua– de tal manera que l'existència de dos pobles diferents s'imposà finalment com una realitat el 1867, quan l'acta constitucional del Parlament de Londres *British North America Act* donà a l'anglès i al francès

3. És simptomàtic el sermó que pronuncià un capellà catòlic el 24 de juny de 1865, dia de la festa nacional del país: *On va même jusqu'à infliger à sa langue maternelle les tournures de l'étrangère, jusqu'à traduire son propre nom, le nom de sa famille, le nom de ses ancêtres, à le traduire par un son étranger, quelquefois à la lettre. Et qu'est-ce qui a commandé tous ces sacrifices? La justice? La charité? Non. La politesse? Non plus. Qu'est-ce donc? C'est le mépris et la honte de sa race; la préférence et l'honneur d'une race étrangère.*

l'estatus d'idiomes oficials. És en aquests moments quan neix un nou estat: la Confederació Canadenca, formada per la unió de quatre províncies: Nova Brunswick, Nova Escòcia, Alt Canadà i Baix Canadà. Es reconeix a aquest estat l'autonomia interna, l'ús oficial de l'anglès i del francès i el repartiment de poders entre el govern central i les províncies. En el règim parlamentari canadenc cada província té l'Assemblea Nacional i adopta les seves pròpies lleis en els àmbits de la seva jurisdicció; el Parlament canadenc és, però, l'organisme superior amb jurisdicció sobre el conjunt del país en certs àmbits: afers exteriors, defensa, moneda...

Les competències de les províncies –que s'han anat integrant a la Confederació Canadenca– han augmentat amb els anys i actualment són les següents: modificació de la Constitució; fixació d'impostos directes de caire provincial; manlleu sobre el crèdit exclusivament provincial; administració de la justícia i de les institucions penals, excepte les penitenciàries; administració dels hospitals; propietat i gestió dels recursos naturals; control de les institucions municipals; infraestructura del territori i dels treballs públics locals; constitució d'empreses provincials; propietat i drets civils; lliurament de permisos per als establiments comercials i exclusivitat de legislació en matèria d'educació. No obstant això, aquesta llista de poders no sempre és efectiva, ja que en l'aplicació de les competències els governs provincials es veuen limitats per la pressió de les intervencions federals; el govern central utilitza tota la seva influència per mantenir l'establiment de l'equilibri del poder d'estat.

Per als quebequesos, la solució federal representà una sortida pragmàtica als seus problemes. Veure's representats per dos governs –el d'Ottawa i el de Quebec– significà per als més nacionalistes una contradicció i per als federalistes un sistema institucional complementari; els uns i els altres, però, s'oposaren en múltiples ocasions a les decisions adoptades pel govern federal. Així, tant el 1914 com el 1939, amb motiu de les dues guerres mundials, protestaren enèrgicament contra la llei d'Ottawa que els obligava a participar en el conflicte bèl·lic: d'una banda, perquè no volien defensar l'Imperi Britànic; de l'altra, perquè admiraven Mussolini a causa del pacte que havia establert entre església i estat. De tota la població quebequesa de l'època, totalment impregnada de catolicisme clerical, només una minoria intel·lectual s'adonà del perill nazi i de l'abast mundial del conflicte. Aquesta actitud fou durament criticada per Maurice Duplessis, governador de la província, que defensava una concepció elitista i conservadora de la societat; deia, per exemple, que l'educació era com l'alcohol, *tout le monde ne pouvant pas la supporter*.

Cap als anys seixanta, Quebec experimentà un gir substancial en els àmbits econòmic, social, cultural i lingüístic, que significà el naixement de la societat moderna quebequesa capaç d'assumir el seu propi destí. Amb la industrialització s'inicià un període de progrés econòmic que convertí el país en una de les províncies capdavanteres de l'economia canadenca. El nacionalisme quebequès ja no fou protagonitzat per la població agrícola, sinó pels treballadors assalariats, els quals reivindicaren, juntament amb els drets lingüístics, els drets sindicals. Amb el Partit Liberal al poder, les reformes se succeïren de manera ràpida i permanent: es nacionalitzà l'electricitat, es creà una funció pública, s'abolí la censura cinematogràfica –una de les més retrògrades d'Occident– i es féu la reforma del sistema educatiu. L'ensenyament laic, mixt, obligatori i gratuït deixà de ser controlat per l'Església, la qual va veure minvar la seva influència sobre la població, qui es laïcitzà i en deu anys disminuí les pràctiques religioses d'un 80 % a un 20 %. Aquests fets suposaren una participació més directa dels quebequesos en la vida política del país i en el control de les seves institucions. Ja no s'havia de confiar en el poder d'Ottawa, sinó en el de Quebec, i la relació de forces entre anglesos i francesos havia esdevingut més equilibrada. Els francesos de Quebec deixaren d'acceptar les diferències econòmiques –tant de salari com de classe social– que fins aleshores havien estat considerades naturals. En definitiva, l'estat es convertí en agent dinamitzador de la vida econòmica de la província. També les institucions culturals deixaren de dependre del clergat, i el que fins aleshores havia estat una cultura somorta esdevingué un esclat, una necessitat vital de creació. Els mitjans de comunicació, com *Radio*

Canada, hi contribuïren enormement a causa de la incorporació d'uns professionals decididament nacionalistes.

Paral·lelament, un nucli d'intel·lectuals denuncià l'estat de discriminació social i econòmica dels francesos i la progressiva assimilació d'aquesta comunitat per l'anglès, llengua de poder i de prestigi. El bilingüisme canadenc era, com tots els bilingüismes de les societats modernes, una solució fictícia. La realitat quotidiana demostrava que per poder accedir a un lloc de treball i sobretot de direcció, calia conèixer i dominar la llengua anglesa. Tant el govern federal com el govern provincial crearen comissions d'estudi per analitzar la validesa d'aquestes observacions, les quals demostraren la situació d'alienació cultural, econòmica i política de la societat quebequesa.

Aquesta època –coneguda amb el nom de **Revolució tranquil·la**– significà l'inici de la política lingüística quebequesa: el govern provincial manifestà la intenció d'afermar la identitat pròpia de Quebec, profundament integrat al continent nord-americà i dominat per la llengua anglesa i la cultura americana. Així, el març del 1961 es creà l'*Office de la Langue Française*, organisme oficial encarregat de planificar i promoure l'ús de la llengua del país. El debat polític sobre la independència o la descolonització fou protagonitzat pels quebequesos, que abandonaren el nom de canadencs francesos, reduint l'espai geogràfic per tal d'identificar-se més amb la seva nació històrica. Moviments independentistes d'esquerra protagonitzaren nombrosos atemptats i segrestos que provocaren fins i tot mesures d'excepció i la intervenció de l'exèrcit canadenc. La unió per a la independència nacional –mitjançant la via democràtica– no reeixí, això no obstant, fins al 1968, quan René Lévesque fundà el Partit Quebequès, un any després que De Gaulle pronunciés la cèlebre frase *Vive le Québec libre!* que sotragà el Govern de Canadà, sorprengué el món i fascinà els quebequesos.

El Partit Quebequès (PQ) –resultat de la fusió de nombroses organitzacions independentistes, nascudes els anys seixanta amb el suport del moviment sindical i les classes populars– aconseguí el poder el 1976 i un any més tard definí en la llei 101, anomenada *Charte de la langue française*, la política lingüística del país que, d'una manera gradual i progressiva, s'havia iniciat vuit anys abans amb la promulgació d'unes lleis destinades a la promoció del francès. La llei 101, encara en vigor, suposa un autèntic projecte de societat: estableix el francès com l'única llengua oficial de Quebec i concreta els mitjans i els recursos que cal utilitzar per fer-la llengua habitual del treball i de l'ensenyament, de les comunicacions i dels negocis. D'altra banda, potencià el naixement d'una burgesia nacionalista, capaç d'assumir una posició dirigent en la societat i d'iniciar una expansió econòmica amb capital quebequès, que substituís el monopoli anglosaxó (EUA i Canadà) que fins aleshores controlava l'economia de Quebec.

L'embranchida nacionalista es frenà el 1980 amb la pèrdua del referèndum en el qual el PQ demanava als quebequesos si volien una independència política que continués mantenint vincles econòmics amb Canadà. La pregunta fou expressada en els termes següents:

«El Govern de Quebec ha donat a conèixer la seva proposta d'arribar, amb la resta de Canadà, a una nova entesa fonamentada en el principi d'igualtat dels pobles. Aquesta entesa permetria a Quebec adquirir el poder exclusiu de dictar les seves lleis, de percebre els seus impostos i d'establir les seves relacions exteriors –és a dir, accedir a la sobirania–, i, alhora, mantenir amb Canadà una associació econòmica que comportaria la utilització de la mateixa moneda. Qualsevol canvi de l'estatut polític que resultés d'aquestes negociacions seria sotmès a consulta per referèndum popular. EN CONSEQUÈNCIA: ATORGUEU AL GOVERN DE QUEBEC EL MANDAT PER NEGOCIAR L'ENTESA PROPOSADA ENTRE QUEBEC I CANADÀ?»

Aquesta formulació ambigua suscità crítiques en els sectors nacionalistes més radicals, que exigien del govern una pregunta més concisa: «Independència, sí o no?».

Contràriament a tots els pronòstics, només el 40,5 % de la població votà a favor, fet que causà la desmoralització general, la frustració i la desesperança en tots aquells qui somniaven un Quebec independent i francès. Deu anys més tard, el 1990, el país revisqué aquells fets i es tornà a plantejar la qüestió nacional. Amb l'*Accord du Lac Meech*, el govern federal de Canadà pretenia que totes les seves províncies ratifiquessin el caràcter de societat distinta de Quebec, fet que es remuntava a les promeses que el líder federal Pierre Trudeau féu als quebequesos quan defensava el NO a la independència en el referèndum del 80. La via de negociació per assegurar el caràcter francès de Quebec, proposada pel govern federal, foren algunes de les causes que expliquen la pèrdua de la votació i també la campanya de por endegada pels canadencs.⁴ La població francesa que gaudia d'un poder adquisitiu més gran va témer que un Quebec independent perdria oportunitats econòmiques i patiria les conseqüències d'un aïllament, en un moment de forta competència internacional. D'altra banda, el govern federal atemorí les classes socials més febles; temes com la jubilació, el capital dels bancs i empreses federals, etc., feren trontollar l'ideal d'amplis sectors. Aleshores, com ara, el govern federal vol mantenir Quebec dins Canadà per una sèrie de causes: és la segona zona de més pes demogràfic, la segona més industrialitzada i té una situació geogràfica privilegiada: el riu Sant Llorenç possibilita la comunicació directa amb Chicago; oberta a l'Atlàntic, permet el comerç marítim amb Europa; el territori del nord, de gran extensió, és encara per explotar i, a més, és la font d'energia elèctrica per a Canadà i EUA.

Els resultats del referèndum dugueren al desencís de la causa nacionalista i provocaren una crisi política que, agreujada per l'econòmica dels anys 82-83, significà per al PQ la pèrdua de les eleccions l'any 1985. L'empobriment progressiu de les classes populars i el posterior allunyament dels sindicats, juntament amb l'ambigüitat del plantejament independentista, provocaren l'escissió del partit i la fugida d'una gran part de militants i membres destacats del govern. No serà fins al 1988 que el PQ, encapçalat per Jacques Parizeau –ex-ministre que abandonà René Lévesque el 1984–, recupera la militància i el prestigi entre la població quan reincorpora les tesis independentistes en el seu programa polític. Fins i tot el Partit Liberal (PL) –dirigit per Robert Bourassa–, que ha governat aquests últims anys, adopta com més va més actituds nacionalistes. Aquesta consciència es manifesta també en el naixement d'un nou partit, *Egalité-Equality*, que reagrupa la minoria anglòfona. El 23 de juny de 1990, els ministres de les deu províncies canadenques i el primer ministre federal havien de ratificar els acords als quals s'arribà el 1987 i que reconeixien cinc punts: el caràcter de societat distinta, i francesa, de Quebec; el control total de la seva immigració; el dret a rebutjar els poders federals contraris als seus interessos; la seva participació en l'elecció de membres del Tribunal Suprem i el dret a rebre una compensació econòmica si no es volia participar en un projecte federal finançat amb diners provincials. Aquestes condicions, considerades mínimes i insuficients per la població i el govern quebequesos, no foren acceptades per la totalitat de províncies canadenques, malgrat l'esforç del conservador Brian Mulroney –quebequès anglòfon i primer ministre del govern federal–, més sensible a les qüestions nacionalistes que el seu antecessor Pierre Trudeau. Manitoba i Terranova –les dues províncies més pobres, que representen només el 6 % de la població canadenca– foren les úniques que es negaren a signar l'acord, perquè consideren que la seva situació econòmica exigeix un tractament especial i preferent al dret que reclama Quebec. D'altra banda, els indis de Manitoba exigeixen el seu dret a l'autodeterminació, en aquests moments impedida pel govern federal d'Ottawa.

4. Cap quebequès no oblidarà mai el discurs apocalíptic del primer ministre canadenc Pierre Trudeau a la Cambra Legislativa d'EUA: «*L'indépendance du Québec ce serait un crime contre l'humanité*».

Quebec, que ja es va negar el 1982 a acceptar la nova Constitució canadenca perquè no contemplava el seu caràcter de societat distinta, continua el 1990 fora de la Constitució i, en conseqüència, s'agreuja la crisi institucional que pateix Canadà. La veu popular de Quebec mostrarà, però, la seva satisfacció pels resultats, ja que es confirmà una evidència: Canadà no els accepta tal com són, amb la qual cosa propicia, en certa manera, el desig d'independència d'un ampli sector de la població. La por al separatisme que s'utilitzà anteriorment ja no existeix: EUA s'ha volgut mantenir al marge d'aquest tema i els homes de negoci francesos ja controlen l'economia del país.

La situació actual és completament nova. Dos dies després del fracàs del *Lac Meech* i amb motiu de la festa nacional, els quebequesos es manifestaren massivament i ompliren els carrers de banderes i pancartes: *On veut un pays, Notre vrai pays c'est le Québec, Le Lac Meech est mort, le Québec est vivant, Chrétien, le Québec te dit mange de la M...eech*. A l'esclat multitudinari de la població, següen les reaccions polítiques. Robert Bourassa –primer ministre liberal– i Jacques Parizeau –cap de l'oposició i successor de René Lévesque– anunciaren als mitjans de comunicació la creació d'una comissió extraparlamentària –amb representants dels ambients polítics, econòmics, sindicals i culturals– encarregada de definir una nova orientació política. Dues hipòtesis en foren excloses: el federalisme actual i l'annexió als EUA.

El 27 de març de 1991 es presentà l'informe, després de sis mesos de treball, en el qual es recomanava la celebració d'un referèndum a Quebec, la tardor de 1992, perquè s'elegís entre la sobirania o mantenir-se dins la Confederació després d'una reforma constitucional. Brian Mulroney vol presentar una proposta de nova Constitució, però és gairebé impossible que sigui acceptada per les províncies canadenques quan un any enera es negaren a reconèixer les condicions que Quebec exigia, molt menors que els poders que ara reclama.

Mentrestant, una comissió especial del Parlament quebequès elabora un estudi sobre les possibles modalitats de la separació per tal que el Govern i el Parlament estiguin preparats en cas que la separació sigui un fet.

L'independentisme dels anys seixanta, basat en els ideals d'intel·lectuals i cantautors i amb un nacionalisme bastit essencialment de sentiments, és substituït actualment per un nacionalisme protagonitzat per la burgesia, fonamentat en el poder econòmic i defensat per totes les classes socials. El panorama de Quebec és esperançador i la independència un projecte viable.

1.3 Descripció de la població

Dels 6,5 milions d'habitants que componen la població quebequesa, només un 10 % és de llengua materna anglesa, i la francesa representa la gran majoria; en canvi, dels 25 milions de canadencs, el 68,9 % són anglòfons i només el 21 % són francòfons. Aquestes dues comunitats coexisteixen al país des de la seva colonització, i tot i que des del 1977 Quebec es declara francès, els drets lingüístics de la minoria anglesa hi són respectats.

Existeixen també 10 pobles autòctons, 9 dels quals són amerindis –abenaquis, algonquins, attikameks, cris, hurons, micmacs, mohawks, muntanyesos i nasçapis– i viuen agrupats en 39 reserves situades al llarg del país. A més d'aquests 50.000 amerindis, n'hi ha 27.000 més a les ciutats quebequeses. Els inuïts (6.000) habiten en 15 pobles de l'extrem nord de Quebec. Inuïts i amerindis són propietaris de gairebé 10.700 km² de territori i tenen l'exclusivitat de caça i pesca en 155.735 km².

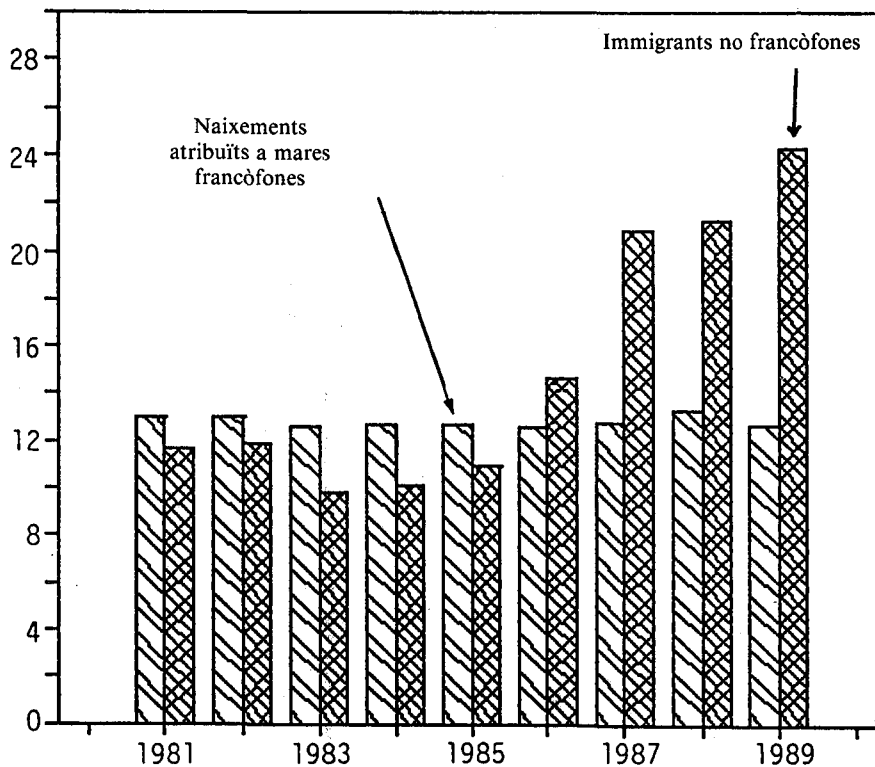
La majoria d'anglesos viu a l'oest de la ciutat de Mont-real. És curiós de constatar com a mesura que un s'allunya, en direcció a l'oest, del carrer *Saint-Laurent* –eix que divideix el nucli urbà– augmenta el nombre de parlants anglesos, mentre que a l'est en són absents; malgrat tot, aquesta diversificació ha disminuït notablement durant les últimes dècades. Les relacions econòmiques

i laborals propicien l'acostament, però és rar de trobar espectadors anglesos en una obra de teatre francesa, i a la inversa. En el fons, tots dos grups coexisteixen sense interferències ni enfrontaments ni contactes. Són –com diu una escriptora quebequesa– dues solituds.

El país, com la resta de Canadà, s'ha constituït a partir de la immigració. Quebec obre les seves portes als nouvinguts; d'una banda per raons humanitàries –la responsabilitat de les democràcies amb un alt nivell de vida–; de l'altra, per qüestions de futur: intenta pal·liar una natalitat insuficient, adquireix mà d'obra i augmenta el nombre de consumidors (vegeu gràfics següents).

**NAIXEMENTS ATRIBUÏTS A MARES FRANCÒFONES⁵
I A IMMIGRANTS NO FRANCÒFONES
–ILLA DE MONT-REAL, 1981-1989–**

VARIABLE	1987	1988	1989
Naixements francòfons	12.773	13.278	12.674
Naixements no francòfons	20.871	21.329	24.343

5. PAILLÉ, M.: *Nouvelles tendances démolinguistiques dans l'île de Montréal (1981-1996)*. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1989.

PERFIL ÈTNIC DE QUEBEC (CENS DE 1986)⁶

Orígens ètnics	Orígens únics		Orígens múltiples*
	Nombre	%	
Francesos	5.019.055	77,8	298.415
Britànics	380.265	5,9	
• anglesos	203.065		222.855
• irlandesos	74.555		148.930
• escocesos	41.195		104.515
• altres	61.450		3.505
Autòctons	49.320	0,8	33.070
Europeus	445.775	6,9	
• italians	163.880		34.630
• jueus	81.195		17.030
• grecs	47.450		5.490
• portuguesos	29.700		3.675
• alemanys	26.780		45.510
• polonesos	18.835		14.810
• espanyols	16.605		7.820
• ucraïnesos	12.220		10.190
• altres	49.110		37.760
Asiàtics de l'est i del sud-est	55.230	0,9	
• xinesos	23.205		3.555
• vietnamites	15.865		1.560
• altres	16.160		2.525
Negres	37.420	0,6	15.340
Àrabs (Egipte, Líban...)	25.335	0,4	6.130
Sud-asiàtics	17.785	0,3	
• indis	12.125		2.955
• altres	5.660		970
Àsia occidental	14.850	0,2	
• armenis	10.815		1.695
• altres	4.035		500
Carib	12.980	0,2	
• haitians	10.455		5.640
• altres	2.525		
Llatinoamèrica	12.085	0,2	735
Altres	4.155	0,1	
Població total	6.074.225		380.265

* Excepte per a la població total, els orígens múltiples són comptabilitzats a més d'un lloc.

6. BERTHELOT, J. *Apprendre à vivre ensemble*. Montréal: Centrale de l'enseignement du Québec, 1990.

Aquest flux migratori es produeix a causa d'un conjunt de factors polítics, econòmics i socials d'abast mundial i no és pas un fenomen recent. La primera allau massiva d'immigrants es produeix a la primera meitat del segle XIX: entre 1816 i 1851 un milió d'habitants britànics, escocesos i irlandesos desembarca al Quebec, a Mont-real i a d'altres ports de l'Atlàntic. Més tard són els alemanys i els holandesos qui converteixen Quebec en la porta d'entrada de la immigració canadenca.

Al final de segle són els canadencs francesos els qui abandonen les seves terres, a causa de l'excés de població a les regions agrícoles que dugué a l'empobriment del sòl. Durant la dècada 1880-1890, més de 150.000 quebequesos marxen del seu país, aproximadament l'11 % de la població, vers els Estats Units, de manera que mentre Canadà continua rebent una gran entrada d'immigrants –més d'1,8 milions de persones– 2,5 milions d'habitants, molts d'ells francòfons, marxen per buscar fortuna als EUA.

Al principi del segle XX, amb el desenvolupament de Canadà, Mont-real rep una nova onada d'immigració; a la ciutat, la proporció d'al·lòfons⁷ és el 1921 del 12 %. Els jueus, fugitius de Rússia, en constitueixen el grup més nombrós; són pobres –a diferència dels immigrants jueus de les dècades anteriors– i es converteixen en la mà d'obra barata de la indústria de la confecció. Els italians formen el segon grup més important. Treballen en el sector de la construcció, sovint sota les ordres de compatriotes. Si els *padroni* recluten italians, els *koumbaros* exerceixen la mateixa comesa amb els grecs.

A l'acabament de la II Guerra Mundial es torna a produir un període d'expansió demogràfica important. Els refugiats de guerra que arriben al país –italians, britànics, alemanys, austríacs, francesos, portuguesos i jueus– constitueixen gairebé el 82 % d'immigrants els anys 60-70.

Com per al conjunt de Canadà, la composició ètnica i racial de la immigració quebequesa no ha cessat de diversificar-se. Els contingents que provenen del tercer món són importants: la població negra, per exemple, inferior a 2.000 l'any 1965 ha augmentat a 50.000 el 1989; els d'origen d'Haití i del Carib –molt nombrosos– treballen ara en el ram de l'hostaleria i en el sector del taxi. Juntament amb Haití, Vietnam, Líban i Cambotja constitueixen 4 dels 5 principals països d'origen. Als anys noranta, només un 25 % d'immigrants és europeu; la majoria, el 46,5 %, prové d'Àsia i del sud-est asiàtic. Actualment comença la immigració que prové de països de l'Europa de l'est: txecs, polonesos, romanesos i russos.⁸

Es poden establir diferents categories d'immigrants, des del qui arriba al país i esdevé ràpidament autònom, amb un bon nivell de vida –gràcies a la seva competència tècnico-professional i/o als seus recursos financers–, fins a l'immigrant amb «categoria de família», aquell que és reclamat des de Quebec per un familiar que hi treballa i que compta amb recursos per costejar-li l'estada mentre no aconsegueixi un lloc de treball. El grup més nombrós el constitueixen els refugiats, polítics o no, que entren al país sense cap document o permís de residència –només una minoria té resolta la situació legal– tot esperant d'obtenir l'estatus de refugiat.

Quebec assumeix els costos socials que generen aquestes minories ètniques que, a més de les dificultats inevitables d'adaptació, són poc escolaritzades i poc preparades en el pla professional. Fins que no troben el primer treball, generalment de tipus manual, depenen de la protecció del govern, el qual els facilita l'ensenyament i la sanitat gratuïts i també el salari social. Observem a la taula següent que el 40 % del pressupost del Govern quebequès (10.000 milions de \$ / any) es destina a Serveis Socials (dades de 1985):⁸

7. Al·lòfon és la persona que, a Quebec, no té com a llengua materna ni l'anglès ni el francès.

8. *Réalités du Québec*. Québec: Ministère des Relations Internationales, 1988.

Salari social	2,6 mil milions \$
Sanitat i adaptació social	7,2 mil milions \$
Habitatge social	290,5 milions \$

Centres hospitalaris	228
Centres d'acollida (joves, minusvàlids, ancians)	554
Centres locals de serveis comunitaris	145
Centres de serveis socials	14
TOTAL D'ESTABLIMENTS	942

A més, des del 1968 funciona a Quebec el Ministeri d'Immigració i uns centres d'orientació i de formació per a l'immigrant –els COFI– amb l'objectiu d'incorporar-lo a la societat francòfona del país. Molt sovint –i aquesta és una queixa freqüent dels quebequesos– es tracta d'immigrants itinerants que romanen temporalment a Quebec, a l'expectativa de poder entrar als EUA, país que exerceix un control molt més rigorós de la immigració; aquest és el cas de caribs, jueus i de la comunitat de Hong-Kong, actualment de gran importància a Mont-real, però que pot desaparèixer fàcilment quan la situació econòmica d'un altre país americà sigui més favorable per als seus interessos.

Altres comunitats, en canvi, s'han establert definitivament al país. La regió de Mont-real –que acull el 90 % de la població immigrada de Quebec– és un mosaic pluricultural, pluriètnic i plurilingüístic. Aquesta concentració respon a qüestions econòmiques –presència més forta d'empreses, de serveis, de vies d'accés– i humanitàries –necessitat d'integració en un grup ja existent del mateix país d'origen–. Mont-real té el seu barri xinès, la *Petite Italie*, el barri grec, el portuguès, el jueu, etc. És sorprenent, en la cultura dels congelats i pre-cuinats americans, de comprovar al bell mig de Mont-real l'existència d'un mercat italià a l'aire lliure, on la *mamma* –imatge típica siciliana de vestit negre fins als peus i mocador al cap– regateja en italià la compra setmanal d'uns productes rarament assequibles en altres indrets de la ciutat, acompanyada del fill –ja adult– que abandona momentàniament el seu treball per transportar les mercaderies que li permetran alimentar-se a la italiana i, en el fons, viure com a tal.

En general, s'ha observat que un cop establerta la primera generació aquests grups es dispersen. Continuen mantenint o no les botigues, els restaurants, però amb la millora de la seva situació econòmica canvien de residència i sembla que s'integrin a la societat quebequesa. Conserveu la seva llengua materna, i l'italià, el grec i l'espanyol són les llengües més parlades després del francès i de l'anglès.

Si bé la regió de Mont-real és sorprenent pel que suposa de varietat ètnica, cultural i lingüística, no es pot obviar la problemàtica que aquesta realitat comporta. Actualment, més de dos terços dels nouvinguts no parlen francès al moment d'arribar al país; desconeixen la realitat lingüística de Quebec, convençuts que vénen a Amèrica, el paradís anglès que els acollirà i els donarà fortuna.

D'altra banda, hi ha una tendència –entre les diverses comunitats culturals– a decantar-se per l'ús de la llengua anglesa, llengua considerada de prestigi i de poder en tot el continent nord-americà. «No podem oblidar –diu Raymond Goyette, membre del Consell d'Administració del *Centre de Linguistique de l'Entreprise* (CLE)– que viure a Quebec, i particularment a Mont-real, és viure quotidianament la coexistència pacífica amb una de les llengües, l'anglesa, que té el poder d'atracció més gran del món».

Davant d'aquestes constatacions, els quebequesos s'inquieten perquè veuen en perill l'equilibri cultural i lingüístic de la societat, temen la integració al sector anglòfon i l'afebliment de la comunitat francòfona. Minoria dins la gran majoria del continent americà, el poble quebequès està sempre amatent i demana del govern actuacions ràpides i efectives que facilitin la integració dels immigrants a la societat francòfona i que evitin la consolidació d'uns ghettos que empraran l'anglès com a llengua de relació.

Per aquest motiu, la societat reclama una nova política d'immigració que afavoreixi l'entrada d'immigrants pro-francòfons, més qualificats en el pla professional, una distribució més equitativa per tot el país –que eviti la concentració massiva a Mont-real– i campanyes d'informació per a la integració lingüística, social, cultural i econòmica.

1.4 Cronologia dels esdeveniments històrico-polític-lingüístics

Descobriments de Canadà pels francesos:

1534. Jacques Cartier descobreix el país.
1608. Samuel de Champlain funda la ciutat del Quebec. |
|--|

Naixement de Nova França:

1663. El Quebec es converteix en el centre de la colonització francesa al nord d'Amèrica. Nova França esdevé oficialment colònia francesa.
1684. Guerra amb els iroquesos a causa del mercat de les pells.
1713. Tractat d'Utrecht pel qual se cedeixen les regions orientals de Nova França (la colònia d'Acàdia) als anglesos. |
|--|

Fi del domini francès:

1759. Capitulació del Quebec davant les tropes angleses.
1763. Pel Tractat de París, França cedeix aquests territoris a l'Imperi Britànic. Nova França, amb 70.000 habitants, és annexionada a la colònia anglesa de Canadà. |
|---|

Inici del règim britànic:

1774. La <i>Quebec Act</i> , votada pel Parlament britànic, és el primer manifest que garanteix la pràctica del catolicisme, l'aplicació del dret francès i l'ús públic de la llengua francesa.
1791. Es vota l'Acta Constitucional i el Canadà es divideix en dues províncies: l'Alt i el Baix. Cada territori disposa d'unes institucions parlamentàries, però no es fa cap referència a l'estatus de les llengües. |
|--|

- 1793. Apareix per primera vegada el problema lingüístic: l'Assemblea Legislativa resol que els documents han de ser presentats en totes dues llengües; el Govern de Londres, però, només dóna valor oficial al document anglès.
- 1806. J. Lambert, durant un viatge a Canadà, constata el retrocés que ha experimentat la llengua francesa d'ençà del règim britànic.
- 1822. Es presenta un projecte que preveu la unió de l'Alt i el Baix Canadà en el qual es prohibeix l'ús legislatiu del francès.
- 1837. Revolta dels patriotes francesos del Baix Canadà dirigits per L. J. Papineau i reprimida amb contundència per l'exèrcit britànic.
- 1839. Publicació de l'informe Durham: «És per alliberar-los d'aquesta inferioritat que jo vull donar als canadencs francesos –que ocupen una posició inferior i depenen dels anglesos per trobar feina– el nostre caràcter anglès».

La Confederació Canadenca:

- 1840. L'Acta de la Unió unifica l'Alt i el Baix Canadà en un sol Estat. L'anglès és l'única llengua oficial. Tots els documents del Parlament seran redactats, només, en anglès i les còpies traduïdes no tindran validesa.
- 1842. L. H. Lafontaine reclama a l'Assemblea que el francès sigui llengua parlamentària.
- 1848. El Parlament britànic aboleix l'article 41 que prohibia l'ús del francès; amb tot, no esdevé llengua oficial.
- 1866. Discurs de M. Laflèche –durant la festa nacional de Quebec– a Ottawa: «La tasca més pesada que ens ha imposat la conquesta és la necessitat de parlar anglès».
- 1867. Amb la proclamació de la *British North America Act* es constitueix la Confederació Canadenca formada per Ontario, Quebec, Nova Escòcia i Nova Brunswick.
Formació d'un govern federal i uns governs provincials.
L'article 133 de la Constitució dóna oficialitat a totes dues llengües i el francès es pot utilitzar als parlaments d'Ottawa i de Quebec i en els tribunals federals i quebequesos.
- 1900. Inici de la industrialització a Quebec.
- 1910. L'Assemblea Legislativa de Quebec adopta la llei Lavergne que s'inscriu al codi civil: «Les companyies de servei hauran de tenir la documentació que es lliura a l'usuari en anglès i francès. La infracció de la llei es penalitzarà amb una multa de 20 \$ canadencs».
- 1914. S'inicia el renaixement cultural i literari.
- 1936. El partit nacionalista de caire conservador *Union Nationale* guanya les eleccions a Quebec. El seu dirigent M. Duplessis reivindica més autonomia i autocontrol per al país.
- 1937. El Govern de Quebec aprova una llei que declara que, en cas de dubte entre els textos francès i anglès d'una llei, el francès serà el que prevaldrà.
El Congrés de la Llengua Francesa, celebrat a Canadà, reclama la fundació d'un *Office de la Langue Française*.

1950. El despertar cultural de Quebec pren peu en un moviment ideològic clarament nacionalista i renovador.
1960. El Partit Liberal accedeix al poder i duu a terme un programa completament reformista.
S'inicia el període conegut amb el nom de **Revolució Tranquil·la**, que significa un augment de la consciència lingüística i el naixement de nombrosos grups independentistes.
1961. L'Estat quebequès crea l'*Office de la Langue Française*.
1965. L'OLF aconsella donar al francès l'estatus de llengua prioritària si es vol salvar el destí cultural dels canadencs francesos.
1966. *Union Nationale* torna a guanyar les eleccions.
L'OLF crea un centre de documentació i un servei de terminologia.
1967. El general De Gaulle, amb motiu de la visita a l'Exposició Universal de Mont-real, pronuncia des del balcó de l'Ajuntament la cèlebre frase *Vive le Québec libre!*, que commociona el país.
Es crea el Partit Quebequès (PQ).
1968. Pierre Trudeau esdevé primer ministre del Govern federal de Canadà.
Es consolida el PQ amb els dissidents del Partit Liberal (PL) i grups independentistes.
1969. Promulgació de la llei 63, per promoure l'ús de la llengua francesa a Quebec. Significa la incorporació dels drets lingüístics a la política del país.
1970. El PL –dirigit per Robert Bourassa– arriba al poder. El PQ obté un 23 % dels vots restants.
El moviment independentista *Front de Libération du Québec* (FLQ) protagonitza diversos atemptats i segrestos i és durament perseguit per l'exèrcit canadenc. P. Trudeau proclama la llei de «Mesures de guerra» que aboleix les llibertats civils a Canadà.
1972. La *Comission Gendron* elabora una àmplia enquesta sobre l'ús del francès i els drets lingüístics de Quebec, en la qual s'observa que la mà d'obra francesa es troba en procés de bilingüisme o d'unilingüisme anglès. Es proposa que el francès sigui declarat llengua oficial de Quebec i que el francès i l'anglès siguin llengües nacionals. Aquesta ambigüitat provoca confusió entre la població i no l'accepta.
1974. Aprovació de la llei 22 que estableix el francès llengua oficial de Quebec.
L'OLF passa a denominar-se *Régie de la Langue Française* i té com a primer objectiu la francesització de les empreses.
Creació de la *Banque Terminologique du Québec* (BTQ)
1976. El PQ –amb René Lévesque– guanya les eleccions i dels 110 escons n'aconsegueix 71.
1977. S'aprova la llei 101, *Charte de la Langue Française*, primera llei lingüística amb caràcter obligatori que declara que el francès és l'única llengua oficial de Quebec. És igualment la primera llei que exposa els drets lingüístics dels francòfons d'una manera clara i precisa.
1980. Referèndum sobre la sobirania-associació de Quebec. Guanyen els partidaris del NO per 59 % contra 40,5 %.

1982. Promulgació d'una nova Constitució canadenca que Quebec es nega a signar.
1984. La crisi econòmica iniciada aquests anys s'agreuja i l'índex d'atur arriba al 12 %.
1985. En el congrés del PQ s'abandonen les tesis independentistes i un elevat nombre de militants es dona de baixa del partit (de 300.000 passa a 100.000).
René Lévesque presenta un projecte d'acord constitucional al govern federal. Quebec s'adherirà a la Constitució canadenca si se li reconeix el seu caràcter distint.
René Lévesque dimiteix de primer ministre i es confirma la desfeta del PQ.
El PL guanya les eleccions.
1987. Mor R. Lévesque.
Es proposa l'*Accord du Lac Meech*, mitjançant el qual es reconeix el caràcter distint de Quebec i que hauran de ratificar totes les províncies canadenques.
1988. J. Parizeau és nomenat president del PQ i reincorpora les tesis independentistes al seu programa polític.
1990. Dimissió del quebequès Lucien Bouchard, ministre federal, per estar en desacord amb el tractament discriminatori que experimentarà Quebec en cas d'acceptar-se l'*Accord du Lac Meech*.
Efervescència nacionalista a Quebec, a causa de la no ratificació de l'*Accord du Lac Meech*.
Manifestació multitudinària a favor de la independència de Quebec el dia de la seva festa nacional.
Creació d'una comissió extraparlamentària de totes les forces polítiques de Quebec per tal de definir una nova orientació política.
1991. Presentació de l'informe de la Comissió que ha estudiat el futur constitucional de Quebec. S'hi recomana la celebració d'un referèndum a la tardor del 1992.

2. Marc legal de la planificació lingüística a Quebec

2.1 Antecedents. La llei 63 i la llei 22

Anteriorment a les lleis lingüístiques, es creà a la ciutat de Quebec, l'any 1961, un organisme estatal –l'*Office de la Langue Française*– amb l'objectiu de vetllar per la correcció i l'enriquiment de la llengua oral i escrita, llengua que en aquells moments es trobava fortament arcaïtzada i plena d'anglicismes; s'utilitzava el mot *joual* per designar-la i simbolitzava una llengua desarticulada, mancada de lèxic, amb una sintaxi i una fonètica cada vegada més allunyades del francès normatiu. El personal reduït que treballava en aquest organisme es dedicava a difondre vocabularis, a organitzar col·loquis i a fer dinamització cultural amb un pressupost que provenia de subvencions. El 1965 publicà el primer llibre, *Norme du français écrit et parlé au Québec*, que significà una temptativa de normalització i un esforç per assegurar la qualitat del francès; a més, s'encarregà de la revisió dels llibres de text i publicà informes, els quals recomanaven al govern que donés l'estatus de llengua prioritària al francès, si volia mantenir el destí cultural dels quebequesos.

El 1968 es crearen els primers *Bureaux-régionaux* de l'OLF a Mont-real, Quebec, Amos i Chicoutimi, per tal d'abastar un radi més gran d'acció. Les 18 persones que hi treballaven es dedicaven a la terminologia, a la documentació i a la promoció i difusió de la llengua. Es començà també el servei de consulta telefònica, destinat sobretot a resoldre qüestions gramaticals que posava la població.

La política de persuasió duta a terme per l'OLF en aquesta època es basava fonamentalment en campanyes publicitàries –com *Bien parler, c'est se respecter*– per tal de millorar la parla dels quebequesos. Els esdeveniments socio-polítics, però, van forçar el govern a iniciar una política lingüística que vetllés per l'estatus de la llengua i des d'aleshores s'ha considerat que la llengua de treball és la pedra angular de la política lingüística quebequesa.

Llei 63: llei per promouvoir la llengua francesa a Quebec (1969)

L'any 1969 i amb el govern de la *Union Nationale*, aparegué la primera llei lingüística del país per tal d'apaivagar la crisi política i social suscitada arran d'un problema escolar. El conflicte sorgí en una escola de la perifèria de Mont-real quan els pares –de procedència italiana– s'oposaren a un ensenyament en francès tal com havia decidit la comissió escolar.

Qüestions com aquestes encapçalaven la discussió lingüística: «Els pares, han de poder triar la llengua d'ensenyament dels seus fills? S'ha d'intervenir en la seva elecció? Cal una llei que els obligui?».

En matèria d'ensenyament, la llei 63 establí els objectius següents:

- Assegurar que tots els infants de Quebec –anglesos inclosos– tinguessin un coneixement suficient del francès.
- Recomandar als immigrants l'escola francesa.
- Confirmar la lliure elecció, per part dels pares, de la llengua d'ensenyament a les escoles públiques.

Aquesta llei no fou ben acollida per cap sector de la població: els francòfons s'hi oposaven perquè la llibertat d'elecció dels pares afavoria la integració dels immigrants a la cultura i a la llengua angleses; d'altra banda, els anglesos hi manifestaven la seva disconformitat adduint que la decisió d'estudiar la llengua francesa havia de ser personal i voluntària i mai no havia d'imposar-se per mitjà d'una llei. En realitat, la llei 63 –tot i que féu del francès matèria obligatòria– no preveia cap mesura especial que incités la població a rebre l'ensenyament en francès.

La promoció del francès en altres àmbits –retolació pública, etiquetatge de productes, etc.– no deixà de ser una recomanació. Si bé es desitjava, encara no era imposat com un dret lingüístic.

En virtut d'aquesta llei, les funcions de l'OLF, a més de les ja esmentades, consistien a aconsellar el govern sobre mesures legislatives que poguessin ser adoptades per tal de fer del francès llengua d'ús habitual.

El 1970 el Partit Liberal arribà al poder, conscient i preocupat per la dicotomia que suposava protegir la llengua francesa –l'augment de francòfons nacionalistes era considerable– i preservar, al mateix temps, els drets lingüístics dels anglòfons de Quebec. Així, el 1971 s'integrà la prioritat del francès en una nova llei relativa als consumidors. El 1973 una fórmula semblant modificà la llei de constitució d'empreses i estipulà que «una companyia s'ha de constituir amb nom francès, o bé amb versió anglesa i francesa». S'intentà persuadir les 60.000 companyies existents amb el nom únicament anglès perquè adoptessin la forma bilingüe. A canvi, el govern els oferia la modificació de forma gratuïta. Només 25 d'aquestes empreses acceptaren; la resta –mitjançant una enquesta efectuada pel govern– respongué que no hi estava interessada.

L'OLF transferí la seva seu social a Mont-real per tal d'acostar-se al reduït grup d'empreses que tenia la intenció de francesitzar-se, malgrat el buit legal existent. Es creà dins l'organisme un nou «Servei de relacions amb el món del treball» per tal d'estudiar les metodologies i els sistemes d'implantació que calia utilitzar. D'altra banda, els *Bureaux-régionaux* –que s'ampliaren a noves ciutats– emprengueren una gran activitat en animació lingüística d'empreses, restaurants, petits comerços, etc.

Paral·lelament finalitzà l'estudi-enquesta que s'havia encarregat per conèixer la situació lingüística i comprovar si es respectaven els drets lingüístics de Quebec. Les dades principals de l'informe de la *Commission Gendron*, presentat el 1972, revelaren que, en les activitats laborals, d'una mostra del 35 % de mà d'obra francòfona, el 32 % es trobava en situació de bilingüisme i el 3 % restant, d'unilingüisme anglès. Quedava demostrat, doncs, que el francès no era llengua de treball a Quebec i que el dret lingüístic dels treballadors francòfons no era respectat. S'hi recomanava que es declarés el francès llengua oficial de Quebec i que l'anglès i el francès fossin considerades llengües nacionals. Aquests suggeriments no foren ben acceptats pel grau de confusió i ambigüitat que podien originar.

Llei 22: llei sobre la llengua oficial (1974)

La promulgació de la llei 22 significà la declaració del francès llengua oficial de Quebec. Els articles de la llei establiren l'obligació d'utilitzar aquesta llengua en l'Administració i en les empreses públiques, en les relacions de treball, negocis i ensenyament.

La importància de la llei 22 ve determinada per dos aspectes:

– En matèria d'ensenyament, limita el principi de lliure elecció: només els alumnes que tinguin un grau de coneixement suficient de l'anglès podran accedir a l'escola anglesa. Aquest fet suposà una gran afluència de joves immigrants cap a l'escola francesa.

– Marca el començament d'una època en què l'estratègia lingüística de l'Estat afavoreix l'estatus de la llengua francesa en els termes següents:⁹

9. *Loi sur la langue officielle*. Québec: 1974, c. VI.

«La llengua francesa constitueix un patrimoni nacional que l'Estat té el deure de preservar i és competència del Govern de Quebec fer tot el possible per assegurar-ne la preeminència i afavorir-ne l'ensenyament i la qualitat.»

L'OLF, que passà a denominar-se *Régie de la Langue Française*, esdevingué un organisme autònom responsable de l'aplicació de la llei 22. Havia d'informar el ministre sobre els reglaments previstos per la llei, i també:

- Vetllar per la correcció i l'enriquiment de la llengua francesa.
- Verificar, mitjançant enquestes, l'aplicació de la llei i els reglaments relatius a la llengua.
- Col·laborar amb les empreses per a l'elaboració i l'aplicació de programes de francesització.
- Atorgar certificats de francesització previstos per la llei.
- Normalitzar el vocabulari utilitzat a Quebec i aprovar-lo mitjançant les comissions de terminologia.

Aquest organisme esdevingué, doncs, i a la vegada, vigilant, guia, difusor i expert conseller. Disposà de 7 direccions per efectuar les tasques següents: enquestes, programes de francesització, gestió, recerca i avaluació, relacions públiques, secretariat i terminologia. Però el poder de la *Régie* fou, sobretot, d'ordre moral i les seves decisions no tingueren caràcter executori.

La llei 22 no disposà de mitjans per fer respectar l'oficialitat de la llengua francesa i, com a regla general, imposà únicament el bilingüisme amb prioritat del francès.

Els anglòfons de Quebec s'hi oposaren rotundament, ja que temien que fos el preludi d'una transformació vers l'unilingüisme francès. Més de 60.000 quebequesos signaren una petició reclamant l'abolició de la llei 22 i el dret dels infants de ser ensenyats en la llengua que decidissin els pares. Emparant-se en una llei anterior de 1861, defensaven que eren els catòlics i els protestants els qui tenien el dret de determinar la llengua de les seves escoles. La Cort Superior de Quebec va resoldre que la legislatura tenia plens poders per imposar la llengua d'ensenyament. Els boicots, però, foren sistemàtics i la solució no es va resoldre fins que una nova llei lingüística va aparèixer.

2.2 La llei 101: Carta de la Llengua Francesa (1977)

Aquesta llei és el fruit d'un llarg procés: s'ha d'entendre com la continuació d'una sèrie d'intervencions de l'Estat en matèria lingüística i el reflex de la voluntat quebequesa d'afermar-se com a poble sobirà.

Quan el PQ arribà al poder, començà una etapa de consolidació nacional que va acabar amb l'abolició de la llei 22 i la promulgació de la llei 101 –encara vigent– que proclama el francès llengua de l'Estat i de la llei, i també com a llengua normal i habitual del treball, del comerç, dels negocis, de l'ensenyament i de les comunicacions.

En l'esperit de la llei 101 es posa de manifest la nova política lingüística del govern: «Fer del francès no un mitjà d'expressió sinó una manera de viure, de sentir, ja que es considera que el destí de la llengua, de la nació, no es pot separar de la seva cultura ni de la seva economia». En conseqüència, queda exclosa l'acceptació d'una política de bilingüisme institucional:¹⁰

«Allò que els francòfons reclamen no té res a veure amb els procediments de "traducció de l'anglès" que volen garantir els polítics del bilingüisme. Es tracta de protegir i de desenvolupar en la seva plenitud una cultura regional: una

10. LAURIN, C. *La politique québécoise de la langue française*. Québec: 1977.

manera de ser, de pensar, d'escriure, de crear, de reunir-se, d'establir relacions entre els grups i les persones, i fins i tot de dirigir els negocis.»

Estableix, d'una manera clara i precisa, els drets lingüístics dels francòfons:¹¹

- «1. El francès és la llengua oficial de Quebec.
2. Tothom té el dret de ser atès i informat, oralment i per escrit, en francès per part de l'Administració, els serveis de sanitat i els serveis socials, les empreses d'utilitat pública, els ordres professionals, les associacions de treballadors i les diverses empreses establertes a Quebec.
3. En reunions i assemblees, tothom té el dret d'expressar-se en francès.
4. Els treballadors tenen el dret d'exercir les seves activitats en francès.
5. Els consumidors de béns o de serveis tenen el dret de ser informats i servits en francès.
6. Tota persona admesa a l'escola quebequesa té el dret de rebre l'ensenyament en francès.»

La llei 101 especifica l'ús de la llengua francesa en els quatre àmbits que marquen la vida social i política del país: **legislació, justícia, Administració pública i parapública.**

El francès és declarat única llengua oficial de l'Administració, de la legislació i de la justícia, organismes que –per la seva pròpia raó de ser– han de ser els primers a donar una imatge francesa del país. Així, el text francès de les lleis i reglaments és l'únic que té validesa legal i el govern, els ministeris i altres organismes tan sols poden ser anomenats per la seva denominació francesa. A més, el coneixement i l'ús del francès és condició indispensable per accedir o promocionar-se en aquests organismes. Els professionals liberals que treballen a Quebec han de demostrar també un coneixement suficient de la llengua per exercir la seva professió.

La utilització d'una o altres llengües serà permesa sempre que vagi acompanyada de la corresponent versió francesa i es justifiqui per raó de sanitat o de seguretat pública.

Treball i empreses. El factor econòmic –altament estratègic– és contemplat per la llei 101 i s'ha convertit en el sector clau per a la francesització del país. L'ús de la llengua francesa no pot ser condició discriminatòria, ans al contrari, i cap treballador no pot ser acomiadat pel fet de només conèixer aquesta llengua. L'aspecte bàsic de la francesització rau en l'obligació que tenen les empreses de més de 50 treballadors de funcionar en francès. I això significa que han de generalitzar l'ús d'aquesta llengua a tots els nivells, tant oral com escrit; així, publicitat, documentació, selecció de personal, promoció, atenció al públic..., seran en francès.

La reglamentació d'aquest àmbit és molt precisa i no permet ambigüitats. L'objectiu que persegueix suposa un canvi tan radical que s'ha d'aconseguir d'una manera progressiva i lenta, sense posar en perill l'economia del país. D'altra banda, és el més efectiu i el que més ha contribuït a crear un context francès en la mesura que, com a treballadors, afecta tots els ciutadans i repercuteix, per tant, en totes i cadascuna de les activitats socials.

Comerç. És un dels aspectes que més ha contribuït a modificar la imatge externa del país. Afecta la retolació pública, els catàlegs, les instruccions d'ús d'un producte, els menús, les cartes de vins, els certificats de garantia, les factures i els rebuts, els prospectes, les comandes, la publicitat comercial, etc.

En alguns casos la llei permet que, juntament amb el text francès, hi hagi traduccions a altres llengües.

Ensenyament. L'últim capítol de la llei, dedicat a l'estatus de la llengua, es refereix a l'educació,

11. *Charte de la Langue Française*, Québec: 1977, c. I-II.

sector cabdal per a la francesització, ja que determina la supervivència lingüística i cultural del grup francòfon. La normativa és clara: la llengua d'ensenyament és el francès a parvulari, primària i secundària. Només podran rebre l'ensenyament en anglès aquells alumnes quebequesos els pares dels quals han seguit, a Quebec, els estudis de primària en anglès. Els fills dels immigrants han d'assistir, per tant, a l'escola francesa.

D'aleshores ençà, el panorama lingüístic escolar ha canviat espectacularment i els resultats així ho demostren: a Mont-real, per exemple, el curs 1978-79, el 23 % d'alumnes al·lòfons estava inscrit a les escoles primàries de llengua francesa, mentre el 72,7 % estudiava a les escoles angleses. Deu anys més tard, el curs 1987-88, la proporció és a la inversa: el 65,2 % d'alumnes al·lòfons s'inscriu a l'escola francesa i el 34,8 % a l'escola anglesa. El ministre d'Educació és la persona responsable de fer complir aquest capítol de la llei.

La llei 101 és una llei totalment vertebrada. A més d'establir les normes que han de regir lingüísticament el país, preveu la creació d'uns organismes que han de fer respectar l'aplicació de la llei, i també vetllar perquè la política lingüística s'adeqüi a l'evolució de la societat.

1. *Office de la Langue Française (OLF)*

L'OLF –que ha recuperat el seu nom d'origen– és el màxim organisme governamental encarregat de dur a terme la francesització del país pel que fa a estatus i corpus de la llengua francesa; és el responsable, doncs, de:

- Aplicació de la llei i control dels programes de francesització a l'empresa i a l'Administració.

- Normalització i difusió de terminologia francesa que asseguri la qualitat de la llengua.

D'altra banda exerceix una funció reglamentadora i administrativa en aspectes com:

- Proves de francès per als candidats que volen exercir una professió liberal a Quebec.

- Etiquetatge, retolació, publicitat comercial i raons socials.

- Aprovació de criteris i mesures de control del coneixement de la llengua francesa en llocs de treball que pertanyen a organismes i serveis que atenen una població majoritàriament de parla no francesa.

- Aprovació de criteris per verificar el coneixement de la llengua en nomenaments, canvis i promocions dins de l'Administració.

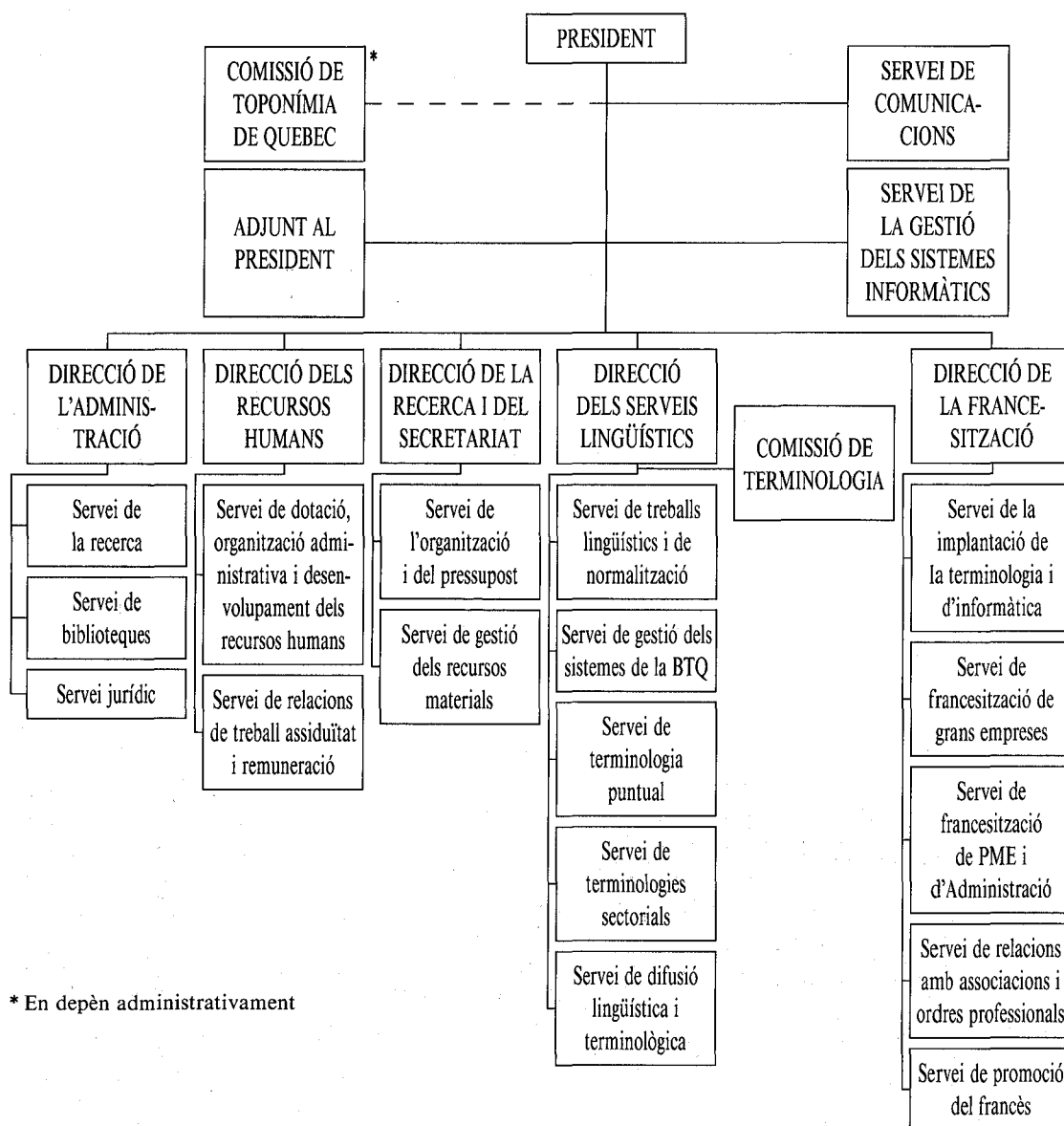
- Autorització per renovar els permisos temporals als membres de professions liberals.

- Litigis referits a l'exigència del coneixement d'una altra llengua per accedir a un lloc de treball.

La seu central de l'*Office* a Mont-real es dedica bàsicament a la francesització de les empreses, perquè és en aquesta zona on es concentra gairebé tota la indústria, mentre que la seu de l'OLF al Quebec s'ocupa de la producció lingüística i terminològica. A més, es disposa de 10 oficines regionals d'animació distribuïdes al llarg del territori quebequès: Abitibi-Témiscamingue, Bas-Saint-Laurent-Gaspésie, Côte-Nord, Estrie, Laurentides-Lanaudière, Mauricie-Bois-Francs, Mont-real i Montérégie, Outaouais, Quebec i Saguenay-Lac-St. Jean.

La distribució de tasques de l'OLF s'estableix en 5 grans direccions, tal com mostra l'organigrama:

ORGANIGRAMA DE L'OFFICE DE LA LANGUE FRANÇAISE

* En depèn administrativament

Les taules següents mostren el nombre total d'empleats de l'OLF, distribuïts per seccions i per categories professionals, i també el pressupost corresponent a l'exercici 1988-1989, que és de 16.226.600 \$ canadencs (equivalent a uns 149 milions de PTA).¹²

Com s'ha pogut observar, l'aportació de l'OLF en la francesització de Quebec és bàsicament humana i dedicada tant a la investigació terminològica com al seguiment i control dels programes de francesització; les ajudes econòmiques, en canvi, són minses comparades amb el pressupost global. D'ençà dels anys 70 l'OLF es convertí en el principal impulsor per fer del francès llengua normal i habitual de treball; la seva política es centrà sobretot en l'estatus de la llengua perquè es considerà prioritari assegurar que els quebequesos parlessin francès; només després d'haver assolit aquest objectiu es podria insistir en la qualitat lingüística i lexicogràfica.

12. Aquesta taula de pressupost i també la de personal són extretes de l'informe anual que presenta l'OLF, igual que la resta d'organismes i empreses. Utilitzem, doncs, dades de l'exercici 1988-1989 (cal tenir en compte que algunes dades han estat modificades).

**EFFECTIUS PER DIRECCIÓ I PER CATEGORIA DE TREBALLADORS
(31 DE MARÇ DE 1989)**

	DIREC- TIUS	PROFES- SIONALS	TÈCNICS I AJUDANTS	ADMINIST. AJUDANTS	TOTAL
Direcció					
Places ocupades	1	3	—	2	6
Places vacants	1	—	—	—	1
Places autoritzades	2	3	—	2	7
Servei de la informàtica					
Places ocupades	1	8	10	4	23
Places vacants	—	1	—	1	2
Places autoritzades	1	9	10	5	25
Servei al públic					
Places ocupades	4	52	7	22	85
Places vacants	—	1	—	—	1
Places autoritzades	4	53	7	22	86
Recerca i secretariat					
Places ocupades	2	9	6	5	22
Places vacants	—	1	—	—	1
Places autoritzades	2	10	6	5	23
Personal					
Places ocupades	1	1	2	6	10
Places vacants	—	1	—	—	1
Places autoritzades	1	2	2	6	11
Administració					
Places ocupades	1	2	2	10	15
Places vacants	—	1	—	—	1
Places autoritzades	1	3	2	10	16
Produccions lingüístiques i terminològiques					
Places ocupades	4	37	12	7	60
Places vacants	—	—	—	—	—
Places autoritzades	4	37	12	7	60
Francesització					
Places ocupades	5	49	2	20	76
Places vacants	—	2	—	1	3
Places autoritzades	5	51	2	21	79
Total					
Office de la Langue Française					
Places ocupades	19	161	41	76	297
Places vacants	1	7	—	2	10
Places autoritzades	20	168	41	78	307
Comission de Toponymie					
Places ocupades	4	9	5	10	28
Places vacants	—	—	—	—	—
Places autoritzades	4	9	5	10	28
Total					
Places ocupades	22	170	46	86	325
Places vacants	1	7	—	2	10
Places autoritzades	23	177	46	88	335

PRESSUPOST I DESPESES DE L'EXERCICI 1988-1989

CATEGORIES	PRESSUPOST		
	ORIGINAL \$	MODIFICAT \$	DESPESES \$
Funcionament			
Salariis	10.702.200	10.636.200	10.606.200
Altres remuneracions	650.000	750.000	750.000
Comunicacions	1.019.300	1.015.300	1.015.300
Serveis	956.100	965.700	939.100
Manteniment	126.000	127.800	127.800
Lloguers	1.934.200	1.893.500	1.893.500
Proveïment	209.500	270.400	270.400
Equipament	17.000	32.000	32.000
Altres despeses	53.300	61.300	61.300
Préstecs i bestretes	6.000	6.000	6.000
	15.673.600	15.758.200	15.701.600
Capital			
Material i equipament	210.000	195.000	195.000
Transferències			
Subvencions per a la investigació	160.000	160.000	160.000
Altres subvencions	20.000	20.000	20.000
Subvencions a les centrals sindicals	150.000	150.000	150.000
	330.000	330.000	330.000
TOTAL	16.213.600	16.283.200	16.226.600

La nova dècada dels 90 serà, possiblement, la que marcarà aquest canvi polític-lingüístic, els elements del qual han de ser:

- el dret dels quebequesos a accedir a un francès de qualitat,
- la definició i la descripció d'un francès estàndard quebequès,
- l'elaboració d'obres lexicogràfiques, especialment diccionaris, que descriguin l'ús i el bon ús del francès a Quebec,
- la constitució d'un fons general de dades lingüístiques,
- una política d'instrumentalització amb la col·laboració d'agents difusors.

2. Conseil de la Langue Française

És l'organisme instituït per tal d'aconsellar el ministre sobre la política lingüística i les interpretacions i aplicació de la llei. Per tal de donar una opinió fiable i objectiva encarrega i duu a terme estudis, treballs de recerca i anàlisis de tota mena per conèixer l'evolució lingüística de la

societat. Els 12 membres que el formen són nomenats pel govern i representen tots els sectors de la societat: universitaris, sindicals, patronals, culturals i ètnics. El *Conseil* pot introduir-se a tots els àmbits, estudiar-ne la situació i recomanar les directrius adients per tal d'esmenar qualsevol mancança. Una de les seves funcions consisteix a expressar al ministre les seves opinions sobre els reglaments dictats per l'OLF. La importància d'aquest organisme rau, doncs, en l'obtenció d'informació, la canalització vers els organismes o sectors pertinents, la modificació d'actuacions i la previsió de noves accions a fi de conduir la política lingüística del país amb una certa garantia d'èxit.

Actualment, el *Conseil* considera propici de definir globalment la norma del francès a Quebec, fet que fou desestimat als anys 80 a causa de la fragilitat de l'ús del francès al país. Després d'un quart de segle d'ús generalitzat de la llengua a tots els àmbits, aquesta ha evolucionat de manera natural i ja és possible plantejar-se actuacions per tal d'aconseguir un francès oral i escrit de qualitat, propi de Quebec i no imposat des de l'exterior. En aquest sentit, els quebequesos no pretenen separar-se lingüísticament de França, sinó descriure i reconèixer la jerarquització social de l'ús de la llengua i la gestió del patrimoni lingüístic de Quebec. A nivell fonètic, les diferències són evidents; quant a morfologia i sintaxi, les normes del francès de França i de Quebec han de ser idèntiques, però, a nivell lèxic –i malgrat l'existència d'un tronc comú– cada unitat ha de ser descrita en funció de les referències concretes de la comunitat parlant; existeix un valor social i un valor estilístic relacionat amb les paraules que són pròpies de cada col·lectivitat. Els quebequesos són cada vegada més exigents i, ara sí, pensen que una llengua de qualitat és essencial per assegurar la supervivència del francès a Quebec.

3. *Commission de Protection de la Langue Française*

És l'organisme encarregat de reconduir les queixes que fan els ciutadans quan observen l'incompliment de la llei. Recull les denúncies i actua de mitjancer per tal de resoldre-les amistosament sense haver de recórrer als tribunals.

4. *Comission de Toponymie*

Té la funció d'inventariar els noms geogràfics, establir-ne les normes i regles ortogràfiques i difondre aquesta toponímia, que és oficial per a tot el país. Depèn administrativament de l'OLF (veg. organigrama adjunt).

En resum, els resultats de la llei 101 són espectaculars: actualment és possible viure en francès a Quebec. La clau de l'èxit és una llei flexible i positiva, plantejada com una necessitat de justícia per a una comunitat cultural i no com una eliminació de les altres llengües del país.

3. Estat de l'economia nacional

Quebec, com la resta de Canadà, ha assolit un desenvolupament econòmic important gràcies a les inversions d'EUA. La proximitat geogràfica d'ambdós països, l'estabilitat política de totes dues potències i les immenses possibilitats de les riqueses naturals de l'ampli territori canadenc són factors primordials a l'hora d'explicar l'alt percentatge d'inversió nord-americana vers el mercat canadenc.

La primera onada d'inversions es produí al final de la I Guerra Mundial, especialment en sectors de transformació de productes agrícoles i forestals, fet que propicià el pas d'una balança comercial deficitària a una inversió de capital canadenc a l'exterior.

El 1928 la companyia nord-americana *General Electric* controlava la fàbrica més gran de material elèctric de Canadà, i el 1932 el 68 % d'aquest material era produït per indústries dels Estats Units. Es consolidava, doncs, l'expansió canadenc amb l'aportació de capital americà que substituï Anglaterra com a país subministrador fins aleshores; no obstant això, es tractava encara d'una economia incipient que si bé disposava de les primeres matèries era incapaç d'elaborar el producte final.

D'ençà de la II Guerra Mundial, la producció industrial de Canadà no ha cessat d'augmentar. El descobriment i explotació de nous jaciments de petroli i de gas natural, el creixement demogràfic, el progrés tècnic i l'amplitud del mercat interior han accelerat el ritme de desenvolupament; propiciat també per una sèrie de circumstàncies externes favorables: la reconstrucció de països europeus desfets per la guerra, la necessitat de productes alimentaris, el rearmament de països occidentals i la seva inestabilitat política. Així s'incrementaren les inversions d'EUA vers Canadà, país que quasi no consideraven estranger perquè no existia cap risc per a les empreses americanes d'invertir a l'altre costat de la frontera.¹³

INVERSIÓ D'EUA A CANADÀ	
ANY	\$ USA
1935	1,7 bilions
1950	3,6 bilions
1960	.11 bilions
1970	.22,8 bilions

Els sectors bàsics d'inversió foren:

- Producció manufacturera 46 %
- Minería i metal·lúrgia 52 %
- Indústria de petroli i gas natural 62 %

Canadà rep un tractament especial dins la legislació nord-americana d'inversions econòmiques,

13. VILLAMIL, J. *Centro y periferia en el hemisferio occidental*. Madrid: Blume, 1981.

perquè les despeses de les companyies filials canadenques estan tan relacionades amb les centrals d'EUA que l'estricta compliment de la normativa hauria suposat un perjudici econòmic per als mateixos Estats Units. A més, EUA estableix aliances econòmiques amb els governs provincials de Canadà que, en certa manera, debiliten la seva unitat confederada. No és en va que en el període de ratificació de l'acord del *Lac Meech*, la premsa insinuà la possible incorporació de Canadà als EUA, hipòtesi que bandejaren clarament els polítics quebequesos quan el govern federal rebutjà el tractament de caràcter distint de Quebec.

Estats Units opta pel mercat canadenc més que pel dels països de Llatinoamèrica a l'hora d'importar productes, a causa de la similitud de la política financera d'ambdós països. Vegem-ne un exemple en la importació de minerals:

MINERAL	CANADÀ	MÈXIC
Níquel	82	–
Fluorita	–	77
Tungstè	61	9
Zinc	60	24
Mercuri	59	17
Ferro	50	–
Coure	31	–
Plom	29	17

En l'exportació internacional de Quebec, EUA és també el primer mercat receptor. La taula següent mostra la distribució de mercats exteriors l'any 1988:¹⁴

Vers EUA	16.999.300 \$
Vers Anglaterra	729.100 \$
Vers els Països Baixos	615.900 \$
Resta de països	4.134.300 \$
TOTAL	22.580.600 \$

D'altra banda, la relació entre ambdós països no es redueix a l'àmbit financer. El 80 % de divises que aporten els turistes a Canadà prové d'EUA. Quebec, que és considerat el nucli històric i cultural del continent nord-americà, és el principal receptor d'aquests ingressos. Dels 3.259.000 turistes que visitaren Quebec l'any 1986-87, 2,8 milions provenien d'EUA; la resta era d'Europa i d'altres continents.

L'explotació dels recursos naturals de Canadà i el seu posterior desenvolupament econòmic han estat possibles gràcies a l'aportació de capital estranger. Des de 1955, la quarta part del capital invertit al país prové de l'exterior (el 75 % és nord-americà). Actualment, la política econòmica canadenca intenta reduir l'excessiva influència d'EUA.

El panorama econòmic canadenc i la penetració massiva de capital anglo-canadenc ha marcat profundament la configuració econòmica de Quebec en dos sentits:

- Manca d'una burgesia francòfona que adquirís una posició dirigent en la societat.

14. *Le Québec, chiffres en main*. Québec: Bureau de la Statistique du Québec, 1990.

– Transvasament de la població francòfona, que d'agrària es convertí en assalariada de les empreses.

La industrialització dels anys seixanta, conjuntament amb el despertar de la consciència nacional, impulsaren la població francòfona a participar directament en la vida política, econòmica i cultural del país.

Actualment ja no és el sector anglòfon, minoritari al país, el que controla el poder; la burgesia francòfona ha anat consolidant un pes específic en el món dels negocis; el poder adquisitiu de les classes populars, com la renda per càpita, ha augmentat; l'índex d'atur –d'un 12,8 % el 1984– ha disminuït a un 8 % el 1990; el desenvolupament de l'expansió econòmica vers l'estranger s'ha incrementat notablement –Quebec disposa de 30 delegacions pròpies repartides arreu del món– i l'impuls del govern en el desenvolupament del capital quebequès i en la penetració en les altes esferes de l'economia –gràcies a unes reformes constitucionals i a unes normes favorables a l'economia quebequesa i a la promoció socio-cultural– han enfortit les conquestes lingüístiques, econòmiques i polítiques de Quebec.

Darrerament, el replantejament de la sobirania nacional torna a ser tema de debat i discussió. A diferència de la situació que marcà el referèndum del 80, Quebec disposa en aquests moments d'una indústria competitiva i dels índexs de creixement econòmic i de productivitat canadencs més elevats.

Els quebequesos s'han situat, doncs, en un dels primers llocs de l'escala mundial del món capitalista.

Si la llei 101 afecta principalment la llengua de treball de les empreses no és per atzar; a més de ser una llei lingüística, és també una llei social en la mesura que facilita l'accés dels francòfons al control de l'economia quebequesa.

4. Mitjans d'ajuda de l'OLF per a la normalització lingüística del país

4.1 Implantació terminològica

La *Comission de Terminologie* de l'OLF, constituïda a partir de la llei 101, és l'organisme estatal que dóna oficialitat als termes. És formada per lingüistes de reconegut prestigi i bons coneixedors de la realitat lingüística de Quebec:¹⁵ professors d'universitat, alts càrrecs de l'*Office* i terminòlegs de grans empreses com *Radio-Canada* (ràdio i televisió), *Bell Canada* (telefonía) i *Chemins de fer nationaux* (ferrocarrils).

El treball d'aprovació dels termes es realitza des d'un triple vessant:

– Aprovació, si escau, del treball terminològic que han elaborat les 6 comissions ministerials de terminologia: Afers Socials, Transports, Justícia, Finances, Educació i Geografia. La Comissió Terminològica, que es reuneix unes 6 vegades l'any, examina les fitxes, aprova termes o bé en retorna els dubtosos per tal que es completin amb més documentació i es revisin.

– Correcció i aprovació dels treballs temàtics que han elaborat els lingüistes de l'*Office*. Els lèxics presentats són aprovats, després d'haver fet les esmenes oportunes, i enllestits per a la publicació.

– Aprovació de termes aïllats a partir de la presentació d'un dossier de recerca i documentació elaborat per un terminòleg de l'OLF.

Les decisions són publicades a la *Gazette officiel du Québec*, amb 1.500 avisos en 10 anys, on consten:

- **Els termes normatius:** aquest llistat de termes és d'ús obligatori per a tots els ministeris i escrits oficials de l'Estat.
- **Els termes recomanats:** la comissió de terminologia aconsella l'ús d'aquests termes, tot i que no obliga a utilitzar-los.

Aquesta comissió terminològica distribueix, als lingüistes de l'OLF, uns fulls de recomanacions internes amb la informació de termes encara no aprovats, per tal d'uniformitzar les respostes que es donen al públic i que no es troben encara en cap diccionari ni text escrit.

No s'ha d'entendre, però, aquesta comissió com una institució a l'estil de les Acadèmies de Llengua europees. Els quebequesos són refractaris a la creació d'un organisme d'aquestes característiques; conscients que la llengua és un element viu i que evoluciona al ritme de la població, consideren que aquestes institucions són massa conservadores i actuen amb una lentitud que allunya, cada vegada més, la llengua institucional de la utilitzada pels mitjans de comunicació i per la població.

No obstant això, coincideixen a afirmar que hauria de crear-se un diccionari francès de

15. Formen aquesta comissió de terminologia Robert Dubuc, Nada Kerpan, Nycole Belanger, Jean-Claude Gaumont, Louis-Jean Rousseau, Noëlle Notremont, Maurice Guilleton i Pierre Auger.

Quebec perquè els que utilitzen són elaborats des del punt de vista de París i amb una base literària; mots suïssos, belgues, quebequesos i fins i tot francesos –de regions allunyades de la metròpoli– no apareixen als diccionaris francesos actuals. Aquest projecte, actualment, és acceptat per la població quebequesa –tal com ho demostren les enquestes actuals, mentre que 20 anys enrera exposaven que s’havia de parlar el francès de París– i pels francesos, els quals reconeixen que el diccionari de llengua ha de contenir els elements francesos d’altres països francòfons; això no implica que no estiguin molt preocupats per la pèrdua d’un mercat, el quebequès, que consumeix un elevat nombre de diccionaris.

El diccionari quebequès ha de constituir un element d’identificació, d’unificació, de cohesió i de seguretat lingüística; és l’únic instrument accessible a tots els membres de la comunitat, els quals poden trobar-hi referències comunes a la seva interpretació de l’univers. D’alguna manera, ha de ser una manifestació del reconeixement oficial de la llengua de Quebec, una reapropiació col·lectiva de la llengua mare.

Aquest fet no pretén una desmembració de la llengua francesa, ans al contrari, un enriquiment. Cal tenir present que moltes de les definicions dels diccionaris francesos no s’adeqüen a la realitat de Quebec; el mot no canvia, només cal modificar, ampliar o matisar-ne el sentit. D’altra banda, seria molt interessant d’incloure-hi la transcripció fonètica perquè el sistema fonològic quebequès difereix en molts aspectes del de França.

Segons opinions dels lingüistes més representatius del país, aquest diccionari hauria de ser subvencionat pel govern per tal que no fos un diccionari d’un o més lingüistes, sinó el del país. L’ideal seria que s’elaborés amb la col·laboració dels lingüistes de totes les universitats quebequeses.

4.1.1 *Banque Terminologique du Québec*

La *Banque Terminologique du Québec* (BTQ) és un sistema d’informació que permet centralitzar i difondre la terminologia necessària per a la francesització del conjunt de sectors d’activitat de Quebec. Es pot comparar a un immens diccionari anglès-francès de termes generals, tècnics i científics; és format per fitxers terminològics que contenen 900.000 fitxes mitjançant les quals s’accedeix a 2.000.000 de termes francesos o anglesos. Comprèn també fitxers documentals amb 45.000 referències d’obres terminològiques que inclouen, entre d’altres, la llengua francesa.

La BTQ es creà el 1974 per tal de servir de suport a la política lingüística del govern de Quebec. L’alimentació de la BTQ s’efectua de dues maneres: interna i externa; s’entén per interna tots els treballs produïts pels especialistes de l’OLF que, una vegada aprovats per la Comissió de Terminologia, s’afegeixen als fitxers de la BTQ. L’alimentació externa prové dels serveis lingüístics de les empreses, dels organismes abonats, dels departaments de lingüística i traducció de les universitats quebequeses, dels col·legis professionals, dels traductors i dels terminòlegs independents.

El banc cobreix de forma relativament exhaustiva els 37 sectors d’activitat econòmica de Quebec i la major part de sectors de l’activitat humana. Els seus objectius són: centralitzar i difondre ràpidament –de manera personalitzada per respondre a les necessitats específiques dels usuaris– les fitxes de terminologia bilingües, anglès-francès, i unilingües franceses, i també les fitxes de documentació terminològica.

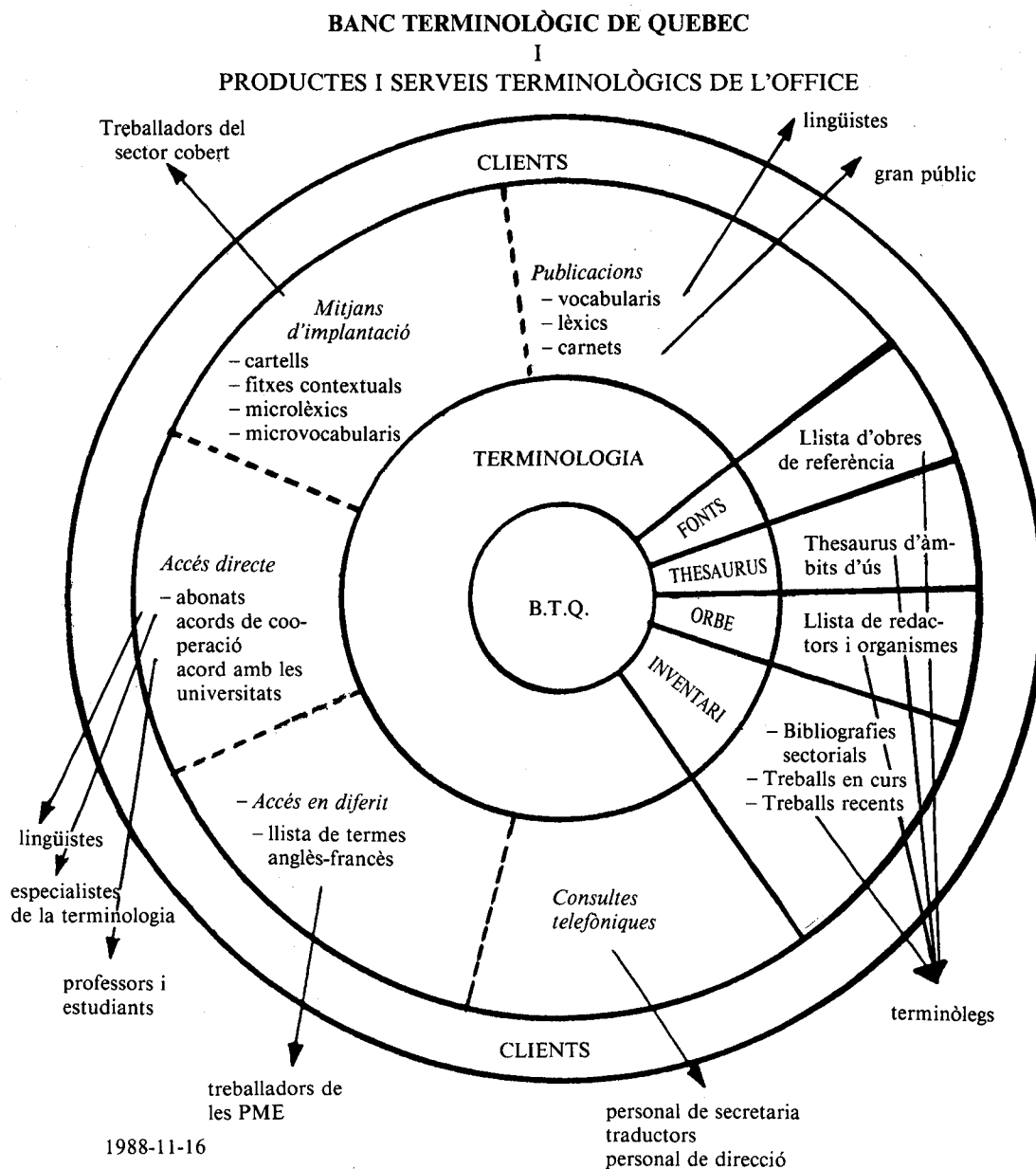
Els serveis que ofereix són possibles gràcies als fitxers automatitzats que permet el sistema informàtic. Per ordinador, hom pot:

- Trobar l’equivalent francès de termes anglesos o de formes errònies.
- Obtenir el significat dels termes (definicions) i la seva utilització (contextos).
- Produir lèxics i vocabularis amb índexs.

- Extreure el conjunt de fitxes relatives a un mot o a una expressió per ajudar la recerca terminològica i la normalització.
- Elaborar bibliografies d'obres terminològiques, publicades a Quebec i a França, d'àmbits científics i tècnics, amb identificació del lloc on és possible de consultar l'obra.
- Publicar lèxics i vocabularis referits a àmbits determinats.

Les fitxes terminològiques estan indexades en un àmbit general i en un altre de més específic. La BTQ classifica la terminologia del seu thesaurus en 185 dominis genèrics i 2.000 d'específics.

El diagrama que adjuntem permet d'observar els productes i els serveis terminològics que ofereix la BTQ:

La BTQ és consultada –per terminal o microordinador– per una xarxa de 500 abonats que provenen de l'empresa privada, dels gabinets de traducció, de l'Administració, dels centres d'ensenyament i d'organismes internacionals.

Els accessos als fitxers representen actualment el sistema més exacte per comprovar la utilització real de la BTQ. Durant l'any 88-89, els abonats externs van interrogar un total de 1.957 hores i van efectuar 15 milions de consultes als fitxers. Aquest mateix any, s'establí un acord de cooperació amb 12 universitats de Quebec i de Canadà, per tal de promoure la producció terminològica i, a canvi, beneficiar-se de la utilització gratuïta de la BTQ. Les universitats efectuaren 1.669 hores d'interrogació, la qual cosa representa 9 milions d'accessos als fitxers i van produir 1.200 fitxes terminològiques, que contribuïren enormement a enriquir-lo.

Els abonats poden utilitzar dos sistemes de pagament: fent efectius els 45 \$ canadencs/hora o bé intercanviant fitxes terminològiques o documentals, sistema que permet enriquir considerablement el banc, alhora que se'n beneficia econòmicament l'entitat. Durant aquest any foren subministrades 4.283 fitxes terminològiques a la BTQ, l'equivalent d'11.274 \$.

Actualment aquest sistema és en procés de canvi, ja que no complau ni l'OLF –que considera que les fitxes que li lliuren són incompletes– ni els usuaris externs, que es queixen de la poca especialització dels fitxers terminològics.

Igualment, el personal de l'OLF –lingüistes, consellers i responsables del servei de consulta telefònica, i també els terminòlegs encarregats de la publicació de lèxics i vocabularis– n'és un gran usuari. S'efectuaren 8.174 hores d'interrogació amb un total de 15 milions d'accessos als fitxers durant l'any 88-89.

4.1.2 Servei de consulta telefònica

Des de la creació de l'OLF, el servei de consulta telefònica és un dels mitjans més utilitzats i acceptats per la població. Aquest servei disposa de 6 línies telefòniques per respondre les 100.000 trucades anuals que s'efectuen des de l'exterior: empreses (50 %), organismes de l'Administració (13 %), personal de secretaria (37 %), traductors i terminòlegs (10 %). Cada consultant pot efectuar un màxim de 5 preguntes per trucada.

Les més habituals corresponen a l'àmbit terminològic (40 %) i, cada vegada més, a aspectes generals de la llengua –sobretot gramaticals i ortogràfics– (47 %). Aquest índex de consulta tan elevat és fruit de la sensibilització de la població envers la qualitat de la llengua; davant del dubte lingüístic, els quebequesos aprofiten aquest servei còmode i àgil. El 12 % restant són preguntes d'ordre divers: documentació, normes per traduir correctament al francès els noms de les empreses, quebequismes acceptats, feminització de professions, etc.

De dilluns a divendres i de 9 a 18,30 h, 15 terminòlegs –en equips de 4– estableixen torns per atendre les 6 línies telefòniques que no cessen de comunicar; el ritme de treball intens d'aquest servei de consulta obliga els terminòlegs a establir torns d'1,30 h que els permeten de combinar aquesta tasca amb la d'investigació. Una altra línia és reservada per a ús exclusiu de periodistes que necessiten la informació a l'instant, i una altra per a les petites i mitjanes empreses que es troben en via d'aplicació del programa de francesització i que, per la seva naturalesa, no poden disposar d'un servei lingüístic. Aquesta última mesura ha estat molt ben acollida per les PME, ja que els facilita enormement el seu treball terminològic. Si les línies telefòniques estan ocupades les empreses poden sol·licitar la informació per fax, informació que és contestada per escrit. Tanmateix, s'evita la generalització d'aquest procediment perquè es perdria efectivitat i rapidesa.

La disposició de la sala des d'on es responen les consultes telefòniques facilita la rapidesa amb què operen els terminòlegs; unes llibreries giratòries, situades al bell mig de la sala, contenen –escrupolosament classificades– les obres de referència generals i específiques. Els especialistes

s'hi desplacen còmodament, tant per la mobilitat de les cadires com per la llargària del fil telefònic; això els permet d'atendre la consulta mentre fan la recerca bibliogràfica pertinent. Sorpren gratament descobrir el ritme vertiginós de treball i la imatge de moviment continu que es realitza en aquest servei.

El procés de consulta és el següent: l'ordinador recull un nombre determinat de trucades que seran ateses com més aviat millor pels terminòlegs. Aquests especialistes recopilen la informació en una fitxa de consulta on s'anota el tipus de pregunta i el lloc, l'organisme i la professió de qui efectua la trucada. Les respostes també hi són anotades; si es tracta de qüestions gramaticals, cal indicar a l'usuari la font d'informació (llibre i pàgina de referència), per tal de contribuir a fer la població més autònoma. Si la pregunta és d'ordre terminològic, es demana tota la informació possible del mot per tal de delimitar-ne l'àmbit al qual pertany; a continuació es consulten les obres de referència corresponents i els bancs de dades terminològiques de Quebec (BTQ) i d'Ottawa (TERMIUM). En el 80 % d'ocasions les respostes són immediates; si la recerca supera els 3 minuts, els terminòlegs de l'OLF responen a última hora del matí o de la tarda per tal de descongestionar les línies i poder atendre noves trucades.

La població accepta de bon grat aquest servei, que és considerat molt fiable quant a uniformització terminològica. Si el terme pertany a un domini d'ultraespecialitat, s'indica el SL de l'empresa que l'utilitza i al qual es pot adreçar. Quan els consultants mostren reticències amb el terme proposat per l'*Office*, el terminòleg intenta donar-los un argument adequat segons la professió o coneixements de qui qüestiona.

Quan els terminòlegs acaben el torn de consulta telefònica, es dediquen bàsicament a la investigació:

1. Confecció de dossiers d'anàlisi i d'estudi per a la Comissió Terminològica, organisme que dona oficialitat a un terme, el qual s'introdueix automàticament a la BTQ.
2. Recerca de neologismes. L'alimentació del fitxer és una tasca importantíssima per als treballadors de l'OLF. Cada terminòleg treballa en un àmbit d'especialitat diferent. Es creen aproximadament unes 200 fitxes cada mes.
3. Confecció de llistes dels quebequismes acceptats per l'OLF i ben apreciats per la població.
4. Difusió lingüística o terminològica mitjançant les cròniques radiofòniques o la premsa.
5. Creació i publicació d'obres diverses en les quals s'explica la normativa referida a problemes no resolts: formació de femenins de professions, instruccions en francès de la senyalització de seguretat a l'empresa, etc.
6. Creació d'equips de treball específics per a l'elaboració de lèxics determinats. Recentment, un d'aquests equips ha publicat un vocabulari específic per als impressors. Actualment, un altre equip participa en la creació de termes tècnics i en la redacció de la reforma del codi civil.
7. Conduir les reclamacions i queixes dels ciutadans per la mala qualitat del francès en l'etiquetatge d'alguns productes. El terminòleg es dirigeix a l'empresa responsable adduint el respecte lingüístic al consumidor i en el 90 % dels casos l'error és corregit immediatament per evitar una mala imatge de l'empresa.

Actualment aquest servei prepara un Banc de Dades Lingüístiques (BDL), al qual es podrà accedir per ordinador i servirà per donar respostes immediates a aquelles consultes que es

repeteixen molt sovint.¹⁶ Ja hi ha un centenar de dossiers elaborats i hom preveu que properament es posarà en funcionament. Aquesta mesura, que ja existeix al Ministeri de Justícia, servirà per descongestionar el servei de consulta telefònica.

4.1.3 Producció lingüística i terminològica

Treballadors i dirigents coincideixen a afirmar que un dels reptes de la francesització és la difusió de la terminologia específica. Per aquest motiu, l'OLF elabora lèxics i vocabularis que responguin a les necessitats concretes dels diferents sectors d'activitat econòmica.

– **Obres terminològiques realitzades amb la col·laboració dels organismes implicats.** Els terminòlegs de l'OLF treballen amb els especialistes de les empreses, de les associacions i de l'administració que intervenen en un mateix sector econòmic; per exemple, el *Vocabulari forestal i de serreria* és produït conjuntament per l'OLF, l'Institut Canadenc de Recerca en Matèria Forestal i per dues serradores, empreses de gran importància a Quebec. De la mateixa manera, s'han elaborat els treballs terminològics següents: assegurances, teleburòtica, optoelectrònica, seguretat informàtica, la fusta treballada, el torn i poliment de metalls...

Els principals beneficiaris d'aquestes obres terminològiques fetes a l'OLF són els lingüistes, les empreses i els organismes que treballen en aquest sector, els centres d'ensenyament, els treballadors i, en darrer terme, el públic en general.

– **Obres terminològiques elaborades per l'OLF, en coedició amb el Ministeri de Comunicacions.** Formen part d'aquest grup vocabularis i lèxics com el del *Tabac* i la *Química alimentària*. Actualment hi ha 72 títols en venda.

– **Lèxics, vocabularis i documents lingüístics editats per l'Office.** En aquests moments hi ha 172 títols que abasten un gran camp d'activitats, des de vocabularis concrets com el del Calçat fins a Quebequismes, Bibliografia de treballs quebequesos, Metodologia de la recerca terminològica, la Informàtica en francès, la Feminització de títols i funcions, la Guia d'interrogació de la BTQ, etc.

Totes aquestes produccions terminològiques de l'OLF s'adrecen bàsicament a traductors i terminòlegs, ja que la consulta requereix un determinat grau d'especialització.

D'altra banda, l'*Office* va considerar interessant la confecció d'uns instruments de difusió i implantació terminològica dirigits als treballadors: aquest material gràfic expressat d'una manera molt simplificada, en forma de cartell, podia servir per a la vehiculació d'uns determinats noms.

Els consellers que visiten les petites empreses establiren els àmbits en els quals la presència del francès era més feble i es donà prioritat als següents:

- confecció
- tèxtil (màquines, teixits i procediments de fabricació)
- transport (mecànica de vehicles pesats, automòbils)
- impressió
- indústria del plàstic i del moble
- hostaleria i restauració
- informàtica

16. Per exemple, si es vol conèixer com cal escriure un mot estranger –com *spaghetti*– es podrà accedir a la solució des de diverses àrees: des de mots estrangers, mots italians o bé directament des del mateix terme, encara que sigui errònia l'escriptura utilitzada.

La consulta feta als consellers va permetre d'establir el nombre d'empreses i treballadors que podrien utilitzar aquest material terminològic en el seu treball quotidià. Els consellers proporcionaren als lingüistes la informació necessària per a la confecció dels dossiers, proposaren la fitxa contextual, buscaren il·lustracions i sol·licitaren l'ajuda de l'OLF perquè fes la revisió terminològica.

Cadascun dels temes proposats és presentat des de tres aspectes diferents:

– **Cartell estàndard.** Comprèn de 8 a 10 termes francesos que designen les peces o els elements il·lustrats. Només hi consten els termes francesos perquè els anglesos ja són coneguts. Es recomana que siguin penjats a les parets dels tallers, als magatzems, al menjador, per tal que siguin visualitzats fàcilment.

– **Micro-lèxic.** Comprèn una trentena de termes francesos amb l'equivalent anglès. És un instrument de consulta i de reforç destinat a les persones de l'empresa que quotidianament han d'emplenar algun tipus de comanda.

– **Fitxa contextual.** És una reproducció reduïda del cartell, però conté a l'anvers un vocabulari relacionat amb l'objecte il·lustrat. Va destinat als compradors, al personal de magatzem i a tots aquells qui han de parlar d'aquestes peces i necessiten un lèxic més ampli. Aquesta fitxa és perforada i permet de ser arxivada en un dossier per consultar-la quan calgui.

La distribució a les petites empreses ha estat a càrrec dels mateixos consellers que les visiten; a les GE i PME s'ha enviat gradualment per correu al president del comitè de francesització o al mateix empresari. S'hi adjunta un full de comanda per si en necessiten més. Els cartells són gratuïts i se n'envien tants com faci falta, però l'OLF utilitza aquest sistema per conèixer el grau d'acceptació que han tingut.

En general, aquest mitjà de difusió sembla positiu i s'ha arribat a acords importants de col·laboració de l'OLF amb empreses de diferents sectors per a la creació de nous materials.

DISTRIBUCIÓ GRATUÏTA DE DOCUMENTS. OLF (1988-1989)	
Vocabularis, lèxics	16.599
Documents de recerca	4.541
Informació de neologismes	4.202
Documents oficials	1.395
Documents explicatius de la llei	2.285
Tríptics i cartells	27.109
Revista <i>La Francisation en marche</i>	80.000
Blocs-notes	41.200
Repertori de termes	14.206
TOTAL	191.537

4.1.4 Cooperació internacional

L'OLF manté contactes amb els especialistes de l'estranger, mitjançant estades i participació en els treballs de diversos organismes internacionals, en matèria de recerca terminològica:

1. RINT (*Réseau International de Néologie et de Terminologie*). L'OLF és membre d'aquesta xarxa internacional que agrupa, a més de Quebec, Canadà, França, Bèlgica i Suïssa. Els objectius d'aquest organisme són adaptar la llengua francesa a la modernitat científica i tecnològica, crear vocabularis científico-tècnics, coordinar els intercanvis entre francòfons en matèria terminològica i afavorir el desenvolupament d'altres llengües.

2. RIL (*Réseau des Industries de la Langue*). És una de les grans xarxes de cooperació creades el 1986 a París, després de la 1a Conferència de caps d'estat i de govern de països que tenen en comú l'ús del francès. El principal objectiu consisteix a adaptar la llengua francesa a l'evolució científica, i molt especialment en l'àmbit de les noves tecnologies de la comunicació.

4.1.5 Subvencions

En política de subvencions, els objectius pretenen completar l'acció de l'OLF en els àmbits de la lingüística, de la sociolingüística, de la sociologia de la llengua, de la toponímia i de la terminologia. El programa consisteix a ajudar els investigadors en els treballs terminològics que duen a terme, també a conèixer els principals problemes que provoca l'actual desplaçament lingüístic.

TREBALLS SUBVENCIONATS PER L'OLF (160.000 \$ ANY 88-89)

1. Aprenentatge de la gramàtica del francès escrit (Universitat de Quebec a Mont-real).2. Vocabulari anglès-francès de la hidrogeologia dels contaminants.3. Impacte de la informatització sobre l'ús del francès en les empreses d'alta tecnologia de Quebec (Universitat de Quebec a Mont-real).4. Immigració, llengua i societat: cap a un nou paradigma.5. Vocabulari anglès-francès d'equipament pesat d'esquí alpí.6. El procés de recuperació lingüística de Quebec i la comparació amb altres països.7. Mitjans informàtics per a una gramàtica unificada del francès (Universitat de Mont-real).8. Lèxic anglès-francès de les editorials.9. Adaptació de les bases de dades de l'OLF a l'evolució científica i terminològica de la lingüística computacional.10. Propietat de les empreses a Quebec durant l'any 1977 (Universitat de Mont-real).

4.2 Programes d'acció per estimular l'ús del francès a la informàtica

El *Conseil de la Langue Française*, conscient del problema que representava per al país la manca de productes informàtics en llengua francesa, elaborà un estudi a fi d'alertar el govern sobre el perill que suposava una revolució tecnològica de la informàtica només en llengua anglesa. Recomanà que les empreses s'associessin i plantegessin conjuntament les necessitats de francesització en els diversos camps de la informàtica, ja que individualment era impossible d'aconseguir resultats positius. D'aleshores ençà, IBM ha esdevingut la primera empresa informàtica de Quebec que s'ha preocupat per oferir productes en francès. De les 27 empreses informàtiques establertes al país, 8 han obtingut ja el certificat de francesització.

Actualment el problema rau en els proveïdors, que per una qüestió econòmica, fan tot el possible per continuar venent tots els productes en anglès.

L'OLF participa en una comissió formada pel CLE que, no podent restar indiferent al creixement elevat d'indústria informàtica anglesa, ha pres la iniciativa de crear el *Comité d'Action pour le Français dans l'Informatique* (CAFI).

El CAFI, creat el 1988, reagrupa representants de les GE, de les universitats i dels governs federal i provincial, concretament dels ministeris de Comunicació de Canadà i de Quebec, de l'OLF i del *Conseil de la Langue Française*. Aquest comitè tripartit s'ha organitzat en tres grups de treball,

cadascun dels quals es dedica a un àmbit concret d'actuació: administració, comunicació i tecnologia. Els principis que configuren el grup són: l'intercanvi d'informació, el consens a l'hora d'exigir nous productes i les iniciatives d'animació i de recerca, que condueixin a accions concretes per tal d'augmentar la presència del francès en tots els sectors i particularment en programes, material, dades i xarxes.

Fomenta la seva acció a partir de tres grans objectius:

Millorar la presència i la qualitat del francès en informàtica:

– Dedica una atenció especial a les tecnologies de la perifèria de la informàtica: jocs electrònics, serveis de videotext, sistemes telefònics i televisió interactiva, ja que sovint són la porta d'entrada de la informàtica a l'escola i a casa. Si els productes es troben només en anglès, serà molt difícil de canviar els hàbits lingüístics adquirits.

– Participa amb el Ministeri d'Educació en les campanyes de sensibilització a les escoles per a la promoció de productes informàtics en francès.

– Aconsella a fabricants i distribuïdors que creïn productes informàtics en francès.

– Incita a desenvolupar, amb col·laboració de l'OLF, programes de verificació lingüística i ortogràfica, creació de lèxics específics, correcció d'anglicismes, etc., que es puguin integrar al tractament de textos.

Augmentar l'oferta de solucions informàtiques en francès:

– Ofereix el seu suport i poder de pressió a les empreses que sol·liciten programes i productes en francès.

– Treballa amb el *Service Documentaire Multimédias*, que ofereix el servei Logibase, per difondre els productes existents en francès.

– Dóna a conèixer, mitjançant articles de premsa, les solucions informàtiques en francès, amb comentaris i recomanacions.

– Informa, conjuntament amb els organismes governamentals, de l'existència de demandes concretes a fabricants i distribuïdors.

– Encoratja públicament les empreses que realitzen esforços per utilitzar productes informàtics en francès.

– Demana als ministeris d'Indústria, Comerç i Expansió Industrial que atorguin subvencions per a la recerca i desenvolupament de programes en francès.

Augmentar la demanda de solucions informàtiques en francès:

– Insisteix als proveïdors perquè els productes en francès s'ofereixin al mateix preu i amb la mateixa rapidesa que els anglesos; suggereix una promoció especial per a la compra de productes francesos.

– Elabora una llista de criteris, en col·laboració amb fabricants, premsa especialitzada i organismes governamentals, que cal tenir en compte a l'hora de comprar un producte.

– Pretén desenvolupar una política de compra del govern que doni prioritat als productes en francès, tant en programes com en manuals i documentació.

El febrer de 1990 la Comissió d'Administració del CAFI –amb participació del Ministeri de Comunicació de Quebec, l'OLF, la *Confédération des Caisses Populaires et d'Économie Des Jardins du Québec*, el *Secretariat à la politique linguistique* i l'empresa *Bombardier*– va elaborar un document específic en el qual proposava la inclusió d'una clàusula lingüística en la política de compra de les empreses.

Conscients que nombroses solucions informàtiques s'implanten en anglès, per manca d'informació, el CAFI proposa que siguin els governs i les grans empreses els promotors de productes informàtics en francès, perquè el seu poder de compra pot fer modificar l'oferta del mercat. En aquest sentit, aquesta comissió treballa en l'elaboració d'un model de clàusules lingüístiques que siguin presents en l'adquisició d'equipaments informàtics:

1. **Política de compra:** les empreses han d'incloure en la seva política de compra les clàusules específiques relatives a la llengua francesa, molt especialment per a aquells productes destinats a un gran nombre d'usuaris.
2. **Negociació amb els proveïdors:** la compra de productes i serveis informàtics respon a una planificació de l'empresa, després d'haver fet una anàlisi de necessitats i una prioritització. Posteriorment s'inicia una etapa de negociació amb els proveïdors. Les precisions relatives a la llengua de la documentació, dels materials i dels productes han de ser incloses en la llista d'exigències i han de formar part de les negociacions.
3. **Comandes:** l'adquisició d'un producte o d'un servei informàtic es concreta en una comanda, la qual ha d'especificar les clàusules relatives a l'ús de la llengua.
4. **Recepció de la mercaderia:** al moment de rebre els productes cal verificar la conformitat de les exigències lingüístiques establertes i, en cas d'incompliment, rebutjar-los.
5. **Autorització del pagament:** abans de fer efectiu el pagament, el responsable s'ha d'assegurar del compliment de les clàusules lingüístiques.
6. **Verificació interna:** quan s'analitza i s'avalua la política de l'empresa cal tenir present el respecte i el compliment de la seva política lingüística en el camp de la informàtica.

La Comissió del CAFI aconsella d'incorporar unes clàusules, com més concretes millor, en les comandes efectuades a l'empresa subministradora. Vegem-ne un exemple:

«El material de despatx, informàtic o d'altra mena, el material industrial i els contractes de servei ens han de ser subministrats en llengua francesa, llevat que s'indiqui el contrari».

Aquesta clàusula significa que han de lliurar-se en francès:

- Les instruccions de manteniment i de funcionament, i també els missatges de seguretat.
- Els menús, les instruccions i les ordres del software, de programes didàctics, lúdics, etc.
- Les informacions que apareixen a la pantalla: llistats, directoris, etc.
- Els teclats de terminals i microordinadors que assegurin la presència de signes ortogràfics propis del francès.
- La documentació relativa a productes i serveis: material publicitari, software, cursos de formació i material didàctic, contractes de servei i pressupostos.
- Facturació, servei postvenda i suport tècnic.

4.3 Dinamització lingüística

L'1 de maig de 1990 vam assistir a una reunió de treball a l'OLF de Mont-real, presidida pel president de l'*Office*, on participaren representacions dels lingüistes-consellers de cada regió de Quebec. L'objectiu d'aquesta trobada era exposar les activitats de dinamització que es duïen a terme durant l'any 1989-1990 i les incidències que suposaven. Fou una ocasió única per conèixer

ràpidament l'abast de les intervencions de l'OLF en la francesització del país. En reproduïm una síntesi:

INDICACIONS TERMINOLÒGIQUES
Creació i distribució de cartells i vocabularis per als treballadors d'empreses de diferents sectors. Servei telefònic per solucionar dubtes terminològics. Publicació mensual de la revista <i>Secrétaire moderne</i> . Publicació de la revista <i>Informatique-éclair</i> que difon novetats informàtiques per a l'empresa.
COL·LEGIATS PROFESSIONALS
Elaboració i correcció de 1.650 proves de llengua francesa per als professionals que volen accedir a l'exercici de la seva activitat a Quebec. Cursos de francès llengua segona. Formació específica i gratuïta per als immigrants (COFI).
MITJANS DE COMUNICACIÓ
Cròniques lingüístiques setmanals al diari <i>La Presse</i> , seguides d'un concurs. Concursos lingüístics setmanals a <i>Radio-Canada</i> (500 trucades cada mes). 450 cròniques lingüístiques en forma de proves i jocs sobre diversos temes, en col·laboració amb <i>La Presse</i> i una empresa del sector relacionada amb el tema que es proposa.
CURSOS
Cursos de perfeccionament gratuïts adreçats a administratius. Cursos per correspondència adreçats a petites i mitjanes empreses. Cursos de perfeccionament per a impressors.
EMPRESES
Col·loquis a les empreses sobre el tema «La francesització, una responsabilitat compartida», amb participació de treballadors i directius i d'ampli ressò als mitjans de comunicació. Visita dels consellers a les empreses que ja disposen del Certificat de Francesització per tal de fer-ne un seguiment i encoratjar-les a continuar vetllant per l'ús de la llengua francesa. Seguiment de les reunions dels comitès de francesització i lliurament de documents de treball per millorar i suggerir nous aspectes de la francesització. Inici de la francesització a les petites empreses que, per llei, no n'han de seguir un programa. Organització d'una setmana de promoció de la llengua francesa a les empreses, tal com es fa en educació. La participació fou tan nombrosa que superà les previsions i demanà un nou enfocament per poder atendre totes les necessitats.

Col·laboració amb empreses concretes en l'elaboració de:

Lèxic del golf (25.000 exemplars venuts).

Vídeo per estimular l'ús del francès en companyies aèries (KLM ja presta serveis en francès).

Vocabulari nuclear (amb la col·laboració de 65 metges).

Vocabularis de banca i d'indústria farmacèutica.

Elaboració d'una clàusula lingüística per a la política de compra de les empreses.

Simplificació dels documents de francesització que han d'emplenar les grans empreses.

Visita del conseller a les centrals de Toronto i d'EUA per tal de desbloquejar el procés de francesització de les empreses sucursals de Quebec.

El president de l'*Office* va cloure la trobada elogiant l'esforç dels consellers, els quals disposaren de cinc minuts cadascun per sintetitzar les diverses actuacions que realitzen per incrementar la francesització del país. «L'important –afegí Pierre-Étienne Laporte– és fer avançar el procés i ser conscients que cada empresa francesitzada aporta un nombre elevat de veus que es convertiran en nous agents de francesització. El més interessant de les vostres explicacions ha estat la iniciativa que demostreu per revisar, modificar i inventar noves estratègies; ben segur que d'aquesta manera arribarem a dir, tots junts, que aquesta és la política que tots fem i el país francès que tots volem. Hem de pensar en globalitat i actuar localment, en parcel·les. Cada organisme, cada sector ha d'escollir la via més apropiada, però no podem oblidar que els objectius finals són globals i comuns per a tots».

5. Procés de francesització a les grans i mitjanes empreses (GE i PME)

La política lingüística desenvolupada a la Carta de la Llengua Francesa té com a objectiu bàsic fer del francès llengua de treball. A la dècada dels anys 60-70, Quebec no comptava amb cap altra experiència semblant en la qual inspirar-se per dur a terme un projecte de tanta envergadura. Un grup d'intel·lectuals, estimulats per aquest objectiu, col·laborà amb el govern per tal de conèixer i estudiar la situació de la llengua a les empreses, la seva organització, el seu funcionament i les possibilitats d'intervenció i de control. La primera impressió fou descoratjadora; la presència de la llengua francesa es reduïa al servei amb els clients.

Però s'inicià una experiència pilot que, sens dubte, contribuï enormement a la promulgació de la llei 101 encara vigent actualment.

S'escollí una mostra de les grans empreses més representatives del sector econòmic del país: bancs, acereries, manufactures de paper, mines i explotació forestal, les quals es mostraven més sensibilitzades pel tema lingüístic, sigui perquè gaudien de gran prestigi entre la població –consumidors quebequesos–, sigui perquè patien problemes sindicals.¹⁷ Les persones encarregades havien d'observar la situació per tal de conèixer la realitat i poder establir un programa realista, aplicable i controlable, que permetés transformar la situació i fer-lo extensiu a la resta d'empreses del país.

Es començà amb les grans empreses perquè tenien una organització més complexa i, a més, disposaven de més recursos per assumir els costos humans i econòmics que un programa d'aquestes característiques representava. Hom suposà que seria el primer pas d'una cadena i que les petites empreses –que n'eren proveïdores o clientes– n'imitarien l'exemple. El més difícil consistí a conèixer i controlar la xarxa de comunicació de l'empresa si es volia aconseguir un canvi absolut. S'observà que les comunicacions partien de llocs diferents: de gestió de personal, de gestió financera, de formació de personal i de control de producció, mentre que els magatzems eren llocs claus per a l'establiment i difusió de la terminologia. Hom descobrí la importància que adquirien els canals d'informació per als clients de l'empresa: si tots consumien productes en francès, a força de consumir, aprendrien la llengua.

Els resultats d'aquesta experiència propiciaren el naixement del programa de francesització que preveu la llei 101 en el capítol V, i concretament l'article 141, que enumera els vuit camps d'actuació per tal d'aconseguir una generalització de l'ús del francès a tots els nivells:

«Els programes de francesització tenen com a finalitat la generalització de l'ús del francès a tots els nivells de l'empresa. Això significa:

a) el coneixement de la llengua oficial entre els dirigents, els membres dels ordres professionals i la resta de personal;

17. La força sindical exigia l'ús del francès a les empreses i el reclamava en el conveni laboral; reivindicava que haver de treballar en anglès era, per als treballadors, un greuge, i també ho era no poder accedir a càrrecs –encara que mitjans– que eren controlats pels anglesos.

- b) l'augment a tots els nivells de l'empresa, inclòs el consell d'administració, del nombre de persones que tinguin un bon coneixement de la llengua francesa per tal d'assegurar-ne l'ús generalitzat;
- c) l'ús del francès com a llengua de treball i de les comunicacions internes;
- d) l'ús del francès en els documents de treball de l'empresa;
- e) l'ús del francès en les comunicacions amb els clients, els proveïdors i el públic;
- f) l'ús d'una terminologia francesa;
- g) l'ús del francès en la publicitat,
- h) una política adequada de selecció, de promoció i de canvi.»

La finalitat n'era aconseguir que les gairebé 370.000 empreses establertes al país, l'any 1977, esdevinguessin francòfones per tal que la llengua de la majoria demogràfica fos també la del poder socio-econòmic.

El programa de francesització que obligatòriament han de seguir les GE i les PME consta de 4 etapes, al final de les quals es reconeix –mitjançant el certificat– que l'empresa és francòfona:

1. **Anàlisi lingüística.** Formulari d'anàlisi que descriu detalladament la situació lingüística de l'empresa.

2. **Elaboració, negociació i aprovació del programa.** A partir dels resultats de l'anàlisi lingüística, l'empresa negocia amb l'OLF els objectius, la durada i els mitjans que s'utilitzaran per dur a terme la francesització.

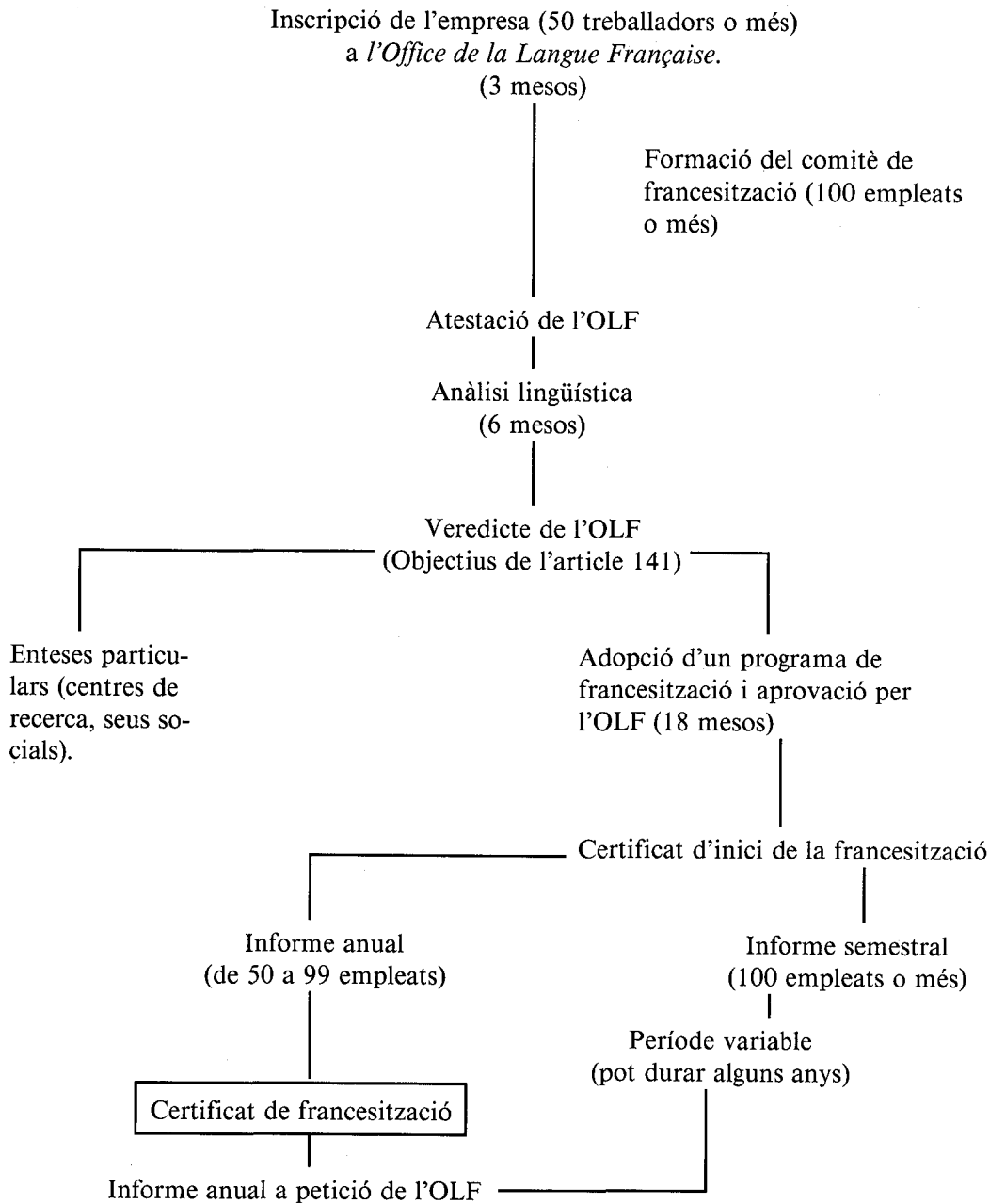
3. **Aplicació del programa.** És l'etapa més difícil i més lenta, ja que la traducció de documents i la formació lingüística del personal suposen un cost considerable. A més, hi ha molts factors que expliquen la llarga durada del procés: crisi econòmica, reorganització estructural de l'empresa, composició ètnica dels treballadors, recursos, manca de terminologia, grau d'especialització, etc.

4. **Obtenció del certificat final.** És l'última etapa. L'OLF lliura un certificat que acredita que l'empresa ja és francòfona. Hi ha mesures previstes per la llei que possibiliten retirar el certificat en cas d'incompliment.

5.1 Aplicació del programa

L'organigrama adjunt mostra clarament el recorregut que realitza cada empresa des de l'inici del programa fins a l'obtenció del certificat.

L'article 139 de la llei 101 obliga les empreses que han de posseir un certificat de francesització a inscriure's a l'*Office*. No obstant això, aquesta norma no és respectada, generalment, per les empreses i és el govern qui ha de prendre la iniciativa i ha de posar-s'hi en contacte. L'OLF –que té accés als fitxers dels departaments o ministeris del govern– obté una llista de les empreses existents, llista que s'actualitza anualment. Les principals fonts d'informació provenen de la *Commission de santé et sécurité au travail* –organisme al qual s'han d'inscriure obligatòriament totes les empreses– i dels informes anuals que el govern quebequès els obliga a presentar per conèixer les activitats que duen a terme, l'estat financer, els canvis de personal, les innovacions tecnològiques i les noves perspectives d'actuació.

Quan una empresa vol instal·lar-se al país, l'OLF té la missió d'informar-la sobre les qüestions lingüístiques que reglamenta la Carta de la Llengua Francesa, per tal que l'empresa pugui preveure d'entrada una infraestructura que respongui a les necessitats legals i estalviï, així, temps i despeses importants. No obstant això, és quasi impossible d'assabentar-se del naixement d'una empresa que prové de la fusió de petites empreses ja existents. En aquest cas, no es podrà intervenir fins que l'empresa iniciï el programa de francesització.

La **inscripció** a l'OLF s'efectua mitjançant un document, *Reinseignements généraux relatifs à l'entreprise en vue de l'obtention de l'attestation d'inscription*, que és lleugerament diferent segons sigui per a les GE o per a les PME. La finalitat del document és aconseguir una doble informació relativa a l'empresa, sigui sobre qüestions generals com la seu social, l'adreça, el nombre de treballadors, la naturalesa de les activitats, les empreses filials, el lloc d'establiment de les empreses que en depenen, etc., sigui sobre temes lingüístics: llengua de la publicitat, i dels documents interns o destinats a clients.

El document destinat a les GE conté un apartat on s'ha d'especificar el nom de les persones que han de compondre el comitè de francesització, el qual ratifica la veracitat de les dades expressades i signa el document. Aquest comitè, per a les empreses de més de 100 treballadors, és format per 6 persones, com a mínim, representants dels treballadors i de la direcció. El portaveu, que és normalment un quadre directiu mitjà, coordina les activitats i negocia amb el conseller de l'OLF el programa de francesització.

El Consell d'Administració de l'OLF, després d'examinar-ne el contingut i verificar si l'empresa respecta la llei, nomena un conseller responsable que durà a terme la negociació del programa.

La primera fase del procés consisteix en l'**anàlisi lingüística** que realitzarà el comitè de francesització en col·laboració amb el conseller de l'OLF, el qual ajudarà a respondre el qüestionari de la manera més precisa possible. Anteriorment, el conseller no participava en la confecció del retrat lingüístic, però les mancances que es detectaven ocasionaven posteriors revisions que prolongaven notablement el procés.

L'*Office* es compromet a mantenir el caràcter confidencial del document i a utilitzar-lo només per ajudar la pròpia empresa en el seu procés de francesització. Al mateix temps, pretén conscienciar els directius sobre la importància de les qüestions lingüístiques, qüestions que molt probablement no s'havien plantejat anteriorment.

Per a l'anàlisi lingüística de les PME s'utilitza un document molt més simplificat i organitzat per fitxes, a l'anvers de les quals s'especifiquen les condicions pertinents per emplenar-les. S'hi recullen els aspectes següents:

- identificació de l'empresa
- política de selecció i promoció del personal
- coneixement de la llengua oficial
- llengua de retolació interna
- llengua de comunicacions internes
- llengua de documents de treball
- llengua dels documents que provenen dels proveïdors
- llengua de la publicitat i de la comunicació amb els clients
- utilització d'una terminologia francesa

Els annexos del document faciliten models de cartes d'ús habitual a l'empresa. L'exemple difós és una carta dirigida a proveïdors de Quebec o de fora, on s'explica –molt diplomàticament– que les comunicacions que s'estableixin a partir d'ara amb l'empresa han de ser en llengua francesa, per tal que es respecti la voluntat i la llei del poble quebequès.

L'anàlisi lingüística de les GE és molt més complexa, ja que aquesta és formada per diferents grups organitzacionals, cadascun dels quals ha de fer la pròpia anàlisi. Evidentment, els usos lingüístics poden ser diferents en un laboratori de recerca, en un departament d'administració, de fabricació, venda de productes o serveis, d'assegurances, de contractació o d'operacions bancàries. En cadascun d'aquests grups cal examinar la llengua de les comunicacions orals i escrites i avaluar els coneixements lingüístics del personal.

Paral·lelament a la recopilació de dades, el membre del comitè de francesització responsable del dossier visita, juntament amb el conseller i representant de l'Administració, tota l'empresa per tal de comprovar l'exactitud de la informació i per recollir una mostra dels diferents documents de treball. Aquesta etapa del procés és primordial perquè ha de servir per planificar tot el programa posterior. Per aquest motiu, cal recollir el màxim d'informació: assistir a les reunions, assabentar-se de la política lingüística de selecció de personal, conèixer la llengua que entren

els tècnics i la que s'utilitza en la impartició de cursos de formació del personal i, sobretot, esbrinar quins són els individus que exerceixen un poder més gran d'influència en els diferents sectors de l'empresa.

Els consellers de francesització consideren que l'èxit o el fracàs d'un programa depenen majoritàriament de l'interlocutor que la direcció designa; cal que estigui interessat en el tema i sobretot que conegui molt bé l'empresa per tal de prendre les mesures més adequades a cada sector. Per exemple, en una de les GE que vam visitar, en aquest cas de transport, i que tot just començava la fase d'anàlisi lingüística, gràcies a l'actuació del responsable del comitè –que va saber transmetre la queixa al màxim responsable– s'aconseguí un guany considerable per a la francesització: la seu social de Toronto hagué d'acceptar que els treballadors de l'empresa de Mont-real li presentessin els informes o les baixes per accident en francès. L'empresa de Mont-real expressà la seva protesta més enèrgica a la multinacional de Nova York i denuncià l'empresa de Toronto per no respectar els drets lingüístics dels treballadors francòfons. La central de Nova York reaccionà ràpidament i amb una telefonada resolgué el conflicte. Toronto s'hagué de disculpar.

En general, les empreses accepten la realització d'aquest programa que dicta la llei. Tanmateix, els consellers manifesten que, algunes vegades, s'han trobat amb empreses anglòfones que utilitzen tots els mitjans possibles per tal d'endarrerir la situació i canvien constantment el responsable del comitè, amb la qual cosa no s'aconsegueix fer avançar el dossier.

Amb els resultats de l'anàlisi lingüística, l'OLF determina si l'empresa pot obtenir directament el certificat de francesització o bé si –com succeeix en la majoria de casos– ha de seguir un programa de normalització i corregir les situacions lingüístiques contràries a la llei.

L'elaboració del programa és una de les etapes més conflictives, ja que l'OLF ha d'aprovar les mesures, els mitjans i la durada amb què l'empresa planifica el procés de canvi. D'altra banda, cal que anteriorment els membres del comitè de francesització es posin d'acord per confeccionar un programa realista i aplicable i que la direcció de l'empresa assumeixi amb totes les conseqüències aquests objectius.

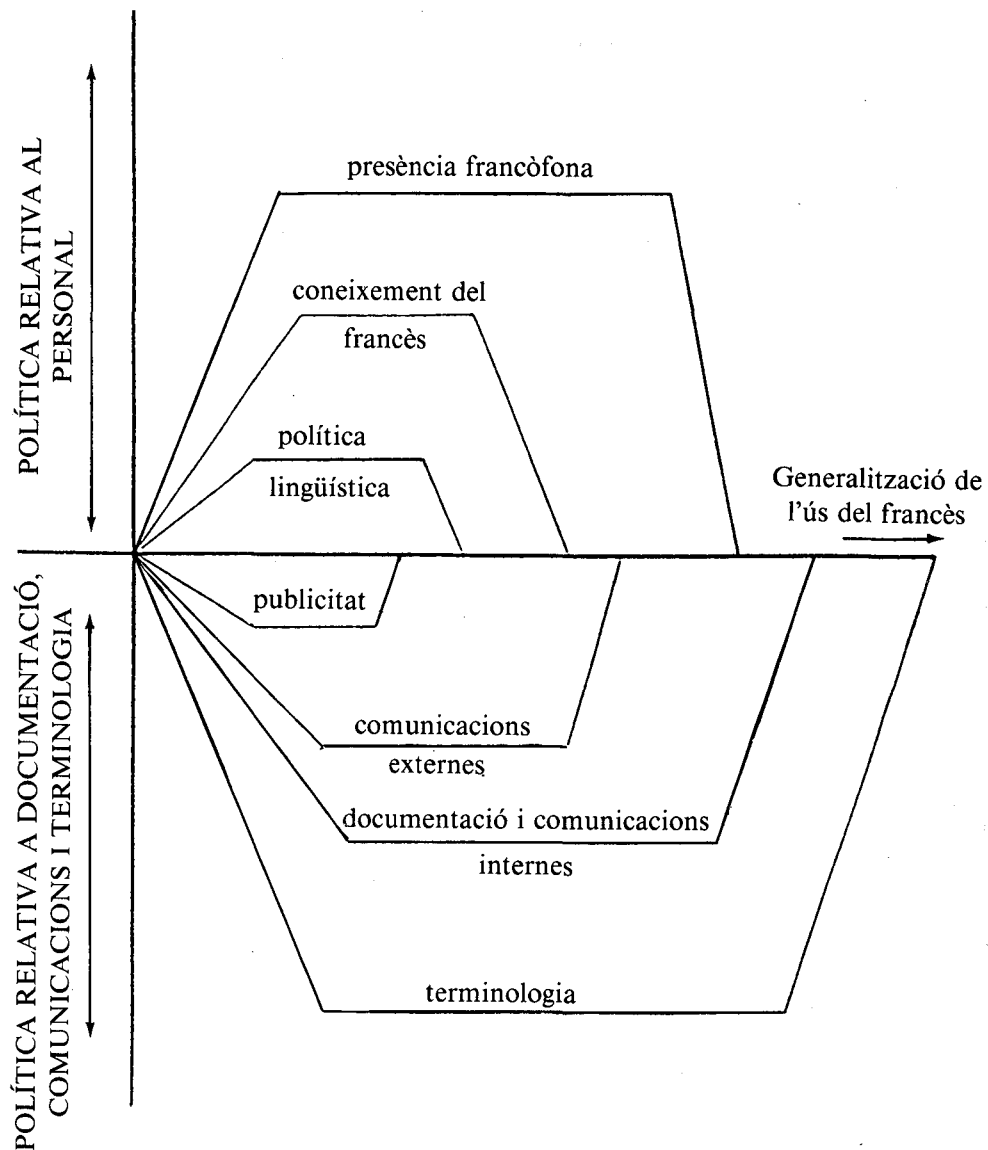
L'èxit del programa dependrà de la capacitat de negociació dels responsables de l'empresa. S'ha de ser conscient de les limitacions tant humanes com econòmiques i, al mateix temps, molt exigent en els canvis que s'han d'operar. Cal defensar amb fermesa aquells aspectes bàsics que són indispensables per aconseguir l'objectiu, però en altres apartats cal ser flexibles perquè, per assolir-lo, cal un termini de temps més llarg. Seria contraproduent establir períodes curts i pretendre canviar-ho tot ràpidament. No es pot oblidar que la francesització costa diners i que en cap cas no ha de fer trontollar l'economia de l'empresa. La francesització és més efectiva i més estable quan s'ha anat assolint gradualment i sense que hagi provocat actituds negatives dels directius que podrien dificultar i impedir el desenvolupament del programa.

Per a l'elaboració del programa cal tenir presents les actuacions que mostra el gràfic de la pàgina següent:

L'etapa de negociació és complexa perquè hi intervenen molts agents. De fet, cada director de cada departament o secció ha de col·laborar en la planificació de les actuacions i fer-se responsable de les mesures que han de facilitar el canvi lingüístic.

L'adopció i l'aprovació del programa –del qual l'OLF té una còpia– queden especificades en un document en el qual l'empresa es compromet a complir unes mesures determinades; s'hi expliquen les etapes d'implantació, el calendari, el responsable de cada activitat i el sistema de difusió previst. La *Direction des programmes de francisation* de l'OLF ha elaborat un document que permet recopilar tota la informació. Aquest programa de francesització consta dels elements següents:

1. Coneixement de la llengua francesa entre els dirigents, els tècnics i els altres treballadors.
2. Planificació i distribució de personal amb un bon coneixement de la llengua francesa a totes les seccions, els departaments i els nivells de l'empresa per tal d'assegurar

l'ús generalitzat de la llengua. Calendari previst per aconseguir la francesització de tot el personal de l'empresa.

3. Utilització del francès com a llengua de treball i de les comunicacions internes.
4. Ús del francès en els documents de treball, manuals i catàlegs.
5. Utilització del francès en les comunicacions amb els clients, els proveïdors i els públic.
6. Utilització de terminologia francesa.
7. Ús del francès a la publicitat.
8. Política de selecció, de promoció i de canvi.

A causa de la multiplicitat d'accions que han de dur a terme els diferents departaments es facilita a les GE un programa-tipus que serveix de model per a una planificació correcta i eficaç. Així, per planificar les actuacions que corresponen a l'apartat núm. 1 del programa de francesització l'empresa ha d'emplenar el document A. A fi de formalitzar-lo de manera correcta i completa, l'OLF li lliura el document B (del programa-tipus) on es recullen mesures i mitjans per corregir la situació lingüística. Cada empresa l'adequarà en funció de les seves necessitats.

Programme de francisation

CAT.: _____

Nom de l'entreprise: _____

S.A.E.: _____

Numéro matricule: _____ (141 a)

Nom et no du G.O.: _____
 Élément du programme: la connaissance de la langue officielle chez les dirigeants, les membres des ordres professionnels et les autres membres du personnel

Questions d'analyse: 24, 25, 26, 27, 38, 39, 40, 41

Objectifs	Mesures à prendre	Calendrier			Nom et titre de la personne responsable	Diffusion
		2. Étapes d'implantation		3. Fin		
		1. Début	Jour/Mois/Année			

Programme de francisation

CATÉGORIE: _____

Nom de l'entreprise: _____

Numéro matricule: _____

S.A.E.: _____

Nom et n° du G.O.: _____

Élément du programme : la connaissance de la langue officielle chez les dirigeants, les membres des ordres professionnels et les autres membres du personnel

Questions d'analyse : 22, 23, 24, 25, 33, 34, 35, 36

Objectifs	Mesures à prendre	Calendrier		Nom et titre de la personne responsable	Mode de diffusion		
		Début	Fin				
		Jour/Mois/Année	Jour/Mois/Année				
<p>S'assurer que les dirigeants, les membres des ordres professionnels et les autres membres du personnel ont une connaissance fonctionnelle du français.</p> <p>1. Organiser des cours de français pour tout le personnel qui ne possède pas une connaissance fonctionnelle du français.</p> <p>(La priorité devrait être donnée au personnel qui communique avec le public, les clients, les fournisseurs du Québec et avec le personnel à l'intérieur de l'entreprise au Québec.)</p>		Immédiatement		Président ou présidente et directeur ou directrice du personnel	Annoncer, le plus tôt possible, à tout le personnel, par écrit ou verbalement, les exigences linguistiques des postes et le calendrier des mesures à prendre (voir élément h).		
		1 mois	1 mois			simultanément	
		1 mois	1 mois				
			1 mois				
			1 mois				
			9 mois			9 mois	
			1 mois			6 mois	

Programme de francisation

CATÉGORIE: _____

Nom de l'entreprise: _____

Numéro matricule: _____

Nom et n° du G.O.: _____

S.A.E.: _____

(141 a)

Éléments du programme: la connaissance de la langue officielle chez les dirigeants, les membres des ordres professionnels et les autres membres du personnel

Questions d'analyse: 22, 23, 24, 25, 33, 34, 35, 36

Objectifs	Mesures à prendre	Calendrier		Nom et titre de la personne responsable	Mode de diffusion		
		Début Jour/Mois/ Année	Fin Jour/Mois/ Année				
2. Organiser des cours de rédaction administrative pour les francophones.	3. Organiser des cours de formation professionnelle continue en français et informer l'Office de la langue française des cours qui ne sont pas offerts en français.		1. Préparer un programme visant à l'amélioration du français écrit.	1 mois	Directrice ou directeur du personnel ou...	Faire connaître le programme et les cours offerts à toutes les personnes concernées.	
			2. Inciter les francophones à s'inscrire aux cours donnés par l'Université de Montréal (C.A.F.E.), par la Télé-université de l'Université du Québec (Français pour tous, français pour tout) ou par les commissions scolaires ou les cégeps.	1 mois			simultanément
			3. Distribuer la publication de l'Office de la langue française intitulée Le français au bureau au personnel concerné.	1 mois			
			1. Dresser l'inventaire des besoins en formation professionnelle continue.	1 mois	simultanément	Faire connaître les cours offerts à toutes les personnes concernées.	
			2. Dresser l'inventaire des ressources de langue française en formation continue: cégeps, universités, organismes privés, fournisseurs et associations.	1 mois			
			3. Organiser des cours de formation professionnelle continue au sein de l'entreprise.	2 mois			
			4. Demander à l'association dont l'entreprise est membre d'organiser des cours de formation.				
			5. Inciter le personnel de l'entreprise à suivre des cours dans des organismes identifiés dans l'inventaire.				
			6. Demander que la documentation soit offerte en français lorsque la formation a lieu à l'extérieur du Québec.				

Programme de francisation

CATÉGORIE: _____

Nom de l'entreprise: _____

Numéro matricule: _____

S.A.E.: _____

(141 a)

Nom et n° du G.O.: _____

Élément du programme: la connaissance de la langue officielle chez les dirigeants, les membres des ordres professionnels et les autres membres du personnel

Questions d'analyse: 22, 23, 24, 25, 33, 34, 35, 36

Objectifs	Mesures à prendre	Calendrier		Nom et titre de la personne responsable	Mode de diffusion
		Début Jour/Mois/ Année	Fin Jour/Mois/ Année		
	4. Établir des liens étroits avec les institutions d'enseignement de langue française (universités, cégeps et commissions scolaires).			Directeur ou directrice du personnel	
			1. Établir la liste des institutions qui dispensent des cours reliés au secteur d'activité de l'entreprise. 2. Contacter ces institutions pour leur faire connaître les besoins de formation de l'entreprise. 3. Maintenir un contact permanent avec ces institutions.		

Les PME utilitzen un document més simplificat i adaptat a les seves necessitats.

L'OLF, després d'aprovar el projecte de canvi lingüístic, lliura un certificat a l'empresa conforme ha iniciat l'**aplicació del programa**. Per tal que el govern estigui informat del seguiment del procés les PME envien un informe anual i les GE un de semestral on es fa constar els avenços i les dificultats.

El conseller de l'OLF es reuneix amb el comitè de francesització i molt sovint amb el cap de l'empresa per tal de comentar i resoldre els problemes que s'hagin plantejat. Segons l'opinió dels consellers, els principals obstacles que retarden la francesització són la manca de programes informàtics en francès i la distribució i oferta de materials de les empreses proveïdores en anglès. A causa d'aquestes dificultats, l'empresa sol·licita pròrrogues a l'OLF perquè no pot complir els terminis previstos en el programa. Oficiosament l'OLF les accepta perquè coneix aquests impediments i, al capdavant, el que interessa és que no s'aturi el procés: quan un aspecte s'endarrereix, cal dinamitzar-ne un altre.

Per molts d'aquests motius, el temps real d'implantació del programa és de 7 o 8 anys, al final del qual el conseller informa favorablement l'OLF perquè concedeixi el **certificat de francesització** a l'empresa. El president de l'OLF –en una reunió festiva i amb la presència de les persones que més han col·laborat en la consecució del programa– lliura al cap de l'empresa el certificat, símbol del reconeixement oficial d'empresa francòfona.

Tot i que l'article 154 de la llei 101 preveu la suspensió i anul·lació del certificat en cas d'abandó de l'objectiu, a la pràctica l'OLF no n'ha retirat mai cap. Prefereix fer un seguiment de la francesització tot visitant les empreses cada 2 o 3 anys per tal de controlar el compliment de la llei i facilitar-los informació dels nous materials publicats que els puguin ser d'interès.

La Carta de la Llengua Francesa no preveu cap mena de seguiment després del certificat. Però l'any 85-86 es va iniciar un primer contacte amb 300 empreses ja francesitzades. El resultat fou molt positiu i actualment és una activitat permanent del conseller visitar-les.

5.2 Disposicions especials

5.2.1 Empreses d'investigació i alta tecnologia

La llei 101 preveu un tractament especial per a les empreses que es dediquen a la investigació i recerca tecnològica o científica efectuada per via de l'experimentació o de l'anàlisi. Aquesta entesa abasta la recerca pura –que pretén l'avenç de la ciència–, la recerca aplicada –amb una perspectiva d'aplicació pràctica– i la utilització de resultats per a la creació de materials, dispositius o productes. Les activitats de recerca comprenen igualment les que fan referència a l'enginyeria, la concepció industrial, l'elaboració tècnica, la recerca operacional, l'anàlisi matemàtica o la programació d'ordinadors, i també els treballs en ergonomia o en seguretat industrial.

De la mateixa manera, hi ha uns acords especials amb les empreses que no tenen la seu social a Quebec i amb les que realitzen activitats fora del país i importen el 50 % del seu material de l'exterior.

La freqüència de les relacions amb l'estranger, la complexitat de les tècniques que utilitzen i les necessitats de personal especialitzat reclamen una actuació diferenciada de la resta d'empreses, malgrat que segueixin també un programa de francesització.

L'anàlisi de la situació lingüística d'aquestes empreses es realitza mitjançant el mateix document que hem explicat anteriorment; ara bé, l'aplicació del programa de francesització és lleugerament diferent, ja que especifica aquells departaments on, per la seva naturalesa, no és condició indispensable l'ús de la llengua francesa i, per tant, s'hi treballa en anglès.

L'empresa *Marconi*, que vam visitar, es dedica a la producció d'aparells ultraespecialitzats destinats a les comunicacions aèries i marítimes i la seva clientela és majoritàriament d'EUA i Canadà. Per aquests motius s'acull a «l'acord particular», establert per l'OLF, que li permet d'obtenir el certificat de francesització en un termini de temps més ampli i amb unes condicions menys estrictes que la resta d'empreses.

Dels 2.000 treballadors, el 80 % dels quals són francòfons, 300 ocupen càrrecs directius, 500 són tècnics, 200 administratius i la resta es dedica a la producció, àmbit en el qual es concentra la major part d'empleats francòfons, el 90 %.

Marconi inicià el seu programa de francesització el 1977, el mateix any que es promulgà la llei 101.

Actualment posseeix un «Certificat transitori» perquè encara no ha assolit els objectius finals de francesització. Mentre que les comunicacions internes i els informes dirigits als treballadors –encara que siguin tècnics anglòfons– i a clients residents a Quebec són en francès, la major part de documentació escrita es fa en anglès i va dirigida a l'exterior. Això significa que els departaments de recerca i difusió i la mateixa seu social funcionen en anglès, i també les relacions amb distribuïdors i proveïdors de fora del país. Aquest bilingüisme exercit segons el destinatari no significa, però, el predominí d'una llengua sobre l'altra.

Tot i que l'OLF és conscient que *Marconi* no podrà utilitzar mai únicament la llengua francesa, el comitè de francesització es lamenta de la poca cooperació rebuda d'aquest organisme. El conseller de l'OLF ha canviat quatre vegades, fet que ha ocasionat malentesos i una repetició inútil de les explicacions; a vegades, la seva actuació és més de control que d'ajuda i no s'adona de les immenses dificultats que suposa la francesització d'una empresa d'alta tecnologia. D'altra banda, el suport terminològic del banc de dades del govern és mínima ateses les característiques de producció.

En canvi, el comitè valora molt positivament l'actuació del CLE, organisme que els permet d'establir contactes amb empreses que pateixen problemàtiques similars i, alhora, buscar conjuntament solucions operatives i que responguin realment a llurs necessitats.

La francesització de *Marconi* es basa en tres aspectes:

1. La documentació administrativa. El SL va traduir-la al francès els primers anys i no va comportar cap mena de problema.

Actualment, la traducció de textos es realitza a l'exterior; l'únic component del SL revisa els documents encarregats a *pigistes* –sobretot les qüestions terminològiques– i tradueix els d'àmbit confidencial.

2. La implicació de la direcció en el procés. Aquest factor és decisiu per a l'evolució positiva de la francesització. Una de les funcions atorgades al SL és recollir les queixes dels treballadors que veuen vulnerats els seus drets lingüístics envers la francesització, transmetre-les als càrrecs directius pertinents per tal d'esbrinar-ne les causes i corregir-ne, si escau, els errors. Per exemple, un treballador manifestà la seva disconformitat a l'hora de fer un informe en llengua anglesa i fou el SL qui, després d'unes gestions, aclarí que el text havia de fer-se en anglès perquè anava dirigit a un client d'EUA, amb la qual cosa quedà demostrat que no es transgredia l'esperit de la llei.

3. La formació de base. Tots els treballadors que s'incorporen a l'empresa han de seguir obligatòriament un curs de formació específica que naturalment es fa en francès. Abans, en canvi, la informació era transmesa oralment pels treballadors amb més experiència que, malgrat ser francòfons, només coneixien la terminologia de la seva especialitat en anglès.

D'altra banda, el SL organitza i ofereix cursos de francès als tècnics anglòfons que han d'estar en contacte amb membres del govern i amb els treballadors de la mateixa empresa.

A pesar de l'envergadura que suposa per a *Marconi* obtenir el certificat de francesització, l'im-

portant és que aquest procés no s'aturi i que els petits avenços que es van aconseguint siguin sòlids i permanents.

5.3 Balanç

D'ençà del 1977 els canvis lingüístics que ha experimentat la societat són enormes i la població quebequesa s'enorgulleix de manifestar en tot moment la seva identitat. No hi ha dubte que en una quinzena d'anys s'ha transformat la imatge del país. L'*Office* ha estat l'organisme cabdal per conduir la política quebequesa en matèria lingüística i fer del francès llengua de comunicació habitual del món del treball.

No obstant això, les crítiques dels sectors implicats en el procés de francesització són contundents: és considerat un organisme massa burocratitzat, poc dinamitzador i més preocupat per donar una imatge conciliadora que no pas per exposar clarament els conflictes i buscar noves solucions; li manca iniciativa i només actua quan la població o altres organismes el pressionen.

L'OLF accepta aquestes crítiques i intenta millorar la seva actuació. Actualment, un equip de tècnics treballa en la simplificació dels documents que conformen el programa de francesització. Es pretén unificar l'anàlisi lingüística i el programa de tal manera que la informació estigui recollida en un sol document; es vol, també, eliminar la quantificació per percentatges estadístics de les respostes en favor d'una fórmula més simple i clara. Els informes semestrals –que obligatòriament havien d'enviar les empreses– seran substituïts per una notificació que informi breument de l'evolució del procés.

D'altra banda, l'OLF entén que moltes vegades les crítiques de què és objecte són fruit de la mateixa lentitud del programa, fet que provoca el desànim i el cansament per part de la població. Malgrat tot, considera interessant remarcar que el nombre de certificats de francesització que atorga a les empreses augmenta any rera any.

EVOLUCIÓ DELS CERTIFICATS DE FRANCESITZACIÓ LLIURATS PER L'*OFFICE DE LA LANGUE FRANÇAISE*¹⁸

Exercici	Grans empreses	Petites i mitjanes	Total	Organismes Administr.	TOTAL
1983-84	86	125	211	315	526
1984-85	93	268	361	123	484
1985-86	114	271	385	169	554
1896-87	106	291	397	112	509
1987-88	77	195	272	161	433
1988-89	101	219	320	200	520
1989-90	118	259	377	181	558
1990-91	(150)*	(270)*	(420)*	(170)*	(590)*

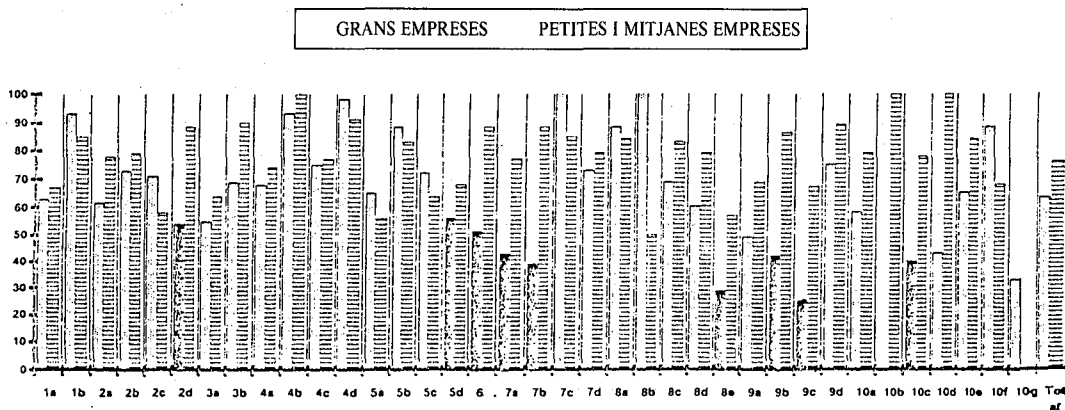
* Previsions per al proper exercici.

El gràfic següent mostra el percentatge d'empreses –que han assolit el certificat de francesització– agrupades per sectors segons l'activitat econòmica que realitzen.

En general, s'hi observa que almenys el 70 % de les empreses ha obtingut el certificat; els sectors més avançats són els de serveis públics, assegurances, petroli i carbó, serveis personals, caça i pesca, i els menys avançats corresponen als sectors de fabricació de material elèctric, maquinària i material de transport, indústria del tabac i productes químics.

18. *Tableaux statistiques concernant l'évolution de la certification*. Montréal: OLF, Direction de la francisation, 1990.

**PERCENTATGE D'EMPRESSES QUE HAN OBTINGUT EL CERTIFICAT,
DISTRIBUÏDES PER SECTOR D'ACTIVITAT ECONÒMICA (31 DE MARÇ DE 1990)**

Sectors d'activitat econòmica

1a Comerç al detall	4a Institucions financeres	7a Fabricació de productes metàl·lics	9a Indústries manufactureres diverses
1b Construcció i treballs públics	4b Serveis personals	7b Transformació primera dels metalls	9b Indústria de productes químics
2a Transports i emmagatzematge	4c Serveis diversos	7c Silvicultura	9c Fabricació de maquinària i material de transport
2b Hostaleria i restauració	4d Assegurances	7d Serveis a les empreses	9d Indústria del moble
2c Comunicacions	5a Agències d'assegurances i afers immobiliaris	8a Indústria de la fusta	10a Fabricació de productes minerals no metàl·lics
2d Indústria del paper	5b Agricultura	8b Serveis públics	10b Caça i pesca
3a Comerç a l'engròs	5c Mines, pedreres i pous de petroli	8c Diversió i oci	10c Indústria del cautxú i de productes plàstics
3b Indústria d'aliments i begudes	5d Indústria tèxtil	8d Impremta i edició	10d Fabricació de productes de petroli i de carbó
	6 Indústria de la confecció	8e Fabricació de materials elèctrics	10e Indústria del cuir
			10f Gèneres de punt
			10g Indústria del tabac

Les estadístiques anteriors –publicades anualment per l'OLF– no tenen en compte l'estat d'avenç de la francesització d'aquelles empreses que es troben en fase d'aplicació o d'avaluació del programa. El seu nivell de francesització no és pas zero i sovint són oblidades en la interpretació dels resultats obtinguts. Per aquest motiu, els consellers del govern han elaborat un informe que indica el nivell de progrés assolit en cada element del programa, i també el nivell global de l'empresa. En el gràfic que veiem a continuació, es pot observar com el 100 % de GE i PME tenen o estan en procés d'obtenció del certificat.¹⁹

El nivell de francesització aconseguit per les empreses que són en la fase d'aplicació del programa és del 79 % en GE i del 70,3 % en PME.

Els sectors més avançats, dins les GE, són:

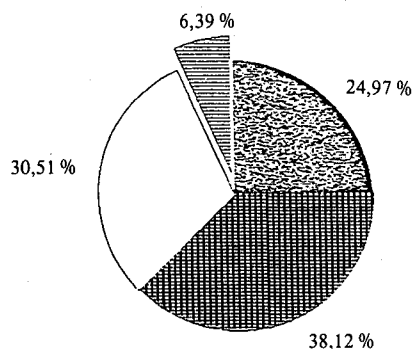
• Mines, pedreres i pous de petroli	96 %
• Comunicacions	91,7 %
• Derivats del petroli i del carbó	90 %

L'avenç més feble es troba en:

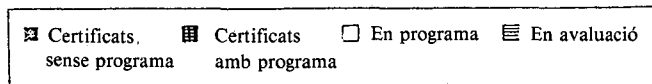
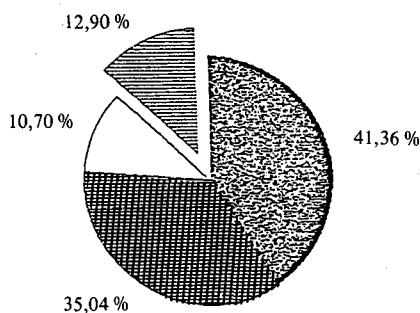
• Confecció	67,6 %
• Cuir	68 %
• Manufactures diverses	70,7 %

19. BOUCHARD, P. et CHAMPAGNE, R. *État d'avancement de la francisation des entreprises dans les entreprises sous gestion*. Montréal: OLF, Service de la recherche, 1990.

ESTAT DE CERTIFICACIÓ DE LES EMPRESES (GE) EL 31 DE MARÇ DE 1990

ESTAT DE CERTIFICACIÓ DE LES EMPRESES (PME) EL 31 DE MARÇ DE 1990

Per a la PME els sectors que presenten més dificultat són:

• Impremta i edició	43,6 %
• Fabricació de material elèctric	50,5 %
• Construcció i obres públiques	55,7 %

La francesització, tant si es tracta de grans com de petites empreses, és més dèbil en la utilització del francès com a llengua de treball i de comunicacions internes, en els documents de treball de l'empresa i en l'ús d'una terminologia específica.

Es preveu que el 78 % de GE en fase d'aplicació del programa obtinguin el certificat el 1994 i el 93 % el 1996. L'any 1993 es calcula que aconseguiran el certificat el 97 % de PME.

Malgrat l'aportació de dades estadístiques de l'OLF, ens és difícil d'emetre un judici crític del procés de francesització que s'ha dut a terme a les empreses de Quebec; cal tenir una visió molt completa de la societat i conèixer tot el procés de manera diacrònica, per tal de poder valorar les transformacions que s'han operat. Amb tot, però, no ens podem estar de manifestar la nostra impressió. Considerem que l'existència de la llei 101 és cabdal per al procés de francesització, no solament perquè la normativa abasta tots els àmbits de la societat, sinó també per l'especificitat amb què ha estat formulada; pel grau de concreció de tots els aspectes, siguin d'aplicació o de control, hom s'adona que es tracta d'una llei que neix d'un coneixement profund de la realitat del país i que és absolutament clarificadora quant a l'objectiu que persegueix; d'altra banda, és expressada en termes tan positius que sembla traslluir-s'hi la voluntat del poble quebequès, amb la qual cosa contribueix a encomanar l'esperit de satisfacció de la societat.

De la seva aplicació n'ha resultat un canvi del context exterior que, si bé d'entrada ens feia creure en una imatge falsa perquè no responia a un ús absolut de la llengua francesa al país, vam adonar-nos que els canvis lingüístics externs s'anaven impregnant a l'interior dels individus, i modificaven les seves actituds fins al punt de considerar la francesització un fet inherent a la identitat quebequesa. Evidentment, aquesta transició no pot ser immediata perquè afecta els individus i llurs actituds no es poden modificar l'endemà de la promulgació d'una llei. L'anglès continua essent una llengua emprada a Quebec, però en una proporció notablement inferior al període anterior a la llei; la perspicàcia dels quebequesos ha estat la delimitació de l'ús de l'anglès a unes funcions determinades pel marc socio-econòmic i per la situació geogràfica del país.

Així, malgrat la presència de mitjans de comunicació –premsa i televisió– i d'activitats culturals –cinema, música, etc.– en anglès, la llengua francesa està consolidada com a llengua del país.

Ha estat fonamental que el programa de francesització de les empreses es realitzi de forma individual, com si es tractés d'un contracte, amb uns compromisos escrits entre l'empresa i el govern; el seguiment de cada programa que duen a terme els consellers contribueix a mantenir sempre presents els acords presos en el tema de la francesització i facilita la consecució de l'objectiu final.

Per acabar, la utilització de la llengua francesa a les empreses és una incitació al seu ús en tots els altres àmbits tot i que, evidentment, no tindria gaire repercussió si fos un fet aïllat i exterior i no estigués integrada en un context de vida.

És evident, però, que la nostra opinió –com a catalanes que vivim un procés de recuperació lingüística– és optimista i, per tant, pot no adequar-se a la imatge real del país. Ens sembla, doncs, interessant recollir l'opinió crítica d'unes persones l'experiència de les quals n'avalua les observacions.

Jean-Claude Corbeil,²⁰ del *Conseil de la Langue Française*, ens féu unes observacions molt interessants. Reconeix l'existència d'una llei lingüística realista, aplicable i controlable, basada en el control de les comunicacions institucionals que han permès de mantenir i augmentar l'ús de la llengua francesa. Però lluny del triomfalisme, J.-C. Corbeil fa una valoració global del procés a partir de tres aspectes molt diferenciats:

– **Mecanisme administratiu.** El marc legal que regula la francesització del món del treball és realista i complet, perquè té en compte molts factors, tant humans com tècnics, que permeten el canvi lingüístic d'una manera ferma i decidida però sense xocs. De fet, la llei 101 estableix situacions on l'ús de l'anglès és completament acceptat, fet lògic i raonable en un país de 6 milions immersit en un continent de 250 milions on l'anglès és llengua dominant. Cal tenir en compte, per exemple, que els laboratoris de recerca funcionen en anglès perquè els tècnics –la majoria procedents d'EUA– s'hi instal·len només pel període de temps que dura la seva investigació. Hauria estat contraproduent eliminar l'ús de la llengua anglesa al país, tal com reivindicaven els més nacionalistes.

D'altra banda, no es pot acusar la llei de discriminatòria, ja que no fa cap referència al control de les comunicacions interpersonals; cadascú és lliure de parlar la llengua que vulgui; ara bé, en el lloc de treball totes les activitats s'han de realitzar en francès.

Si la llei controla els canals d'informació i exigeix treure els productes en francès, els consumidors, habituats a aquest context, aprendran i utilitzaran aquesta llengua de manera natural.

20. Jean-Claude Corbeil és una de les persones amb més experiència en l'àmbit de planificació lingüística. Des de l'inici, participà activament en la política de francesització duta a terme a Quebec, després d'una llarga estada a les empreses. El seu prestigi internacional és fruit d'aquest coneixement global i profund de la realitat lingüística del seu país, coneixement que ultrapassa l'àmbit geogràfic concret i es fa extensible a situacions lingüístiques d'altres països que tenen una problemàtica similar.

En conseqüència, doncs, podem afirmar que l'aparell administratiu és un dels aspectes més reeixits de la francesització.

– **Mecanisme d'implantació del programa de francesització.** És l'aspecte més discutible ja que no ha donat els resultats esperats. Els funcionaris de l'OLF no han estat capaços de mantenir el dinamisme inicial en els seus contactes amb les empreses; s'han burocratitzat excessivament i es preocupen més de l'aplicació teòrica del programa que no pas d'estimular les empreses perquè realitzin accions realment efectives.

Els comitès de francesització han esdevingut òrgans burocràtics i han perdut el caràcter dinamitzador de l'inici. L'OLF, més preocupat pel control del seguiment del programa, els ha abandonat. Abans, s'hi reunia sovint, el comitè se sentia acompanyat i imprescindible en el procés perquè la seva funció era molt valorada pel govern. Cal que els funcionaris de l'*Office* siguin més presents a l'empresa, cal que s'organitzin trobades, col·loquis i festes per mantenir viu l'esperit de la francesització.

– **Mecanisme d'implantació terminològica.** S'han fet uns esforços considerables en aquest àmbit i els resultats obtinguts són notables; malgrat tot, la terminologia de gestió ha avançat més que la de treball.

De fet, no se sap com accelerar el procés d'implantació i difusió de la terminologia tècnica al lloc de treball. Tots els especialistes coincideixen a afirmar que el problema no se solucionarà definitivament fins a la segona o tercera generació, la qual estarà formada en francès i coneixerà el lèxic de la seva especialitat. J.-C. Corbeil creu que en una vintena d'anys la situació millorarà. És gairebé impossible pretendre modificar els hàbits terminològics en persones que fa trenta anys que treballen en la mateixa feina i que han tingut una formació en anglès.

L'essencial és mantenir unes condicions favorables per a la utilització de la llengua i de la terminologia franceses, tenint en compte que existeix un període de transició fins a arribar a una generació de treballadors completament francòfons.

Michel Guillotte, director del *Centre de Linguistique de l'Entreprise (CLE)*, fa un balanç crític del procés de francesització, des d'una perspectiva empresarial adquirida amb el bagatge d'una associació que, des de l'any 1972, treballa en temes lingüístics.

Membre del *Conseil de la Langue Française*, és una de les figures claus en la francesització dels llocs de treball, procés en el qual ha participat, amb gran convicció, des del començament de la política lingüística del país.

Coincideix amb J.-C. Corbeil en l'èxit d'una llei clara i concreta com la llei 101, però considera que el problema de la francesització no rau en la reglamentació, sinó en l'aplicació. Quan s'observen els documents que utilitza l'OLF per dur a terme els programes hom s'adona de l'excés de dades burocràtiques, que –lluny d'orientar les empreses en les actuacions lingüístiques– només corroboren dades que ja es coneixien d'una manera imprecisa. Al directiu de l'empresa no li interessa el percentatge d'ús d'una o d'una altra llengua, sinó el cost, el temps, el personal que necessita per efectuar el canvi.

La clau de l'èxit en la francesització de les empreses rau en el fet d'haver-hi implicat com a protagonistes els alts càrrecs. Cal tenir present que l'objectiu primer d'un empresari és guanyar diners i, en general, la francesització –si bé és acceptada– és vista com una càrrega addicional. Caldria considerar –segons M. Guillotte– un altre tipus d'intervenció per captar aquelles empreses que es mostren refractàries al tema. Potser seria interessant que el ministre es reunís amb els alts i mitjans directius per tal de convèncer-los.

Sovint, l'OLF negocia l'aplicació del programa amb quadres directius molt allunyats de la cúpula directiva. El responsable del dossier lingüístic no pot prendre decisions importants a l'hora de planificar les possibles actuacions i només compta amb les observacions que, per carta,

li envia el conseller de l'OLF. A més, la lentitud amb què es negocia el programa és causa de desmotivació i desànim. Cal convèncer la direcció perquè incorpori la francesització en el curs normal de la gestió; si forma part de l'esperit de l'empresa, malgrat que les persones canviïn, el procés continuarà com una activitat més.

La direcció ha de percebre la francesització com un objectiu permanent i ha d'implicar-hi els càrrecs mitjans perquè també ells en siguin protagonistes i vetllin per la consecució de la francesització. Si els comitès de francesització no han funcionat tal com s'esperava, és perquè qui ha de moure el procés no són els treballadors sinó la patronal.

L'experiència ha demostrat que l'aproximació de l'OLF a les empreses no ha estat la desitjada i els resultats així ho confirmen; es redueix a una negociació burocràtica del programa, i es confon l'obtenció del certificat amb la francesització. El conseller del govern no sap sempre respondre als dirigents d'una manera pràctica, realista i eficaç. Si la concepció del dossier no s'ha integrat a la gestió de l'empresa, tot i tenir el certificat acreditatiu, el canvi lingüístic serà superficial i temporal. Per això, moltes empreses sol·liciten la col·laboració del CLE que, a més d'ajudar-los a emplenar els documents de l'OLF, assegura els mecanismes que permeten la consolidació de la francesització.

6. Procés de francesització a les petites empreses de menys de 50 treballadors

6.1 Problemàtica del sector

Segons dades de l'*Office de la Langue Française*, en el *Rapport annuel 1988-89*, 20.284 empreses amb un total de 451.853 empleats constitueixen el sector de la petita empresa de 10 a 49 treballadors. Actualment, aquesta xifra ha augmentat i de les 26.000 empreses existents a Quebec, 19.000 són situades a l'illa de Mont-real. L'estructura econòmica quebequesa en aquests darrers vint anys ha canviat considerablement. Abans, el 60 % de la mà d'obra treballava en grans empreses privades; en canvi, ara, l'economia és formada majoritàriament per petites empreses, els treballadors de les quals són, en determinats sectors, grups petits d'immigrants que es resisteixen al canvi lingüístic.

Sovint aquestes petites empreses són sucursals de grans empreses situades a Canadà, fet que genera una situació discriminada respecte a les grans empreses que creen molts llocs de treball, paguen impostos i són subjectes al compliment de la llei 101.

La problemàtica lingüística que caracteritza una part d'aquest sector està en la utilització de l'anglès com a única llengua de treball, la qual cosa implica una total desconexió amb el procés de francesització que segueix la resta d'empreses. D'altra banda, el problema s'agreuja i la situació esdevé més complexa quan s'observa que molts d'aquests treballadors són immigrants que, a més de la pròpia llengua, tenen algunes nocions d'anglès però desconeixen la llengua del país i, en conseqüència, és quasi impossible d'aconseguir-ne la integració a la societat francòfona.

6.1.1 Manca d'ordenament legal

La política lingüística expressada a la **Carta de la Llengua Francesa** s'adreça bàsicament a les grans empreses, ja que es considerarà que aquestes –majoritàries al país– tenien més recursos per possibilitar la francesització i que, a més, influïrien positivament en el canvi lingüístic de les petites empreses amb les quals es relacionen.

En alguns casos, la francesització s'ha produït; sobretot quan aquestes empreses actuen com a clients o proveïdors de serveis, material, etc., de les grans societats. Però tot i així, hi ha un sector nombrós que continua utilitzant l'anglès com a única llengua de treball:

- 1r: Petites empreses molt especialitzades, dedicades a alta tecnologia –biotecnologia, informàtica...– que no tenen una relació directa amb les grans empreses del país. Sovint treballen per a EUA o Canadà.
- 2n: Tallers tèxtils, de confecció, de patronatge, amb un personal –generalment immigrants– poc remunerat que ocupa uns llocs de treball per als quals no s'exigeix un nivell d'especialització.

Aquestes empreses no estan obligades a posseir ni el certificat de francesització ni un comitè

d'empresa que vetlli per l'ús del francès. L'article 151 de la Carta de la Llengua Francesa preveu una mesura d'excepció en els termes següents:²¹

«Amb el vist-i-plau del ministre, l'Office pot, a condició de fer-ho públic a la *Gazette officielle du Québec*, exigir d'una empresa amb menys de 50 treballadors que iniciï l'anàlisi de la seva situació lingüística, l'elaboració i l'aplicació d'un programa de francesització.»

Aquest article, però, no s'ha desplegat i l'OLF ha iniciat un programa de promoció i sensibilització citant com a únic marc legal els articles de la llei 101 que, d'una manera general, obliguen a l'ús del francès:²²

«Tota inscripció que figuri a l'exterior d'un producte, al seu envàs, al prospecte que expliqui les instruccions d'ús i als certificats de garantia ha de ser redactada en francès. (art. 51)

Els catàlegs, els fascicles, els prospectes i qualsevol altre tipus de publicació han de ser redactats en francès. (art. 52)

Els formularis de petició de treball, els albarans, les factures i els rebuts són redactats en francès. (art. 57)

La retolació pública i la publicitat comercial, a l'exterior o destinada al públic, es fan únicament en francès. De la mateixa manera, la retolació pública i la publicitat comercial es fan únicament en francès:

... a l'interior de les empreses, amb menys de 50 però amb més de 5 treballadors, que comparteixen amb altres empreses l'ús d'una marca comercial, d'una raó social o d'una denominació d'origen que les identifiqui entre el públic (art. 58)

A l'interior dels establiments, la retolació pública i la publicitat comercial es fan en francès. (art. 58.1)»

A més d'aquests articles que fan referència a la documentació (formularis, inscripció dels productes, etc.) i a la retolació –exterior i interior– l'OLF recorda els drets lingüístics fonamentals de treballadors i consumidors establerts per la llei 101:²³

«Els treballadors tenen el dret d'exercir les seves activitats en francès. (art. 4)

Els consumidors de béns o de serveis tenen el dret de ser informats o bé servits en francès. (art. 5)»

Els funcionaris de l'OLF encarregats de dur a terme el programa de sensibilització i promoció del francès en aquestes petites empreses consideren que aquest marc legal és insuficient i que caldrà trobar una estratègia que permeti l'aplicació d'una política de canvi lingüístic.

21. *Charte de la Langue Française*. Québec: 1977, c. V.

22. *Charte de la Langue Française*. Québec: 1977 c. VII.

23. *Charte de la Langue Française*. Québec: 1977 c. II.

6.1.2 Component al·lòfon dels treballadors immigrants

Com ja s'ha esmentat a l'apartat 1.3, la població immigrada constitueix un nucli important a Quebec. La tendència que manifesten els immigrants a reagrupar-se en barris i en escoles, també es fa extensiva als llocs de treball. Ben sovint, són els seus compatriotes –establerts al país i amb un estatus econòmic més sòlid– els qui els donen una ocupació als petits tallers dels quals són propietaris. Es tracta de feines de tipus manual i poc remunerades, sense cap possibilitat de promoció a causa del baix nivell d'especialització que es requereix. És molt freqüent la imatge de l'individu que treballa davant del teler, amb la màquina de cosir, d'enfilar o de tallar, i amb pocs contactes amb la resta de personal a causa, també, de la varietat de llengües i ètnies dels seus companys de treball.

La majoria de nousvinguts desconeix la realitat lingüística de Quebec, no parla francès i està convençuda de ser a Amèrica. Gairebé tots tenen coneixements mínims d'anglès i esdevé aquesta l'única llengua de relació al món laboral i, per extensió, a tots els altres àmbits. Cal no oblidar que l'entorn d'aquests grups és molt tancat, constitueixen autèntics ghettos, i l'únic contacte amb el món exterior n'és a través del treball.

Encara que els fills estudiïn a l'escola francesa, és l'anglès la llengua valorada com a mitjà d'ascensió social des del nucli familiar, on conviuen normalment l'anglès, el francès i la llengua materna. Cal que sigui necessàriament a través de l'àmbit laboral que els immigrants coneguin la realitat lingüística i cultural del país i puguin així integrar-se a la seva societat. Ara per ara, pretendre aquesta integració és un tòpic si es treballa en anglès.

Població immigrant admesa a Quebec segons els 15 principals països de naixement (1980-1988).²⁴

Rang	País de naixement	Nombre	%
1	Haití	19.352	10,6
2	Vietnam	13.582	7,4
3	França	9.528	5,2
4	Líban	8.564	4,7
5	Cambotja	6.599	3,6
6	Estats Units	5.592	3,1
7	Polònia	5.275	2,9
8	Índia	5.240	2,9
9	El Salvador	4.911	2,7
10	Portugal	4.774	2,6
11	Marroc	4.659	2,5
12	Xina Popular	4.507	2,5
13	Regne Unit	4.376	2,4
14	Iran	4.333	2,4
15	Hong-Kong	4.293	2,3
	Total tots els països	182.532	100

6.2 Programa d'intervenció de l'OLF

El 1989-90 l'OLF inicia un projecte pilot d'intervenció en 14 petites empreses de menys de 50 treballadors. L'objectiu és aconseguir-ne la col·laboració perquè ofereixin els seus productes o

24. BERTHELOT, J. *Aprendre à vivre ensemble*. Montréal: Centrale de l'Enseignement du Québec, 1990.

serveis en francès a les grans empreses, de les quals són sucursals, i que es troben en procés d'aplicació d'un programa de francesització. Aquest programa de promoció i de sensibilització ha donat uns resultats excel·lents i ha permès d'accelerar la francesització de molts llocs de treball que en molts casos restava aturada.

Gràcies a la integració dels *Bureaux-régionaux* al Departament de Francesització de l'OLF, aquest període d'experimentació s'ha estès a 42 empreses per tal d'assegurar-ne les estratègies i conèixer els mitjans d'intervenció més adients. 257 petites empreses han demanat una reunió informativa per a la promoció del francès i el 90 % ha acceptat de col·laborar-hi d'una manera totalment voluntària.

Segons el balanç de la Direcció de Francesització de l'OLF, la situació lingüística de les empreses visitades és fruit principalment del seu desconeixement de la llei 101 i de la dificultat de reconvertir lingüísticament l'empresa, tenint en compte que, sovint, són sucursals d'altres països i la llengua de relació i documentació dels seus col·laboradors és l'anglès. Mostren, però, el seu interès envers la francesització des del moment que s'assabenten de l'ajuda de l'OLF en qüestions terminològiques i lingüístiques.

Per a l'any 1990-91, hi ha programades visites a 1.000 empreses d'uns sectors considerats prioritaris per l'escassa presència de la llengua francesa: confecció, tèxtil, electrònica i electricitat.

6.2.1 Desenvolupament del programa

Els 10 *Bureaux-régionaux* de Quebec obtenen informació dels ministeris d'Hisenda i d'Indústria sobre el nom de les empreses establertes a la seva regió i de llurs característiques: adreça, nom del propietari, nombre de treballadors i material que fabriquen.

Cada conseller ha de confirmar aquesta informació i actualitzar-la ja que sovint hi ha canvis: empreses que deixen d'existir al cap de mig any o que creixen i es converteixen en PME de més de 50 persones.

Una vegada comprovades les dades, s'inicia l'expedient. L'empresari rep una carta signada pel president de l'OLF, P.É. Laporte, el qual li comunica la visita d'un conseller de francesització per tal d'analitzar conjuntament la situació lingüística de l'empresa i fer-li conèixer els serveis que l'OLF posa a la seva disposició.

Quinze dies després, un conseller dels *Bureaux* concerta una entrevista amb el propietari de l'empresa, per tal d'obtenir dos tipus d'informació:

Sòcio-econòmica:

- Treballadors: nombre, tipus de mà d'obra, associacions sindicals, etc.
- Producte o activitat que realitza: marca, nom i adreça de proveïdors i clients, tècniques de producció, etc.
- Altres: materials de suport informàtic, normes de fabricació, frens a la francesització.

Lingüística:

- Llengua de retolació interior i exterior.
- Llengua impresa de factures, catàlegs, etiquetes, etc.
- Llengua dels productes informàtics.
- Llengua de les comunicacions escrites i orals amb els clients o bé a l'interior de l'empresa.
- Llengua dels manuals d'ús més corrent.

Per verificar les dades obtingudes, el conseller demana una còpia de cada tipus de document, el qual serà revisat posteriorment amb l'ajuda, si cal, del lingüista de l'OLF. Acompanyat pel propietari, el conseller visita tots els departaments de l'empresa, parla amb els treballadors i comprova personalment allò que li ha estat explicat: la llengua dels programes informàtics, de la retolació, dels documents, etc.

Aquesta informació es recopila en uns documents prèviament elaborats per l'OLF on s'inclou l'expedient de l'empresa. D'altra banda, el conseller obté unes dades valuoses, perquè li permeten de conèixer les mancances terminològiques, administratives i tècniques de l'empresa per tal de francesitzar-se; posteriorment i amb l'aportació dels altres consellers, podrà determinar les necessitats bàsiques de cada sector, establir-ne la prioritat i exposar-les als lingüistes de l'*Office* per tal de resoldre-les.

Durant l'entrevista, el conseller explica a l'empresari els articles de la llei que fan referència a l'ús de la llengua francesa en l'àmbit laboral i els aspectes que caldrà corregir a la seva empresa per tal d'adequar-s'hi. Al mateix temps, li ofereix la seva col·laboració i li lliura un dossier de l'OLF que conté:

- Butlletes informatives sobre: qüestions gramaticals conflictives, programes informàtics existents al mercat, publicacions terminològiques, serveis de l'OLF i de la BTQ.
- Oferta d'un curs de perfeccionament per al personal administratiu que l'OLF imparteix gratuïtament durant una jornada de treball.
- *La signalisation de sécurité dans l'entreprise*, una guia completa de normes de seguretat.
- Publicacions terminològiques, cartells i lèxics referits al sector al qual pertany l'empresa.
- Informació de gramàtiques i llibres didàctics que resolen aspectes conflictius de la llengua.

En general, el material que es lliura és ben acceptat per l'empresa, sobretot les gramàtiques, les publicacions terminològiques i els cartells per a difusió del vocabulari específic del sector.

Fins a l'actualitat, el darrer pas de l'expedient consisteix en l'estudi detallat de les dades obtingudes durant l'entrevista i en els documents-enquesta que s'han emplenat, i també en la redacció d'una carta a l'empresari on el conseller fa constar el seu agraïment per la col·laboració obtinguda, li ofereix els seus serveis i sobretot li especifica que l'empresa no respecta les exigències de la llei en uns determinats aspectes, per la qual cosa li demana que siguin modificats i corregits pel bé de la societat francòfona de Quebec.

El conseller fa un seguiment puntual de l'empresa, sigui mitjançant l'observació dels canvis externs –com la retolació– sigui mitjançant la col·laboració d'altres consellers d'empreses amb les quals aquesta es relaciona.

El programa de sensibilització i promoció del francès en aquestes petites empreses no preveu fer

un seguiment continuat que permeti avaluar els resultats de la intervenció. El que es pretén és recollir informació sobre el seu funcionament i estat lingüístic, per tal de trobar l'estratègia més adequada que faciliti, en un futur, el canvi lingüístic.

6.2.2 Funció dels consellers

Al moment en què l'OLF decideix iniciar la campanya de promoció i sensibilització del francès a les petites empreses, la Direcció de Francesització encomana aquest projecte als 10 *Bureaux-régionaux* distribuïts per tot el país. A cada secció hi treballa un equip de lingüistes i consellers. Els lingüistes s'ocupen bàsicament de dinamització: cròniques de premsa, concursos radiofònics, revistes especialitzades, cursos de perfeccionament per a impressors i administratius, o bé cursos per correspondència adreçats únicament a personal d'empresa. Atenen també les consultes lingüístiques i terminològiques puntuals que la població demana telefònicament.

Els consellers són els professionals encarregats de realitzar les visites a les empreses i de dur a terme els dossiers d'informació lingüística.

Cada conseller, 6 a Mont-real i 9 a la resta de regions, s'especialitza en un sector determinat d'empreses i participa, amb altres consellers, en una comissió que es reuneix periòdicament per tal d'estudiar les estratègies d'actuació i les necessitats més urgents del sector, les quals es comuniquen a la seu central de l'OLF de Mont-real que s'encarrega de buscar-hi les solucions. Allí, per exemple, es reuneixen els consellers de la comissió tèxtil amb els caps de diferents divisions de l'OLF amb la finalitat de definir els lèxics, els vocabularis i altres materials que aquest sector necessita. Els lingüistes i terminòlegs de l'OLF són els responsables d'elaborar-lo i, per tal que sigui realment útil i adequat, consulten algunes empreses del sector, les quals col·laboren amb l'aportació de maquetes de les màquines, làmines i catàlegs dels aparells més utilitzats. Evidentment, quan aquests treballs terminològics es publiquen compten ja amb el suport i l'acceptació d'un ampli sector d'usuaris, la qual cosa en facilita la difusió i l'ús.

La formació d'aquests consellers no és pas lingüística, sinó empresarial. Són professionals que provenen de sectors molt relacionats amb l'empresa i seleccionats perquè saben desenvolupar-se perfectament en aquest medi.

Tot i que, evidentment, cada conseller té el seu propi estil a l'hora de dur a terme el dossier de francesització, hi ha unes característiques comunes que en defineixen el perfil:

- Gran convicció a l'hora d'explicar els articles de la llei 101 i les mancances o incompliments de l'empresa.

- Utilització, pel gran coneixement que tenen del medi, del mateix llenguatge que l'empresa. Són poc burocràtics: el temps, la precisió, la seguretat i l'eficàcia són factors que comparteixen completament amb els empresaris; d'altra banda, coneixen l'estructura de l'empresa, les funcions que els departaments tenen encomanades, la manera de treballar, els seus problemes i les necessitats més immediates.

- Habilitats psicològiques que els permeten de crear un bon clima de diàleg i minvar les resistències que, d'entrada, tenen alguns empresaris envers l'Administració del govern.

6.3 Valoració del procés

L'OLF ha iniciat aquesta campanya a partir dels suggeriments que li féu el *Conseil de la Langue Française* i ha desplegat uns mitjans informatius per dur-la a terme. En principi, tot i que els resultats semblen positius, queda la incògnita de saber si la dinamització serà suficient. Els consellers troben a faltar una llei lingüística que obligui aquestes empreses a funcionar en francès.

En l'aspecte organitzatiu, el CLE –*Centre de Linguistique de l'Entreprise*– considera que l'estratègia més adequada perquè aquestes petites empreses assoleixin plenament la francesització consisteix en una primera aproximació de l'OLF a un 20 % d'empreses punta per tal de conèixer-ne la realitat socio-econòmica, els usos lingüístics, la tecnologia, el mercat de treball, la situació geogràfica, etc., ja que dins el mateix sector hi ha des de petites empreses francòfones fins a d'altres que són ghettos lingüístics d'immigrants. Se'ls ha d'explicar la legislació lingüística existent, i l'esforç considerable de francesització que s'ha dut a terme a les grans empreses per tal de sensibilitzar-les i comprometre-les en el procés de recuperació lingüística. Aquesta presa de contacte permetrà al govern tenir una idea clara del sector, fer-ne un balanç i establir la normativa més adient.

En aquest sentit, sembla que els consellers de l'OLF van ben encaminats en la tasca de sensibilització i recollida d'informació. Tot i que de moment no s'han fet col·loquis entre petites empreses i l'Office, són importants els mitjans que ha desplegat el govern per fer conèixer la realitat lingüística del país. Els consellers són persones preparades i eficients, coneixen bé el sector i argumenten davant l'empresari aquells aspectes que cal corregir perquè no s'adiuen ni amb la voluntat de la societat ni amb la llei.

Altrament, ha estat molt interessant de conèixer la reacció dels empresaris respecte a aquest tema. En general, acullen bé els consellers de l'OLF, d'una banda perquè són representants del govern, d'altra banda perquè el tema de la francesització s'ha convertit en una qüestió prioritària de la societat del país. Tanmateix, si bé esporàdicament, alguns empresaris es resisteixen al canvi lingüístic, però les protestes desapareixen quan el conseller els mostra els articles de la llei que els concerneixen.²⁵

És impossible de fer una valoració global de la francesització d'aquestes petites empreses. No existeix un pla d'actuació determinat –com succeeix a les GE i PME– amb un estudi aproximatiu del cost total que representa i una durada adequada que faciliti el canvi lingüístic sense que repercuteixi negativament en l'economia de les empreses.

El procés és, ara per ara, de coneixement mutu i els canvis lingüístics que es poden observar són molt puntuals. Vam poder comprovar com les recomanacions que havia fet el conseller, tres setmanes abans, havien tingut efecte i els rètols interiors de l'empresa i el nom comercial d'inscripció al registre –que només existien en anglès– havien estat modificats.

25. Des del punt de vista llatí, pot sorprendre aquesta acceptació i compliment de la llei; però el ciutadà quebequès té una concepció de la llei com una norma consensuada que s'ha de complir, i si no hi està d'acord utilitza els mitjans legals per modificar-la o substituir-la; però en cap cas defugir-la, ja que el sistema tampoc no li ho permet.

7. Un cas a part: l'Administració

L'article 129 de la llei 101 especifica clarament que els organismes de l'Administració han d'assegurar l'ús del francès en totes les seves activitats i adoptar, com més aviat millor, un programa de francesització amb la col·laboració i el control de l'*Office*.

El govern quebequès s'adonà que l'Administració havia de ser capdavantera en la francesització i que havia de donar exemple a la població. Hauria estat equivocat suposar que el canvi lingüístic es produiria immediatament després de la promulgació de la llei i de manera natural. La incorporació d'una normativa legal que obligui l'Administració a seguir un programa de francesització –com si es tractés d'una empresa– ha estat fonamental.

La majoria d'organismes i ministeris governamentals estan controlats pels francòfons, que representen el 85 % de la població; per tant, moltes vegades, l'OLF concedeix immediatament un certificat de conformitat, perquè després de l'anàlisi de la situació lingüística –elaborada mitjançant un qüestionari molt més simplificat que el de les empreses– comprova que l'entitat ja funciona en francès. En d'altres casos, cal que segueixin un programa de francesització per corregir les anomalies lingüístiques que puguin presentar.

L'*Office* ha d'aprovar, també, les mesures que han d'adoptar per assegurar la disponibilitat de serveis en francès els organismes municipals, escolars, de sanitat i socials que atenen una població majoritàriament no francòfona. Durant l'any 1988-1989, l'*Office* va emetre 193 certificats de conformitat en els sectors següents:²⁶

Municipals	162 certificats
Sanitat i serveis socials	25 certificats
Escolar	4 certificats
Organismes del govern i ministeris	2 certificats

L'estat de la francesització dels organismes de l'Administració el 31 de març de 1989 era el següent:

ORGANISMES DE L'ADMINISTRACIÓ	
Certificats concedits	3.298
Programes en curs	93
Programes en via d'aprovació	292
TOTAL	3.683

Com podem observar, el 92,1 % dels organismes de l'Administració o bé han acabat el procés de francesització (89,5 %) o bé han seguit durant l'any 1988-89 aquest programa (2,5 %). La resta

26. *Office de la Langue Française. Rapport annuel 1988-1989*. Québec: Les Publications du Québec, 1989.

d'organismes que encara no disposa del certificat correspon gairebé sempre a municipis de població majoritàriament anglòfona. En alguns casos, per exemple, el municipi no ha col·locat cap senyal de trànsit únicament en francès, tal i com marca la llei, i manté la senyalització bilingüe. El govern va donar un termini de 5 anys per fer un canvi gradual, però l'ha ampliat fins al 1992, potser perquè encara no s'havien operat els canvis desitjats.

Malgrat els resultats estadístics presentats, és evident que la francesització no és un tema resolt i que cal una actuació permanent. En l'àmbit de l'Administració, per exemple, l'OLF ha hagut d'intervenir nombroses vegades davant les queixes formulades per funcionaris o ciutadans que no veien respectats els seus drets lingüístics en ministeris, hospitals, ajuntaments, etc. La major part de les reclamacions afectaven la llengua de la retolació i de les publicacions.

En la política de selecció del personal que accedeix a l'Administració no és condició necessària el domini de la llengua francesa; ara bé, la persona contractada ha de comprometre's a seguir cursos per tal de poder exercir el seu treball en aquesta llengua. Als funcionaris de l'OLF, en canvi, sí que se'ls exigeix un bon coneixement i domini de la llengua francesa ja que és requisit imprescindible per desenvolupar qualsevol tasca o funció.

D'altra banda, la voluntat del govern en l'aplicació d'una política lingüística real i efectiva es manifesta des de múltiples actuacions que van més enllà de l'estricta compliment de la llei. Les mesures de pressió adoptades per l'OLF estimulen la francesització general del país:

- Recomana al Ministeri de Proveïment que compri tot el material informàtic de l'Administració en francès; així s'aconsegueix un doble objectiu: dotar de material en francès l'Administració i pressionar –conscient del poder de compra del govern– perquè augmenti i millori la producció informàtica en francès.

- Col·labora amb el Ministeri d'Educació per aconseguir una millora de la qualitat de la llengua impresa. Aquesta cooperació fou molt important durant els primers anys d'aplicació de la llei de política lingüística. El Ministeri d'Educació donava subvencions per promoure la creació de manuals en francès i l'OLF ofería les orientacions metodològiques i terminològiques a les persones o editorials que confeccionaven el llibre. La qualitat de la llengua emprada en manuals escolars, tant de primària com de secundària, era rigorosament controlada per l'OLF de tal manera que l'aspecte lingüístic era decisiu per a l'acceptació o el rebuig del llibre. La informació que va obtenir l'OLF sobre el grau de qualitat de revisors i editorials fou difosa a través de llistes públiques en les quals figuraven els noms dels millors. Aquest fet contribuí enormement a millorar la qualitat dels productes i a estimular els qui no n'oferien garanties. Actualment és el mateix Ministeri d'Educació qui s'encarrega del control de qualitat, ja que el president de l'OLF considera que cal concentrar tots els esforços en el tema de la francesització de les empreses.

8. Els Serveis Lingüístics

Vers els anys cinquanta les empreses quebequeses van dotar-se de serveis de traducció per assegurar la comunicació amb la comunitat francòfona, però a partir de la promulgació de la Carta de la Llengua Francesa, el 1977, el francès es proclama llengua d'estat i les empreses es veuen en l'obligació de fer del francès llengua de treball.

Els serveis de traducció ja existents adquireixen una importància cabdal en aquest procés i passen a denominar-se «Serveis Lingüístics». La seva activitat es connecta amb la francesització de l'empresa i alguns dels seus membres són col·laboradors imprescindibles dels comitès de francesització. La tasca que desenvolupen és molt variada i es basa majoritàriament en la traducció de documents de l'empresa: reglaments, manuals, informes tècnics, normativa laboral, retolació, etc. Aquesta demanda de traducció mostra ben aviat greus mancances de lèxics específics del sector i obliga els Serveis Lingüístics a proporcionar la terminologia adequada que permeti la francesització externa i interna de l'empresa.

Paral·lelament a les tasques de traducció i terminologia, alguns SL ofereixen cursos de llengua per a dirigents anglesos, servei de consulta gramatical o terminològica, revisió de textos, ajuda en la redacció de documents, etc.

Actualment s'han convertit en veritables laboratoris de llengua on els lingüistes treballen amb eficàcia i proporcionen a l'empresa els mitjans necessaris perquè pugui funcionar en francès. Només un 10 % d'empreses disposa d'aquests departaments tècnics, absolutament necessaris quan aquestes indústries, sovint amb moltes sucursals, corresponen a sectors bàsics de la societat –telefonía, electricitat, ferrocarrils, informàtica, comunicacions, etc.– i, doncs, el volum de comunicacions que generen és enorme.

La resta d'empreses utilitza recursos externs com els gabinets de traducció o els *pigistes* –traductors lliures– que ofereixen els mateixos serveis i són més econòmics per a l'empresa, que en fa ús quan li cal. Generalment, però, compten amb un especialista responsable de la coordinació lingüística, que revisa les traduccions encarregades a l'exterior i en alguns casos tradueix els documents confidencials.

La síntesi següent, extreta de la revista *Circuit*,²⁷ exposa els avantatges i els inconvenients d'un SL ubicat a la mateixa empresa:

AVANTATGES
1. Diversitat de serveis professionals i facilitat d'accés al servei.
2. Serveis de gestió.
3. Inversions en recursos humans.
4. Disponibilitat de recursos humans durant els períodes d'escassa activitat de producció.
5. Influència directa i determinant sobre el control de qualitat.
6. Qualitat de la traducció.
7. Homogeneïtat de la terminologia.
8. Fàcil retroacció.
9. Centre de documentació.

27. *Circuit*. Montréal: Société de traducteurs du Québec, 1988.

INCONVENIENTS
1. Comptar amb un grup de professionals que no són especialistes en tots els dominis.
2. Ampliació de personal a l'empresa.
3. Compromís pressupostari a llarg termini.
4. Risc de pèrdua dels treballadors formats a l'empresa.
5. Augment del treball de gestió de personal.
6. Risc de mal funcionament del servei.

És una qüestió innegable que les agències de traducció constitueixen un recurs important, tant per a les empreses que no disposen d'un SL com per als SL de les GE que, en èpoques de forta acumulació de treball, hi recorren per evitar una distorsió del funcionament d'una secció o departament.

Depèn del responsable del SL de confiar en els uns o en els altres. Així, l'empresa d'alta tecnologia *Marconi* prefereix donar els documents que s'han de traduir –excepte els de caràcter confidencial– a *pigistes*, perquè han treballat a la mateixa empresa i en coneixen les característiques. En canvi, l'empresa de telefonia *Bell Canada* prefereix els gabinets de traducció perquè són més ràpids, tenen una major disponibilitat i ofereixen una garantia de qualitat superior.

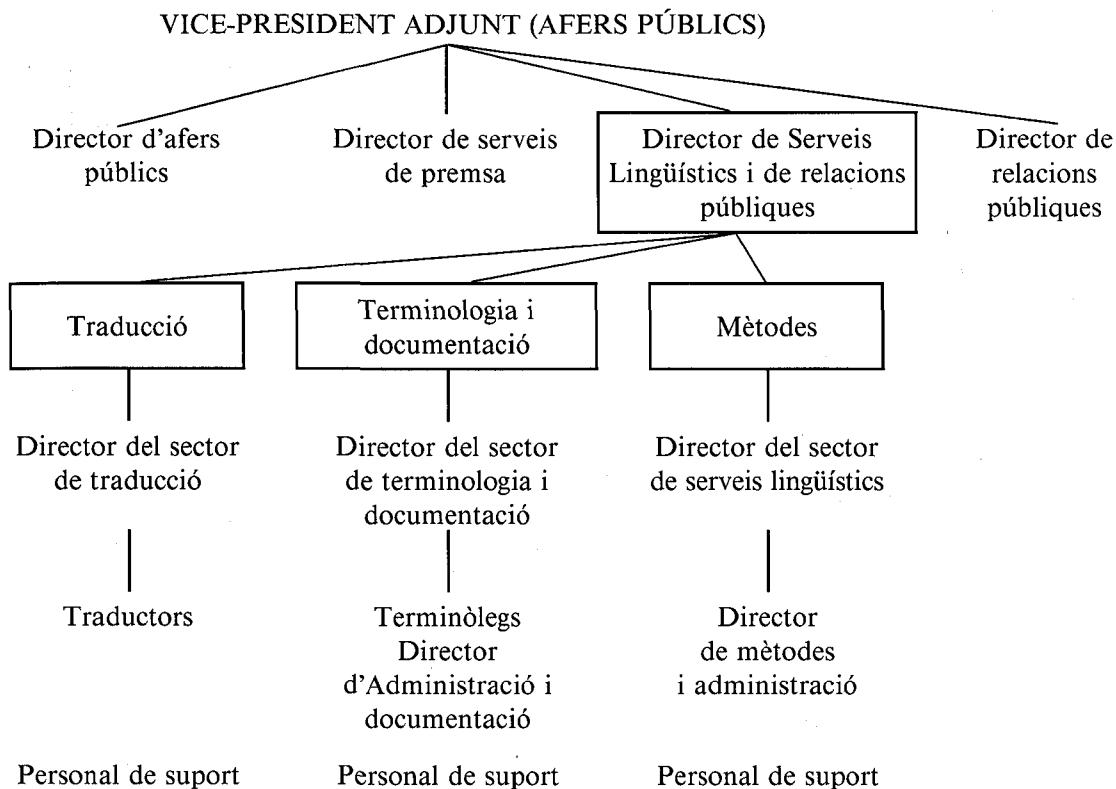
El nombre d'experts que compon el SL de cada empresa oscil·la entre un especialista polivalent i un equip de 60 persones. A IBM, per exemple, el SL consta de 50 treballadors d'un total de 2.500; en canvi, *Marconi*, amb 2.000 empleats, tan sols compta amb un lingüista per coordinar i revisar les tasques de francesització i els documents traduïts a l'exterior. De fet, els grans SL corresponen a empreses de gran tradició i experiència en francesització, com *Bell Canada*, IBM, *Hydro-Québec*, CN, etc.

Segons un estudi empíric,²⁸ els responsables dels SL existents a Quebec ocupen el càrrec de vice-president o director de departament i, dins l'organigrama de l'empresa, els SL depenen dels departaments d'Administració, de Recursos Humans o d'Informació i Afers Públics.

DE QUI DEPENEN ELS SERVEIS LINGÜÍSTICS?	
Nivell	
Vice-president	48,1 %
Director de servei	40,4 %
Cap de servei	11,5 %
Departament administratiu	
Serveis administratius	44,2 %
Servei de personal o de recursos humans	11,5 %
Servei de comunicacions	9,6 %
Servei d'afers públics	21,2 %
Servei de relacions industrials	3,8 %
Altres	9,6 %

Adjuntem, com a mostra, l'organigrama del SL de *Bell Canada*, una de les grans empreses representatives de Quebec.

28. *Sondage sur les services linguistiques*. Montréal: Comité des gestionnaires de services linguistiques, 1986.

8.1 Formació específica dels components del Servei Lingüístic

Els primers especialistes del SL no tenien una formació específica ni en terminologia ni en traducció. A mesura que aquest servei va anar adquirint importància, els seus components organitzaren trobades i col·loquis, tant per discutir els problemes amb què es trobaven com per reunir totes les recerques individuals i, sobretot, per definir els criteris que havien d'emprar en la realització del treball terminològic.

Fou ja durant el Col·loqui de Traductors celebrat el 1968 quan va néixer el projecte d'elaborar un banc terminològic en el qual participà activament la Universitat de Mont-real. Així, el 1970 s'inaugurà el Banc de terminologia de la universitat i l'Escola de Traducció de Mont-real començà a impartir un curs de terminologia, exemple que fou ràpidament imitat per les altres universitats.

Paral·lelament, l'OLF desenvolupà el Programa de francesització de les empreses que suposà una ampliació del mercat de treball per als terminòlegs i traductors que sortien de la universitat durant la dècada dels 70-80.

En aquests moments, la majoria d'especialistes que treballa en un SL ha seguit els estudis de 2n cicle de *Traduction et Terminologie* que ofereix la universitat, amb una formació lingüística bàsica que li permet de conèixer els mecanismes i recursos de la llengua per tal d'assegurar-ne la correcció sintàctica, morfològica, lèxica i semàntica en les tasques de traducció o bé en la creació de neologismes i en tota la terminologia en general.

Al mateix temps, se'ls inicia en l'estudi de la terminologia general i diferencial –que és considerada un complement necessari per a la traducció– i també en les noves tecnologies: terminologia informatitzada, indústries de la llengua..., que els permetrà incorporar-se al món del treball amb una formació més tècnica i especialitzada.

L'alumnat universitari, una vegada finalitzat el 1r cicle, ha de fer una estada de 6 setmanes en un SL d'una empresa, en un gabinet de traducció o bé a l'OLF, a fi de posar en pràctica els coneixements teòrics adquirits i encarar-se amb els problemes reals del treball diari. Aquesta experiència és considerada molt positiva pels estudiants, perquè els ofereix la possibilitat d'introduir-se en el món laboral, i per la universitat, perquè li permet estar al dia de les noves necessitats que sorgeixen a les empreses; no és, però, acceptada de bon grat pels SL, els quals manifesten que els alumnes interfereixen en el seu ritme de treball i retarden la producció. Per exemple, si un terminòleg/traductor de plantilla tradueix 1.200 mots/dia, un estudiant en fa 500 i, a més, necessita un lingüista-tutor que li revisi la feina i li ensenyi com l'ha de fer.

En el 2n Congrés de Traductors i Intèrprets de Canadà, *Les acquis et les défis*, que tingué lloc a Mont-real al principi de juny de 1990 i al qual vam poder assistir, un dels temes més controvertits fou les pràctiques efectuades pels universitaris als SL de les empreses. L'objectiu de la universitat és preparar per a la traducció correcta i universal; l'empresa, en canvi, vol aconseguir immediatament la rendibilitat. L'alumne –habituat al treball competitiu i individual de la universitat– pretén aconseguir les millors notes i d'aquesta manera optar a unes pràctiques en un SL important, que possiblement serà el futur lloc de treball. Quan arriba a l'empresa ha d'aprendre a treballar en equip, a consultar amb l'especialista de cada tema, a manejar la documentació més adient i a comptar amb la col·laboració de tots els membres del Servei. La rivalitat, doncs, ha de cedir el lloc a l'intercanvi i a la cooperació.

L'experiència en traducció és el factor més preuat en el procés de selecció de personal per al SL. L'universitari en pràctiques no posseeix encara els reflexos, la rapidesa ni els coneixements propis d'un traductor experimentat; els requisits que se li valoraran seran les aptituds naturals per a la traducció, la curiositat intel·lectual, la vivacitat, un excel·lent coneixement de les llengües de treball i una integració i adaptació ràpida a l'equip.

En la selecció de personal, les empreses demanen per als seus SL llicenciats amb un bon currículum i es dona prioritat als coneixements d'altres matèries tècniques com la geometria, l'aeronàutica, la química..., perquè els documents que es tradueixen són com més va més especialitzats i difícils de comprendre per un neòfit.

8.2 Funcions que desenvolupa el Servei Lingüístic

El SL és un departament tècnic format per especialistes encarregats de francesitzar la producció escrita, tant si és elaborada a la mateixa empresa com si prové de l'exterior del país, i difondre-la als departaments corresponents de l'empresa o bé als clients. L'objectiu bàsic se centra, doncs, en dos aspectes: **traducció i terminologia**. Alguns SL desenvolupen la tasca de formació i perfeccionament lingüístic de directius i treballadors, però cada vegada més és el departament de Formació de personal qui se n'encarrega. Dels SL que vam visitar, només un fa cursos de francès o d'anglès; de fet, el coneixement de totes dues llengües és actualment condició de selecció i un mitjà indispensable de promoció.

8.2.1 Traducció

La necessitat de comunicació entre els països origina que la demanda de traducció sigui com més va més gran. Des de la promulgació de la «Llei sobre les llengües oficials a Canadà» i, sobretot, des que el francès és considerat llengua de treball a Quebec es constata un augment de textos per traduir de l'anglès al francès. A Canadà es tradueixen uns 750 milions de mots cada any; a Quebec, en alguns sectors sobrepasa un milió de mots l'any. Les despeses efectuades són notables: a Quebec representen un 80 % i a vegades un 90 % del cost global de la francesització.

És lògic, doncs, que la traducció constitueixi per al 75 % de SL la seva tasca principal i que el nombre d'especialistes que s'hi dediqui sigui superior. Per exemple, al SL de *Chemins de fer nationaux* (CN) hi treballen 12 traductors i 4 terminòlegs, sense comptar amb la col·laboració puntual de *pigistes*.

Els traductors dels SL treballen amb documents destinats a lectors reals –siguin consumidors, siguin especialistes– que són cada cop més crítics i exigents quant a la qualitat de la llengua emprada. Els traductors han de ser polivalents, capaços d'encarar-se tant amb textos d'informació general com d'àrees tècniques molt especialitzades; el material que els arriba prové de qualsevol departament i té una característica comuna: el tecnicisme i la llengua d'origen, l'anglès. El traductor no realitza la seva funció aïllat al seu despatx, sinó que treballa en col·laboració amb tècnics i enginyers que coneixen la matèria i poden orientar-lo en qüestions de contingut. El resultat és un text comprensible i correcte lingüísticament.

El traductor utilitza tots els recursos que té al seu abast: diccionaris de llengua, vocabularis específics, el fitxer terminològic del SL, etc. Els documents que ha de traduir són d'ultraespecialitat i exigeixen l'ús d'un utilatge lexicogràfic molt específic que li proporciona el terminòleg, el qual, després de fer la recerca oportuna, crea el terme. Cal ser conscient que, malgrat el treball terminològic realitzat, la tecnologia encara avança a un ritme molt més ràpid.

En molts SL hi ha uns especialistes encarregats de supervisar la producció feta a l'exterior –pels *pigistes* o pels gabinets de traducció– per tal d'assegurar-ne la qualitat. També s'ocupen de revisar el treball dels traductors que duen menys temps a l'empresa i d'orientar-los en els dubtes que puguin tenir. Així, al SL de *Bell Canada*, per cada 4 traductors hi ha un revisor que és la persona amb més experiència i amb més formació tècnica.

8.2.2 Terminologia

La secció de terminologia té la funció de crear, uniformitzar i difondre els termes, elements claus per al treball del SL. Tal com es pot observar en l'enquesta publicada el 1986,²⁹ el 94,2 % dels SL entrevistats realitza activitats terminològiques:

	NO	SÍ
Traducció	1,9 %	98,1 %
Revisió	5,8 %	94,2 %
Interpretació	84,6 %	15,4 %
Terminologia	5,8 %	94,2 %
Lectura de proves	11,5 %	88,5 %
Ajuda a la redacció	13,5 %	6,5 %
Redacció i creació	65,4 %	34,6 %
Documentació	30,8 %	69,25 %

El treball terminològic es basa en la recerca puntual i la recerca temàtica.

Recerca puntual. És l'activitat més freqüent dels terminòlegs. Consisteix a proporcionar el terme més adequat a partir d'una consulta concreta del traductor o de qualsevol membre de l'empresa que hagi de redactar un document. Els terminòlegs atenen també consultes telefòniques de *pigistes* o d'altres SL; al principi de la francesització aquest servei era considerat imprescindible a causa de la manca d'infraestructura lingüística, però actualment s'intenta reduir-ne la dedica-

29. *Sondage sur les services linguistiques*. Montréal: Comité des gestionnaires de services linguistiques, 1986.

ció perquè ja existeixen altres recursos. Per exemple, el SL d'*Hydro-Québec* respon unes 10.000 trucades/any, *Radio-Canada* unes 6.000. Segons els especialistes consultats, es constata que no solament han de respondre qüestions terminològiques sinó que cada vegada més augmenten les consultes sobre dubtes gramaticals, sintàctics i d'estil, la qual cosa implica un alt nivell de sensibilització pels temes lingüístics i una gran confiança envers l'eficàcia d'aquests departaments.

Per tal de solucionar els termes d'àmbit específic, el terminòleg utilitza tots els mitjans que té al seu abast:

– Consulta del fitxer terminològic de l'empresa. Cada SL disposa d'un fitxer amb els termes d'especialitat de l'empresa anglès/francès i francès/anglès, classificat per ordre alfabètic, on s'acumula tota la informació que fa referència al terme: definició, contextos, proposta de traducció, data d'elaboració, arbre de camp, equivalències, bibliografia, font, etc. Segons el material recollit, cada terme tindrà de 10 a 40 fitxes; malgrat l'avantatge que suposa tenir tanta informació hi ha l'inconvenient de la lentitud i de la dificultat de visualitzar-les totes i cercar la més adient. El nombre de fitxes terminològiques del SL depèn del volum i de les necessitats de l'empresa, i també del nombre de persones que hi treballen; *Hydro-Québec* té un fitxer de 15.000 entrades d'electricitat; IBM, 27.000 d'informàtica, i *Bell Canada* 120.000 de telefonia i comunicació.

Actualment, amb la utilització massiva de la informàtica en el món professional, els lingüistes es preocupen d'adaptar els seus fitxers manuals a l'avenç tecnològic que suposa l'automatització i molts SL han creat ja el seu propi banc de dades terminològiques. Els avantatges d'aquest canvi són enormes, ja que el personal de tots els departaments de l'empresa pot interrogar des del seu microordinador la terminologia francesa que necessita i des de diversos camps: autor, definició, equivalència, fonts bibliogràfiques, llengua..., IBM és un dels SL més avançats en aquest aspecte i la consulta terminològica ha esdevingut un mitjà àgil per comunicar, difondre i uniformitzar la terminologia de l'empresa. L'eficàcia dels resultats ha motivat la creació d'altres programes que elabora el SL per tal de resoldre els errors ortogràfics, gramaticals o sintàctics més usuals, solucions que han estat molt ben acollides pels usuaris.

– Consulta a altres SL. Quan el terme consultat pertany a un domini diferent al de l'especialitat de l'empresa es recorre a la col·laboració d'altres SL. Cal assenyalar que els lingüistes de les GE han assolit una enorme reputació en la recerca terminològica i són considerats, en la seva especialitat, els màxims coneixedors del lèxic específic del seu sector; és lògic, per tant, que s'estableixi una cooperació d'intercanvi i consulta en matèria lingüística. Així, s'evita la duplictat de recerques, s'afavoreix la uniformització de termes i se n'assegura la difusió.

– Consulta a BTQ i TERMIUM. La consulta als grans bancs de dades terminològiques és un mitjà eficaç però no sempre resol els dubtes de terminologia específica plantejats per les empreses. De fet, la major part de la terminologia dels bancs de dades de Quebec i d'Ottawa pertany a la llengua general i no abasta els nivells d'ultraespecialitat que reclamen les GE. La majoria de SL hi estan connectats i, tot i que reconeixen la gran tasca de normalització que duen a terme, consideren que són, per a ells, de poca utilitat.

Quan el terminòleg no obté una resposta adequada procedeix a la recerca pròpiament dita. Primerament, recull tota la informació relativa al terme en obres documentals o bé mitjançant la consulta d'experts. Una vegada determinat el contingut nocional del terme, busca un equivalent en llengua francesa, amb l'ajuda d'obres lexicogràfiques especialitzades. D'aquest terme, en comprova l'adequació per tal d'assegurar-ne la correspondència correcta entre totes dues llengües. En cas de no trobar el terme documentat recorre a la neologia de creació. La informació es recopila en una fitxa terminològica on consta el neologisme que es proposa i/o els contextos on apareix el terme en una altra llengua. La dinàmica de treball és diferent segons les empreses: a *Radio-Canada* els lingüistes treballen en comissions que discuteixen els termes problemàtics i prenen la decisió final de forma consensuada; a IBM, en canvi, el treball terminològic de creació es fa individualment a partir d'uns criteris establerts.

Sigui quina sigui la metodologia emprada, hi ha un aspecte comú en el qual coincideixen tots els SL: la consulta a l'especialista, el qual documenta el terme, el descriu, el revisa i, finalment, l'accepta. Si el terme és proposat unilateralment pel terminòleg pot contenir errors nocius equívocs per als especialistes; d'altra banda, difícilment l'acceptaran els tècnics perquè no se sentiran implicats en el procés. Actualment, la formació lingüística en francès d'aquests especialistes facilita la recerca puntual del terminòleg.

Recerca temàtica. És un treball menys usual entre els terminòlegs però de gran importància, ja que de l'estudi d'un conjunt de termes relacionats sempre s'obté una visió més completa i rigorosa del domini seleccionat. Es decideix la parcel·la de l'arbre de camp segons les necessitats de l'empresa i es treballa en «comissions de referència» formades per terminòlegs i tècnics. En una primera fase es prepara un document amb la nomenclatura i les definicions; s'elabora una edició provisional que es difon entre els especialistes de l'empresa per saber el grau d'acceptació del terme i conèixer-ne l'opinió. Finalment, es recullen els suggeriments i els comentaris i se'n prepara la versió definitiva, la qual es publica i difon àmpliament amb definició, equivalència, il·lustracions i bibliografia.

El temps esmerçat des que comença la investigació fins que se'n publica el resultat final és considerable; així, per exemple, el lèxic *La bureantique intégrée* publicat per *Bell Canada* l'any 1987 –que conté 3.500 entrades franceses i 3.000 d'angleses– ha exigit 200 hores de dedicació dels especialistes de buròtica i 700 hores del SL.

Són poques les empreses que elaboren la terminologia temàtica i la publiquen. A més del cost que representa, els SL consideren que la publicació de lèxics específics és poc efectiva perquè la terminologia tècnica avança molt ràpidament i quan apareix al mercat o bé ja és incompleta o bé ja ha deixat de tenir vigència.

Alguns SL editen, a més, llibres-recordatori d'aspectes conflictius de la llengua: guies de redacció, equivalència de càrrecs anglès/francès, feminització de les professions, pronúncia de mots estrangers, etc.

8.2.2.1 Difusió de la terminologia

És evident que la traducció i la terminologia participen activament en la francesització de l'empresa. Cal, per tant, la difusió de la terminologia i la implantació dels nous vocabularis entre els empleats, que es duu a terme en forma de:

- Butlletins interns de l'empresa
- Cròniques lingüístiques –de terminologia, de gramàtica o d'estil– al diari intern de l'empresa
- Lèxics reduïts per a l'ús d'un departament concret
- Cursos de formació per al nou personal
- Participació del tècnic o tècnics d'un departament en l'elaboració de la terminologia
- Mitjans informàtics: banc de dades terminològiques

Els SL de les empreses, i també el govern quebequès, utilitzen tots els mitjans que tenen a l'abast per tal de donar a conèixer els vocabularis que elaboren. Tanmateix, la difusió no implica la utilització d'aquests termes. Hi ha el perill que els treballs terminològics siguin consultats només pels individus realment interessats en terminologia, sense que arribin a la majoria de la població. L'adquisició terminològica és un tema no resolt; els lingüistes consideren que és un procés lent i que només se solucionarà amb el canvi generacional, ja que és molt difícil de modificar els hàbits lingüístics de la població adulta. Malgrat l'esforç d'intervenció, el canvi terminològic és mínim i s'ha de confiar en els joves que ja adquireixen la terminologia francesa específica a les universitats. Pierre Auger i Jean-Claude Boulanger –lingüistes de la Universitat de Laval– opinen que és impossible de canviar els hàbits lingüístics, sobretot entre els adults, els

quals se senten amenaçats quan algú pretén corregir el seu vocabulari; la pròpia inseguretat provoca un retorn a les formes angleses. El que cal és pressionar les empreses perquè utilitzin una llengua correcta, tant en l'etiquetatge com en la publicitat i en la documentació destinada al client; d'aquesta manera l'individu visualitzarà la forma correcta i la incorporarà de manera inconscient. El més convenient, doncs, és posar el mot en circulació i esperar.

8.3 El Centre de Documentació, suport del Servei Lingüístic

Tant el traductor com el terminòleg, malgrat la seva formació lingüística i l'ajuda del banc de dades terminològiques, necessiten informació per poder resoldre les dificultats lèxiques que es presenten. Per aquest motiu, el Centre de Documentació ocupa un lloc privilegiat en les activitats del SL.

Un centre documental ben equipat implica una gran inversió monetària, però al mateix temps és rendible ja que estalvia temps als lingüistes. Segons Robert Dubuc –del SL de *Radio-Canada*– el treball d'un documentalista que buidés les publicacions especialitzades permetria economitjar unes 2.000 hores de feina al traductor/terminòleg.

La composició documental de les biblioteques dels grans SL, en alguns casos ja informatitzades, consta de:

- Obres generals: enciclopèdies, gramàtiques, lèxics, diccionaris, vocabularis, guies de redacció...
- Obres específiques: revistes especialitzades, monografies, estudis i informes tècnics, catàlegs, manuals, publicacions internes, repertoris bibliogràfics, fitxers terminològics i documentals, i també els dossiers de traducció, documentació i normalització elaborats pel mateix servei.

És funció del documentalista recopilar el material i actualitzar-lo, sigui quina sigui la llengua en què és redactat, i de classificar-lo per a una fàcil utilització. És molt important de recollir la documentació dispersa que es va publicant, perquè s'hi detecten neologismes i alhora s'hi pot comprovar la difusió dels termes creats. Ens referim a articles de premsa, informes tècnics, prospectes publicitaris, bibliografies personals, adreces i telèfons d'especialistes, etc.

El document *Typologie des ouvrages de reference*³⁰ ofereix una relació del tipus d'obres que tenen els centres documentals de 19 empreses:

TIPOLOGIA DE LES OBRES DE REFERÈNCIA

Empreses	1	2	3	4	5	6*	7	8**	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Documents																			
<i>DICCIONARIS</i>	<u>65</u>	<u>125</u>	<u>300</u>	?	<u>70</u>		<u>22</u>		<u>9</u>	?	100%	<u>26</u>	<u>45</u>	<u>24</u>	?	?	<u>26</u>	<u>147</u>	<u>100</u>
– en francès	15	65	200		35		6		3		45%	11	15	12			14	12	40
– en anglès	4	35	90		20		3		2		35%	9	5	4			5	3	10
– en una altra llengua	1	-	10		-		-		-		-	-	-	-			-	-	-
– multilingües	45	25	-		15		13		4		20%	6	25	8			7	132	50
<i>VOCABULARIS</i>	<u>20</u>	<u>190</u>	<u>100</u>	?	<u>40</u>		<u>36</u>		<u>5</u>	<u>0</u>	100%	<u>22</u>	<u>20</u>	<u>28</u>	?	<u>0</u>	<u>17</u>	<u>108</u>	<u>20</u>
– en francès	15	150	80		30		2		-		45%	21	20	20			14	-	20
– en anglès	5	40	20		10		-		-		35%	1	-	8			3	-	-
– altres	-	-	-		-		34		-		20%	-	-	-			-	108	-

30. CHABROL, N. *Le rôle des services documentaires dans la francisation des grandes entreprises au Québec*. Grenoble: Université des Sciences Sociales de Grenoble, 1988.

TIPOLOGIA DE LES OBRES DE REFERÈNCIA (continuació)

Empreses Documents																			
	1	2	3	4	5	6*	7	8**	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
LÈXICS	<u>79</u>	<u>135</u>	<u>100</u>	?	<u>175</u>		<u>27</u>		<u>5</u>	<u>0</u>	100%	<u>41</u>	<u>45</u>	<u>30</u>	?	<u>0</u>	<u>54</u>	<u>62</u>	<u>100</u>
- anglès-francès	75	62	80		125		4		-		45%	41	45	15			45	62	80
- francès-anglès	4	-	20		50		-		-		35%	-	-	15			9	-	20
- altres	-	73	-		-		23		-		20%	-	-	-			-	-	-
GRAMÀTIQUES	<u>8</u>	<u>15</u>	<u>5</u>	?	<u>9</u>		<u>7</u>	<u>36</u>	<u>4</u>	<u>0</u>	100%	<u>4</u>	<u>2</u>	<u>6</u>	?	<u>0</u>	<u>3</u>	<u>3</u>	<u>9</u>
- franceses	4	9	4		6		4	28	2		50%	2	1	5			2	3	6
- angleses	2	6	1		3		3	8	2		50%	2	1	1			1	-	3
- altres	2	-	-		-		-	-	-		-	-	-	-			-	-	-
GUIES DE REDACCIÓ	<u>3</u>	<u>5</u>	<u>14</u>	?	<u>8</u>		<u>2</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	?	100%	<u>6</u>	<u>5</u>	<u>2</u>	?	<u>0</u>	<u>2</u>	<u>21</u>	<u>20</u>
- en francès	2	3	10		6		2				45%	5	4	2			2	17	20
- en anglès	1	2	4		2		-				35%	1	1	-			-	4	-
- altres	-	-	-		-		-				20%	-	-	-			-	-	-
ENCICLOPÈDIES	<u>2</u>	<u>19</u>	<u>7</u>	?	<u>5</u>		<u>0</u>	<u>0</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	100%	<u>0</u>	<u>1</u>	<u>10</u>	?	<u>3</u>	<u>0</u>	<u>1</u>	<u>5</u>
- en francès	1	18	4		4				1		50%		1	10			-	1	3
- en anglès	1	1	3		1				-		50%		-	-			-	20	2
- altres	-	-	-		-		-		-		-	-	-	-			-	-	-
MONOGRAFIES I OBRES TÈCNiques	<u>25</u>	<u>2465</u>	<u>250</u>	?	?		<u>20</u>	<u>8000</u>	<u>0</u>	?	100%	<u>0</u>	<u>1</u>	<u>3</u>	?	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>4</u>	<u>900</u>
- en francès	20	1972	150				15	7000			40%		1	3				2	300
- en anglès	5	493	100				5	1000			50%		-	-				2	600
- altres	-	-	-				-	-			10%		-	-				-	-
DIARIS (ABONAMENTS)	<u>9</u>	<u>60</u>	<u>6</u>	?	<u>13</u>		<u>2</u>	<u>87</u>	<u>3</u>	?	100%	<u>3</u>		<u>2</u>	?	<u>10</u>		<u>2</u>	<u>50</u>
- en francès	6	45	4		8		2	80	2		50%	3		2		-		1	45
- en anglès	3	15	2		5		-	7	1		50%	-		-		-		-	5
- altres	-	-	-		-		-	-	-		-	-	-	-		-		-	-

** L'empresa núm. 6 és l'única que no disposa d'un centre de documentació en el seu SL.

** L'empresa núm. 8 ha respost amb una classificació documental diferent de la que nosaltres proposàvem. La reproduïm a continuació:

- 314 en francès
- 153 en anglès
- 72 en una altra llengua
- 427 multilingües

Pel que fa a la premsa general i a les revistes, només 8 empreses declaren estar-hi subscriptes i mai no excedeixen de 4 abonaments. Quant als setmanaris, només 4 empreses en tenen un o dos. Pel que fa a altres documents, ja els hem mencionat. Es tracta essencialment de catàlegs, manuals tècnics, publicacions internes, dossiers de traducció i de documentació, repertoris i butlletins terminològics, i també diversos documents publicitaris o àudio-visuals.

8.4 Un recurs extern: les empreses de traducció i els traductors independents

Els **gabinets de traducció** constitueixen un ajut imprescindible per a la francesització de documents, tant per a les empreses que no disposen d'un SL com per a les que no poden donar

l'abast a l'excés de treball. Atesa la multiplicitat d'especialistes i de llengües de treball, aquestes empreses ofereixen un servei molt valuós tant pel que respecte a rapidesa com a efectivitat.

El funcionament d'aquests gabinets és semblant al del SL d'una empresa; la diferència més important és el canvi continu de clients i, per tant, la diversitat de textos que es tradueixen. Va ésser molt interessant poder conèixer l'empresa de traducció *Multiscript-La Langagerie*, una de les més importants a Mont-real –tant pel nombre de treballadors (60) com pel volum de traducció (12 milions de mots l'any)– i resultat de la fusió de dues entitats ja existents.³¹ Cal tenir en compte que a la dècada dels seixanta n'hi havia poques, però amb l'augment de traducció que comporta l'aplicació de la llei i amb les reduccions de SL de les empreses, a causa de la regressió econòmica, proliferaren els gabinets de traducció i actualment la competència obliga a la prestació d'un servei molt acurat. Una presa de decisió errònia, un text mal traduït i retornat, un incompliment de terminis ocasionen conseqüències lamentables, com la pèrdua de clients o de diners, que posa en perill la rendibilitat de l'empresa.

Els clients de *Multiscript-La Langagerie* són grans empreses quebequeses d'assegurances, banca, companyies publicitàries, informàtica, telecomunicacions, etc. Anteriorment es traduïa molta publicitat, però ara ja es crea directament en francès, per la qual cosa el treball és més de prospecció: literatura, imatge, marqueting, etc.

D'acord amb aquestes necessitats, s'han creat uns **mòduls** amb traductors i terminòlegs especialitzats que centralitzen els treballs de temàtica semblant. Majoritàriament, tots els textos són traduïts de l'anglès al francès:

TÈCNICO-INDUSTRIAL. Fonamentalment dedicat al sector de l'automòbil i de la mecànica, d'on provenen la majoria d'empreses que en són clientes.

BANCA. Mòdul que abasta l'àmbit de finances. Els traductors provenen del SL de diferents bancs, fet que permet conèixer i utilitzar la terminologia característica de cada banc de Quebec o de Canadà. En aquest sector no s'ha aconseguit un consens i existeix una gran diversitat terminològica per designar els mateixos conceptes.

REDACCIÓ. Traducció de caire més literari amb especialistes prèviament seleccionats per la facilitat d'expressió i l'agilitat estilística.

ASSEGURANCES. Atès que Canadà té tanta proliferació de companyies d'assegurances, va sorgir la necessitat de crear un mòdul dedicat a aquest llenguatge tan específic i difícil de conèixer.

INFORMÀTICA. Dedicat a la traducció de textos d'ultraespecialitat, que resulten àrids si no se'n coneix la terminologia.

ANGLÈS. Abasta tots els àmbits i té com a característica comuna la traducció del francès a l'anglès; esporàdicament s'utilitzen altres llengües, i en aquest cas es contacta amb traductors especialitzats que les dominin.

IBM. Mòdul exclusiu per als treballs d'IBM. El caràcter confidencial d'aquests textos exigeix un tractament especial que eviti qualsevol filtració d'informació. Els traductors d'aquest mòdul poden accedir al banc terminològic d'IBM però no poden imprimir els textos que tradueixen; els envien directament per ordinador.

Abans de distribuir el text al mòdul corresponent s'haurà comptabilitzat el nombre de mots que conté per tal de poder presentar el pressupost al client. La tarifa de preus s'estableix per nombre de paraules, tot i que en textos de publicitat o bé d'altres que presenten una disposició especial

31. Actualment s'ha obert una nova sucursal a Nova Brunswick, una província canadenca el govern de la qual genera una gran producció de textos per traduir.

es calcula un preu per hora de treball. Evidentment, el client prefereix la primera opció perquè pot preveure els costos a l'avançada. Cal tenir en compte que amb algunes de les empreses clientes s'ha establert un contracte anual que facilita l'organització del gabinet de traducció, el qual pot preveure el nombre de traductors que necessita.

S'aplica un suplement econòmic quan el client exigeix una traducció en un termini no raonable de temps. En aquest sentit, l'empresa és molt estricta i abans de no poder respectar els terminis fixats prefereix no acceptar la realització del treball.

El text es tradueix directament a l'ordinador en la majoria de casos, però les característiques del text i les personals de cada traductor fan preferible l'ús del dictàfon; el text enregistrat serà traslladat al tractament de text informàtic que el client desitgi. En una empresa de traducció, la mitjana de mots traduïts al dia per un especialista és de 1.500, quantitat que pot augmentar a 2.000 quan hi ha un gran volum de treball.

La revisió és a càrrec de dues persones i no es fa sistemàticament; només en textos molt complexos, amb un grau de dificultat elevat, i en els treballs de traductors no experimentats.

El suport terminològic amb què compta l'empresa –que està connectada a BTQ i TERMIUM– és valuós. Disposa d'un banc de dades terminològiques amb 25.000 termes i de dos terminòlegs dedicats únicament i exclusiva a l'elaboració de la terminologia que necessiten els traductors de l'empresa. El centre de documentació és també un mitjà eficaç per a la consulta d'obres generals i específiques.

Els **traductors independents** –*pigistes*, com s'anomenen a Quebec– constitueixen un recurs important, tant per als SL de les empreses com per als gabinets de traducció. Normalment, són professionals que han treballat amb anterioritat en un SL d'una empresa però per raons diverses prefereixen una dedicació a temps parcial i des del seu propi domicili. En general, són experts en la terminologia d'un determinat sector.

8.5 Funcionament del Servei Lingüístic de diferents empreses

Per tal d'exemplificar el funcionament i les activitats del SL descrivim el de dues empreses molt diferents: el SL de *Radio-Canada* i el SL d'IBM que, si bé tenen un objectiu comú –la francesització de l'empresa–, adopten, a causa de llurs característiques, una actuació diversa.

La tria d'aquests serveis s'ha efectuat tenint en compte dos factors: el tipus d'empresa –federal o provincial– i l'activitat que realitzen. Mentre que *Radio-Canada* és una empresa federal amb seu central a Ottawa i sense obligació d'obtenir el certificat de francesització, IBM és una empresa nord-americana establerta a Canadà i amb sucursal a Quebec; segons la llei 101, ha de seguir un programa de francesització que l'acrediti com a empresa francòfona.

L'activitat que desenvolupen totes dues empreses és també diferent: IBM és una empresa d'informàtica que evoluciona d'una manera ràpida i constant. Els productes que ofereix són concebuts fora de Quebec en llengua anglesa i van dirigits a un públic especialitzat, tot i que la població en general i les PME són com més va més els usuaris dels seus programes i aparells. *Radio-Canada* pertany al món de la informació i dels mitjans de comunicació oral: ràdio i televisió. L'empresa es preocupa enormement de la qualitat de la llengua emprada ja que és conscient del poder d'atracció que exerceix en el públic el model lingüístic que difon.

8.5.1 El Servei Lingüístic de *Radio-Canada* (RC)

La societat de RC a Quebec ha emès des del seu inici en llengua francesa; les comunicacions internes que s'establien, però, amb la seu social d'Ottawa es feien en anglès, i també ho era el

material bàsic utilitzat per elaborar la pròpia programació, el qual provenia de fonts anglo-saxones. Aquesta mena de bilingüisme quebequès exercia una influència contaminant sobre el francès difós per antena, el qual era, a vegades, una clara i vergonyosa imitació de l'anglès.

És al final dels anys cinquanta quan l'empresa s'adona de la importància que els mitjans de comunicació representen per a la francesització del país. Si la ràdio i la televisió vehiculen una llengua contaminada o degenerada, aquesta es difondrà ràpidament entre els oïdors i ocasionarà uns calcs fonètics, lèxics i sintàctics que difícilment podran ser eliminats. Per aquest motiu, i amb el vist-i-plau de l'alta direcció, l'any seixanta es crea el *Comité de linguistique* amb les funcions de:

- Millorar la qualitat del francès.
- Fer del francès llengua única de comunicació.
- Oferir un servei de consulta telefònica.
- Recollir el material necessari per a l'elaboració d'una terminologia específica del sector.

Aquest comitè realitzava unes funcions similars a les del SL actual i proporcionà una infraestructura que va permetre d'assegurar la qualitat de la llengua.

Cap als anys vuitanta es configura el que és actualment el SL de RC. S'incorpora a l'equip un periodista –bon coneixedor de la llengua francesa– que ha possibilitat un contacte més directe i viu amb els professionals de la informació i que ha donat una visió més dinàmica i activa del SL.

En aquests moments, el SL consta de cinc persones dedicades a les tasques de traducció i revisió, a la terminologia, al control de qualitat i a la difusió terminològica. També s'atenen les consultes telefòniques dels diferents departaments i les que provenen d'altres SL.

El SL no figura en l'organigrama de l'empresa; és un departament autònom que s'administra i s'organitza segons les necessitats. Aconsella i suggereix i no obliga a cap cosa ni imposa res, però gaudeix d'un prestigi notable i són molt nombrosos els departaments que sol·liciten la seva ajuda.

Les tasques que realitza són:

1. **Traducció i revisió.** La majoria de textos produïts a RC són redactats directament en francès, i només un 10 % de la seva producció és en anglès. Les notícies d'actualitat, de fonts americanes o canadenques, són traduïdes directament pel mateix redactor que, evidentment, domina la llengua francesa i l'anglesa. Robert Dubuc –cap del SL fins al 1990– considera que la preparació lingüística dels professionals de la informació no és la desitjada i caldria que els periodistes estudiessin, durant la carrera universitària, llengua i terminologia per tal d'adquirir un llenguatge més ric, àgil i correcte.

És funció del SL la revisió dels documents que s'envien a l'exterior: convocatòries, invitacions, informes, targetes professionals, etc., o els textos que són traduïts per persones alienes al servei.

2. **Terminologia.** Constitueix el bloc de treball més important del SL. El fitxer terminològic de RC consta de 30.000 fitxes a punt de ser informatitzades.

El treball terminològic es duu a terme mitjançant unes comissions d'estudi: *Comité de Linguistique ou Petit comité* i *Grand comité ou Comité de Référence*. El primer és format per membres del SL i es reuneix un cop la setmana; elabora el primer esbós dels termes problemàtics, amb l'aportació de tota la informació recopilada, sigui dels diccionaris especialitzats o dels bancs terminològics, sigui de documents de treball específics. La descripció del terme es fa amb l'ajut del tècnic, el qual aporta la documentació i fonts necessàries perquè el terminòleg n'elabori el contingut nocional. Aquesta estreta col·laboració facilita l'acceptació del mot i un elevat nivell

de fiabilitat. Cada component redacta una fitxa terminològica per a cada terme estudiat –unes 30 en total–, les quals són enviades al *Grand Comité*, on participen també un representant de l'OLF, un del Secretariat d'Estat d'Ottawa i un periodista. Cada participant rep, tres setmanes abans de la reunió –que és trimestral–, l'ordre del dia i una llista dels termes que ha de preparar. Les reunions són operatives i àgils ja que cadascú ha fet amb antelació la recerca documental oportuna. Els mots acceptats per la comissió no ho són necessàriament per l'OLF; en cas que el representant d'aquest organisme mostri discrepància, el terme només serà difós i utilitzat a RC i no serà incorporat als bancs terminològics de Quebec i d'Ottawa. Cal una decisió consensuada perquè el terme sigui recomanat per l'OLF.

3. Control de qualitat i difusió terminològica. El SL intenta donar als professionals els mitjans necessaris per millorar el seu vocabulari i corregir els errors fonètics i sintàctics més freqüents. La part més dinàmica del servei va a càrrec de Camil Chouinard –antic periodista– que realitza una veritable tasca de formació i d'animació. Algunes de les actuacions que duu a terme, amb l'ajuda dels altres membres del SL, són:

- Programes radiofònics i articles periodístics amb comentaris de tema lingüístic.
- Sessions de treball amb grups reduïts de periodistes per discutir i comentar dialectalismes, barbarismes, errors habituals, nivells de llenguatge, etc. En aquestes sessions es proposen jocs, tests, proves i material didàctic divers per tal de mantenir l'interès dels professionals envers la llengua.
- Trobades periòdiques amb locutors i periodistes esportius i musicals i, molt especialment, amb els redactors de notícies i dels informatius per assegurar la qualitat de la llengua.
- Distribució d'un full de correcció individual –de to festiu– anomenat *Dieu le Père*³² i adreçat als professionals que repeteixen contínuament els mateixos errors.
- Material de suport per al locutor: manual de fonètica, pronúncia de mots estrangers, etc. Es considera molt interessant la cassette que ha enregistrat Camil Chouinard per resoldre els dubtes més freqüents de pronunciació del francès; va acompanyada d'un quadern explicatiu i ha estat repartida a tots els locutors.
- *Que dire?* Full setmanal adreçat als periodistes –amb un tiratge de 2.500 exemplars– on es comenten els errors sintàctics i lèxics escoltats als mitjans de comunicació oral durant la setmana. Els *Que dire?* es recopilen i es publiquen en forma de butlletí per al gran públic; així, més de 600 abonats poden beneficiar-se d'aquest servei.
- *C'est-à-dire*. Butlletí trimestral amb articles de fons, cròniques gramaticals, estudis terminològics i ressenyes bibliogràfiques. S'hi publiquen els neologismes acceptats pel *Grand comité*. Compta amb 2.300 abonats, dels quals 80 treballen a *Radio-Canada*; la resta es distribueix entre els grans Serveis Lingüístics d'empreses; agències de publicitat i editorials.
- Programa de formació lingüística per a periodistes, locutors, realitzadors, caps de servei, presentadors, etc., de les estacions regionals de RC. Aquestes persones, a més de rebre una formació teòrica i pràctica, són informades dels problemes lingüístics més usuals i de la manera de resoldre'ls: barbarismes, pleonasmes, expressions errònies, pronúncia, calcs lingüístics, registres, etc.
- Creació d'un sistema de correcció recíproca en petits grups de treball: les CCM –*Cellules de correction mutuelle*.

4. Consultes diverses. Les consultes efectuades al SL són força nombroses –aproximadament 500 cada mes– i provenen tant de l'exterior com de la mateixa empresa.

32. El lema que encapçala l'avís és subtil, per tal que ningú no es molesti: *Dieu le Père ne fait jamais de fautes mais nous les mortels en faisons tous* (Déu Pare no fa mai cap falta, però tots els mortals en fem).

El principal problema del SL és la urgència amb què se sol·liciten les respostes terminològiques. El departament de publicitat, per exemple, el consulta habitualment ja que malgrat rebre tots els anuncis en francès –a RC no s'admet cap tipus de publicitat o d'informació en cap altra llengua–, en revisa la qualitat lingüística i moltes vegades cal l'ajuda del SL per solucionar aspectes terminològics puntuals.

5. **La documentació.** Actualment el SL reorganitza l'arxiu documental, perquè el trasllat que ha efectuat a un altre edifici de l'empresa impedeix que pugui ser consultat. No es compta, però, amb cap documentalista encarregat d'organitzar el fons bibliogràfic que té més de 2.000 títols.

8.5.2 El Servei Lingüístic d'IBM

L'inici de les activitats d'IBM, i també la creació del seu SL, són relativament recents. Aquesta gran empresa informàtica només fa 15 anys que inicià la seva producció a Mont-real i sis que disposa d'un SL. El govern quebequès ha contribuït enormement a la seva difusió i en tots els organismes oficials s'utilitzen els productes IBM. La casa central a EUA reconeix el francès de Quebec –d'una població de 6 milions d'habitants– com una de les 15 llengües oficials amb què treballa IBM; es diferencia del francès de França, de la mateixa manera que es fa entre l'espanyol d'Espanya i de Sud-amèrica.

El programa de francesització de l'empresa s'inicià el 1980 i finalitzà el 1988, any en què obtingué el certificat acreditatiu d'empresa francòfona. Ha estat la primera gran empresa informàtica del país que ha fet del francès llengua d'ús intern i extern: no només és la llengua dels treballadors, sinó també la dels productes destinats a clients quebequesos.

L'oferta de productes informàtics en francès i d'aparells preparats per treballar en aquesta llengua ha estat molt ben acollida per la població. Tot i que els laboratoris de creació i desenvolupament es troben a Toronto, l'empresa IBM de Mont-real coneix el nou producte que s'està elaborant abans que sigui comercialitzat; d'aquesta manera, s'aconsegueix que el producte final surti al mercat, al mateix temps, en francès i en anglès. Aquest avantatge presenta, a vegades, algun inconvenient; després d'haver dedicat molts d'esforços a la traducció francesa del producte, pot succeir que aquest s'abandoni perquè no es considera rendible. Altres vegades, la traducció és més problemàtica perquè en la confecció del programa no s'han previst les característiques dels caràcters francesos i el software no té prou espai. El producte traduït és, llavors, de mala qualitat perquè la llengua de redacció és tan sintetitzada que perd significat. Per aquest motiu, Mont-real negocia amb l'empresa d'EUA i de Toronto perquè sigui el mateix programador qui tingui en compte els camps o zones de traducció en les 15 llengües d'IBM, de tal manera que la redacció del producte en cada llengua sigui comprensible i no suposi cap modificació del programa.

El factor més important i que ha contribuït de manera decisiva a la francesització de l'empresa és el reconeixement, per part de l'alta direcció, del caràcter distint de Quebec i de l'acceptació del francès com a llengua pròpia dels seus habitants. La integració del dossier de francesització en el procés general de gestió de l'empresa ha estat un punt cabdal que ha ajudat a consolidar i millorar l'estatus i la qualitat de la llengua a tots els nivells de l'empresa. Sense la participació de la cúpula directiva, la francesització d'IBM hauria estat purament superficial, un tràmit, un certificat, una façana.

El SL col·labora amb el comitè de francesització per assolir un objectiu comú: fer del francès llengua de treball a l'empresa. Mentre que el comitè de francesització és l'encarregat d'informar els treballadors de la situació lingüística de l'empresa i de difondre les iniciatives adoptades, el SL proporciona els instruments necessaris perquè es pugui treballar en francès i ofereix al client els productes informàtics en la seva llengua. Per aconseguir-ho, el SL –que depèn directament del director general d'Informació– compta amb una cinquantena d'especialistes i amb una

important estructura informàtica, sense la qual seria impossible de dur a terme la quantitat ingent de traducció que genera aquesta gran empresa (a EUA és la segona productora d'informació després del govern).

1. **Traducció.** L'enorme producció de documents que arriba a Quebec des de Toronto, on IBM té el seu laboratori de recerca, ha determinat l'establiment d'uns criteris per a la selecció del material que s'ha de traduir al francès; s'han deixat de banda els documents ultraespecialitzats dirigits als tècnics i alguns productes en procés de canvi, esforç inútil de traducció si considerem que són substituïts ràpidament per altres de més actuals.

L'equip de traductors i terminòlegs ha de tenir uns coneixements bàsics d'informàtica; per aquest motiu, segueixen un curs de formació a Toronto –tan bon punt són contractats per l'empresa–, on els ensenyen els mètodes i els programes bàsics. Per qüestions de seguretat, IBM fa signar a tots els col·laboradors del SL un document mitjançant el qual es comprometen a mantenir en secret el contingut dels textos que tradueixen.

2. **Terminologia.** El canvi constant dels productes i el creixement imparable de la tècnica ocasiona la necessitat de creació de neologismes. La terminologia que s'utilitza és tan especialitzada que els bancs terminològics dels governs són d'escassa utilitat. Per aquest motiu, IBM compta amb el seu propi banc, amb més de 27.000 fitxes que són consultades per *pigistes*, traductors i altres departaments i seccions de l'empresa. Són considerades molt útils les fitxes que contenen una informació més general però de caire conflictiu: equivalències de càrrecs, noms d'aparells i de productes, feminització de noms, etc.

La recerca terminològica –puntual i temàtica– es fa individualment perquè el treball en comissions és considerat poc àgil i massa lent per a les necessitats de l'empresa. Es procura la col·laboració del tècnic; tanmateix, la majoria d'informàtics té una formació universitària anglesa i, malgrat ser francòfona, no sempre aporta solucions.

La difusió es fa mitjançant el banc terminològic perquè arriba d'una manera més ràpida a l'usuari. Les publicacions de lèxics específics presenten un greu inconvenient: són lentes i quan surten al mercat ja són caduques a causa de la rapidesa amb què apareixen nous productes.

Fa uns sis anys i a fi de donar a conèixer a tot el personal la tasca que realitza el SL i propagar-ne la consulta, s'obriren les portes del departament a tots els treballadors, els quals habitualment no poden accedir-hi. Fou una ocasió excepcional, ja que el treball que duen a terme és confidencial i només hi tenen accés els lingüistes.³³

3. **Documentació.** El centre de documentació és un model únic entre els SL consultats. Dos documentalistes i diversos programes informàtics faciliten la consulta de gairebé 5.000 documents:

–BIBLO: base de dades que, com els fitxers de les biblioteques, permet la localització ràpida dels documents. La interrogació es pot efectuar des de diferents vies: títol, autor, número de document, llengua, categoria, etc.

–FRENCH LANGUAGE IBM PUBLICATION DATABASE: serveix per localitzar el número del producte o del document i, en la majoria de casos, informar-se de si ja s'ha traduït al francès. Aquest programa, que pot ser consultat en francès o en anglès, és molt utilitzat per les comunitats francòfones de Canadà.

–ERIF (ELECTRONIC REFERENCE INFORMATION FACILITY): base de dades documental, d'ús més restringit, destinat a les empreses clientes d'IBM a les quals interessa conèixer les traduccions existents relatives a un tema determinat.

33. Richard Kromp –cap del SL– ens comentà l'èxit assolit amb aquesta iniciativa. Els informàtics i tècnics de l'empresa s'adonaren de la qualitat i quantitat del treball que realitzaven i els donà confiança el seu rigor i organització, de tal manera que a partir d'aleshores augmentà el nombre de consultes.

El centre documental és un lloc privilegiat de l'empresa per la quantitat d'informació que conté, la qual és estrictament protegida i d'un ús molt confidencial. No és per atzar que el centre de documentació d'IBM no deixi visitar ni menys encara consultar la seva biblioteca especialitzada: cal evitar l'espionatge industrial.

8.6 Col·laboració entre els Serveis Lingüístics

A més de les consultes terminològiques puntuals entre SL de grans empreses, la complexitat del treball que duen a terme aquests laboratoris lingüístics ha propiciat la creació d'un organisme, l'ACGL –*Association des conseils en gestion linguistique*– amb l'objectiu d'intercanviar experiències i aportar solucions concretes a problemes comuns.

L'associació, creada el 1977 i anomenada CFQ –*Conseillers en Francisation du Québec*–, pretenia reunir els consellers de francesització de les empreses que iniciaven la dura tasca de normalització lingüística promulgada per la llei 101. El 1986 l'associació es reestructurà i adoptà el nom actual: la situació havia canviat i les necessitats eren diferents.

És formada per un centenar de membres –directors dels SL de les grans empreses– que es reuneixen regularment, organitzen conferències, col·loquis i presenten i publiquen estudis de temes d'interès. Actualment, hi ha tres comissions d'estudi dedicades a l'automatització, el control de qualitat i la formació dels gestors lingüístics:

1. **L'automatització.** La comissió encarregada de l'automatització estudia l'aplicació dels diferents programes informàtics existents, d'una manera especial les bases de dades, els tractaments de textos, la microedició i l'automatització dels fitxers terminològics que possibiliten una consulta ràpida i eficaç al lingüista. Tots els membres han estat d'acord en la necessitat de crear una fitxa terminològica estandarditzada que permetrà intercanviar fàcilment informació terminològica entre les empreses. Conscients de la pressió que exerceixen en els proveïdors, sol·liciten el perfeccionament dels productes i l'adaptació a les seves necessitats. De la mateixa comissió ha sorgit un grup de treball dedicat a l'estudi de la traducció assistida per ordinador, mitjà d'ajuda eficaç per alleugerir la feina de l'especialista. En aquest sentit, es dediquen grans esforços a la difusió d'aquest mitjà per tal de modificar les actituds negatives dels traductors, que veuen en aquest sistema un possible competidor.

2. **El control de qualitat.** Una segona comissió es dedica a l'estudi del control de qualitat lingüística, tema que interessa la majoria de membres del SL, els quals han de revisar les traduccions que, com més va més, s'encomanen a l'exterior de l'empresa.

Els resultats d'aquest estudi han permès d'establir unes pautes perquè els SL puguin garantir la qualitat final dels textos:

– Control de qualitat significa verificar un producte d'acord amb unes normes i uns criteris preestablerts; no és sinònim de revisió.

– El control de qualitat es pot exercir en tot tipus de text.

– Els criteris que s'han d'establir amb els col·laboradors són: nivell de llengua, terminologia, grau d'exactitud i fidelitat al text original, llargària del document, registre, estil, presentació del text i fixació i compliment dels terminis.

– El control de qualitat es pot comprovar mitjançant una lectura sencera del text traduït o bé a partir d'una selecció de fragments.

– La comissió ha d'informar els *pigistes* dels seus desitjos i exigències.

3. **La formació.** Aquesta comissió té la finalitat d'organitzar i recomanar cursos que completin la formació dels responsables de la gestió lingüística, bé siguin directors d'un servei o d'una secció.

Ha estat molt ben acollida la definició del perfil que ha de caracteritzar aquest professional i la llista de les funcions bàsiques que ha de conèixer per tal de desenvolupar correctament el seu treball. Els lingüistes demostren un gran coneixement de la llengua i de les tècniques lexicogràfiques i terminològiques, però manifesten una manca absoluta de formació en gestió: planificació adequada del treball, previsió ajustada de pressupostos, administració equilibrada de recursos humans i tècnics, i anàlisi científica de la productivitat.

A partir d'aquestes necessitats, els cursos de formació que l'Associació proposa són: gestió de personal, organització de reunions, relació amb proveïdors i clients, motivació i comunicació amb el personal, microinformàtica, estadístiques aplicades a la gestió i representació gràfica dels resultats.

9. Participació de la societat en la política lingüística de Quebec

En la tradició de la democràcia anglosaxona, les comissions d'estudi i enquesta existeixen des de sempre. Ja el govern federal creà la *Comission Larendeau-Dunton* el 1963, comissió d'enquesta sobre el bilingüisme i el biculturalisme canadenc, que demostrà clarament el poc ús del francès en la funció pública tant de Canadà com de Quebec. Amb el mateix objectiu, el 1968 el govern quebequès creà la *Comission Gendron* per tal d'analitzar la situació de la llengua francesa i els drets lingüístics que el país exigia.

D'ençà que el govern quebequès manifestà la intenció d'afermar la identitat pròpia del país, després del crit d'atenció de la seva intel·lectualitat, els anys seixanta, la població ha volgut participar activament en el projecte de política lingüística i ha après a expressar, dins el marc democràtic, unes opinions sòlides i argumentades.

Des d'aleshores, la manera de descriure els problemes, analitzar-los i cercar-hi solucions ha esdevingut un model que s'ha ampliat a tots els àmbits. La necessitat de garantir l'èxit abans d'adoptar qualsevol mesura per a un col·lectiu implica l'adopció d'un determinat sistema de funcionament. Per exemple, i encara que sembli anecdòtic, és significativa la consulta que efectuà l'empresa d'autobusos que fa el trajecte entre Quebec i Mont-real, a fi de conèixer el grau d'acceptació dels autobusos articulats. L'empresa distribuïa una enquesta molt senzilla a tots els viatgers i els convidava a participar en una reunió on podien exposar el seu punt de vista; evidentment, l'empresa pagava unes dietes als assistents.

Quan una qüestió social és difícil, es crea una comissió d'enquesta que elabora un ampli estudi de la situació i posteriorment fa les recomanacions als implicats: govern, empresa, entitat, etc. La població exposa la seva opinió, aporta individualment solucions que són rebutades per altres i al final s'arriba a un consens, moment a partir del qual es pot reflexionar sobre les possibles actuacions. Al principi, la població no estava acostumada a opinar sobre qüestions lingüístiques i proposava remeis impossibles i desmesurats, com per exemple prohibir l'ús de la llengua anglesa al país. Després de vint anys, les opinions són com més va més documentades i fiables perquè la consulta sobre qüestions lingüístiques és completament habitual. D'altra banda, és relativament fàcil d'organitzar-se per conèixer l'opinió general en una població reduïda de 6 milions d'habitants.

Una de les característiques de la societat nord-americana és el gran sentit empíric i pragmàtic, d'allò que és concret, possible i aporta èxit. No es vol treballar en va ni viure d'il·lusions i utopies. De cada problema, se n'ha de recollir la informació necessària i saber què és possible materialment, físicament i, sobretot, què són capaços de fer els individus. En definitiva, tal com deia Jean-Claude Corbeil –membre del *Conseil de la Langue Française*– és la mateixa societat, les persones, qui apliquen una mesura política, no pas el govern. Si la gent no hi està d'acord abandonarà, i això és perillós; crea un sentiment de desmoralització general que és molt difícil de superar.

Actualment, per exemple, el *Conseil de la Langue Française* ha organitzat una comissió d'estudi sobre la situació del francès en les comunicacions científiques, amb participació de tots els

sectors implicats: investigadors, universitats –com a centres formadors–, laboratoris d'empreses –perquè tenen centres de recerca– i laboratoris del govern. S'estudia i s'aprova un mètode de treball per iniciar la investigació. Un cop acabada, es tindrà una idea força exacta de les opinions; es definirà una política realista, i a més, acceptada pels mateixos implicats, que seran els qui l'hauran de dur a terme.

Aquest sistema de treball s'ha imposat en tots els organismes i institucions, bé siguin governamentals –com el *Conseil de la Langue Française*– o privats –com el CLE–. També els sindicats i els grups de pressió actuen de manera consensuada mitjançant els sondeigs d'opinió.

L'hàbit dels ciutadans d'expressar els seus criteris sobre temes lingüístics queda palès en múltiples manifestacions de la vida quotidiana: debats públics, articles de premsa, programes informatius, d'opinió i documentals a la ràdio i a la TV.

Si bé un sector crític considera que cal augmentar la pressió ciutadana per tal d'accelerar el procés de francesització del país, a nosaltres, com a catalanes que vivim situacions semblants, ens ha sorprès gratament l'alt grau de consciència lingüística dels seus habitants. Quebec, malgrat els molts problemes, és un país francès; i hom se n'adona quan passeja pels carrers, quan va a les escoles, quan és atès a les botigues i oficines, quan parla amb empresaris i sindicats.

Evidentment, si la llengua ha esdevingut tema de debat públic és perquè actua com un element més en cadascuna de les activitats de la societat. El sentiment nacionalista es reflecteix, per tant, en múltiples ocasions. N'és una mostra el sondeig especial publicat a la revista *L'Actualité*³⁴ sobre el futur de Quebec: la població creu que el Canadà anglès és hostil als quebequesos (65 %) i que Quebec no rep del fons federal el que li pertoca (56 %); es considera més ben administrada per Quebec que per Ottawa (45 % contra 17 %) i un 52 % s'identifica com a quebequès contra un 38 % que es considera canadenc. Prefereix els polítics provincials als federals: Bourassa (Partit Liberal) i Parizeau (Partit Quebequès) (54 % i 48 %) per índex de confiança, mentre que els índexs de desconfiança més elevats els sostenen Brian Mulroney (63 %), Jean Chrétien (54 %) i Pierre Trudeau (51 %), tots ells federals.

D'altra banda, els joves, malgrat mostrar-se clarament a favor del model de vida americana –coneixen i saben expressar-se perfectament en anglès–, volen viure en francès, potser perquè ja s'han acostumat a una realitat i a un context francesos. Així ho demostraren en les manifestacions que es produïren l'any 1987, quan impediren que el Partit Liberal acceptés la retolació bilingüe a l'exterior, tal com havia promès durant la campanya electoral al sector anglès de Quebec. Finalment, esmentem uns fets viscuts per nosaltres que, a manera d'exemple, indiquen l'estadi de francesització de la societat quebequesa: al mercat anglès, situat a l'oest de Mont-real, on la població és majoritàriament anglòfona, tots els venedors, que parlaven en anglès, canviaven immediatament al francès quan nosaltres ens hi adreçàvem; o bé la nena anglòfona que, estudiant d'una escola anglesa, seguia els cursos d'immersió en francès perquè els seus pares, anglesos, li deien que era la llengua de Quebec i ella, per tant, havia de ser totalment quebequesa.

Per tal de fer conèixer el grau d'implicació de la societat en el procés de recuperació lingüística del país, hem considerat interessant l'aportació de sindicats, patronal i grups de pressió. Hem seleccionat el més influent i representatiu de cada àmbit: *Confédération des Syndicats Nationaux* (CSN) –com a sindicat–, *Chambre de Commerce de Montréal* i *Centre de Linguistique de l'Entreprise* –com a organitzacions empresarials– i *Mouvement Québec-Français* i *Alliance-Québec* –com a grups de pressió francòfon i anglòfon, respectivament–.

34. *L'Actualité*. Montréal, 1er Mai 1990, p. 7-13, 16-20. Núm. 7.

9.1 Sindicats

Quebec, amb un 44 % de població sindicada, és el país amb més nombre d'afiliats de tot Amèrica. A Canadà la mitjana és del 30 %, i a EUA del 16 %. Les principals forces sindicals de Quebec són: *Fédération des Travailleurs du Québec* (FTQ), *Confédération des Syndicats Nationaux* (CSN) i *Central des Syndicats Démocratiques* (CSD).

El sistema de sindicació a Amèrica és diferent d'Europa: no és una elecció individual, sinó col·lectiva. Per tal que una empresa se sindicui, cal que la voluntat majoritària dels treballadors ho decideixi. Aquests paguen una petita quota de 2 \$ i voten un sindicat. El sindicat més votat serà el de l'empresa. Un comissari comprova les votacions i lliura el «certificat acreditatiu» mitjançant el qual s'autoritza el sindicat guanyador a negociar els convenis de treball. Els acords de les negociacions que s'estableixen amb la patronal es fan extensius a tots els treballadors i el sindicat els protegeix igualment. L'única diferència rau en la quota d'admissió o d'entrada, però un cop l'empresa ja és sindicada tots els treballadors paguen la mateixa cotització. És el que s'anomena «règim de monopoli sindical». Normalment, els treballadors s'agrupen en sectors, segons la categoria professional: *col bleu* o treballadors manuals, *col blanc* o administratius i *cadres* o directius.

Des de sempre, els sindicats han exercit una comesa molt important en les reivindicacions lingüístiques de Quebec i són motor clau per a la francesització dels llocs de treball. La sensibilització dels treballadors pels temes lingüístics s'inicià als anys seixanta amb el *Mouvement Souveraineté Québec* (MSQ), moviment per a la reivindicació de la independència fundat per René Lévesque del qual va néixer posteriorment el Partit Quebequès que, amb la promulgació de la llei 101, establí les condicions estrictes que fan del francès llengua de treball.

Des d'aleshores, la pressió sindical ha estat un instrument bàsic per aconseguir que l'objectiu de francesització proposat per la llei esdevingui un procés irreversible a Quebec. El responsable sindical per a la defensa dels drets lingüístics dels treballadors exerceix una funció essencial per sensibilitzar els seus companys i fins i tot la direcció de l'empresa. Gràcies a les organitzacions sindicals, s'aconsegueix incrementar la consciència social i lingüística en els llocs de treball; consideren que la defensa de la llengua francesa és un dret tan important com els altres drets dels treballadors, ja que la llengua és patrimoni de tots.

El govern, a través de l'OLF, administra un programa de subvencions a les centrals sindicals, per tal d'ajudar-les en la tasca de francesització de les empreses. El programa té una doble finalitat: la formació per als afiliats sindicals que participen en els comitès de francesització i la informació per al conjunt de treballadors de la francesització que es duu a terme a Quebec en els llocs de treball.

Aquesta ajuda s'inicià el 1985-86, amb un pressupost de 250.000 \$, quantitat que disminuï l'any 1986-87 i que es mantingué estable en la xifra de 150.000 \$, repartits de la manera següent:

- 22.500 \$ a la CSD
- 37.500 \$ a la CSN
- 90.000 \$ a la FTQ

Les centrals sindicals reclamaven un augment des de fa dos anys. Les peticions es basaven en la presentació d'un projecte que explicava el programa d'informació, promoció i sensibilització dels treballadors i els costos sobrepassaven àmpliament les sumes atorgades. L'OLF recomanà d'augmentar en 90.000 \$ el pressupost i ja l'any 1989-90 fou de 240.000 \$. Les actuacions de les tres centrals esmentades, durant l'any 1988-89 foren les següents:

- publicació d'articles i números especials de diaris de les tres centrals sindicals sobre el francès, llengua de treball.
- una trentena de trobades de formació i d'informació per a dirigents o delegats sindicals per tal d'explicar-los la tasca dels comitès de francesització.
- tallers sobre el francès, llengua de treball, en els congressos de les centrals sindicals.
- intervencions puntuals per respondre als treballadors sobre els seus drets lingüístics a l'empresa.
- producció de documents i guies per als treballadors sindicats i, d'una manera especial, per als membres dels comitès de francesització.

9.1.1 *Confédération des Syndicats Nationaux* (CSN)

La CSN, amb un quart de milió d'afiliats, és la segona força sindical –després de la FTQ– quant a nombre de treballadors, amb 2.714 unitats de base en tots els sectors: advocats, periodistes, operaris, ensenyants..., però amb un gran poder d'actuació i d'opinió, ja que el 97 % dels afiliats són de Quebec. Amb els sindicats canadencs hi col·labora, però no en depèn en absolut –a diferència de la FTQ, federació afiliada al *Congrès du Travail du Canada* (CTC). Manté relacions amb sindicats europeus: França, Bèlgica, Portugal i Itàlia, i amb Llatinoamèrica. D'Espanya, coneix CCOO i UGT, i sobretot el sindicat independent del País Basc ELA STV (*Euskadiko Languille Alkartasura*), el qual participà també en el darrer congrés de la CSN celebrat el mes de maig passat.

L'organització sindical de la CSN neix el 1921, quan tots els sindicats eren controlats per americans o canadencs anglesos, amb l'objectiu de crear una força per a francòfons i de francòfons. El 1928 la *Confédération des Travailleurs Catholiques du Canada* (CTCC), que més tard es transformà en la CSN, ja reivindicava la bilingüïtzació dels manuals d'instruccions per als treballadors. L'any 1951 diposità una petició al Congrés demanant que «els indicadors de carreteres fossin escrits en francès únicament, per tal de donar un caràcter més francès a la província». L'any 1965 la CSN realitzà una àmplia enquesta entre tots els sindicats afiliats, la qual constatà l'escàs ús que es feia del francès en els llocs de treball; quatre anys més tard, adoptà una posició que, a l'època, va provocar un gran enrenou: a Quebec s'ha de defensar l'unilingüisme francès. Per tant, començà a utilitzar aquest idioma en la documentació escrita, i també en la presentació d'informes per al govern i en la correspondència entre els sindicats. En el Congrés de 1964, Marcel Pepin afegia al nombre de drets fonamentals el de viure en francès:

«La lluita pel francès és un puntal de la lluita quebequesa contra les forces de dominació econòmica, política i social.»

Paral·lelament, s'inicià una dura batalla per negociar els convenis en francès, fet totalment insòlit ja que l'anglès era l'única llengua d'empresa.

En aquests moments la situació lingüística del país és totalment diferent i el francès és llengua de treball a les empreses. Això no obstant, la CSN no abandona la lluita lingüística i des del 1971 col·labora amb el *Mouvement Québec-Français* (MQF) per exercir una pressió més gran sobre el govern.

«S'ha de reconèixer –diu Gérald Larose, president de la CSN– que globalment la patronal s'ha decantat també per l'ús de la llengua francesa, una vegada s'ha adonat que els treballadors i el context eren francòfons. En aquest aspecte, s'ha aconseguit un bon clima a l'interior de les empreses, però res no és encara obtingut i no ens podem adormir. La mundialització del treball, els continus intercanvis amb EUA, la implantació de les noves tecnologies són aspectes no previstos a la llei 101».

En el darrer congrés, celebrat el maig passat i anomenat «un congrés d'aclariment», la CSN s'ha declarat a favor de la independència de Quebec; s'hi ha arribat després de molts anys de discussió i de debats que han contribuït a crear una central ideològica, a fer canviar la societat des de tots els àmbits i sectors d'activitat. Quan el tema ha estat prou reflexionat s'ha arribat al consens. El comitè executiu de la CSN ha interpellat els 1.500 delegats al 55è Congrés en aquests termes:³⁵

Acceptar o canviar? Actuar o abandonar? Impulsar o restar passiu? Afermar-se o justificar-se? Conformar-se o proposar? Acontentar-se o progressar? Construir el futur o lamentar el passat?

Les respostes no han pogut ser més clares. La decisió ha estat presa quasi per unanimitat i en un clima de serenitat.³⁶

La CSN considera que ha arribat, per a Quebec, el moment d'elegir el seu futur, d'exercir la seva plena autonomia i la seva independència, mitjançant les estructures polítiques i organitzacionals que s'han determinat col·lectivament. La CSN es compromet a fer-ne la promoció immediatament, siguin quins siguin els resultats de l'acord del llac Meech.

Tal com ha decidit el Congrés, durant els propers mesos el sindicat convocarà els representants dels diferents àmbits de la societat per discutir la qüestió nacional i proposar un projecte de Quebec independent, amb uns poders i unes institucions polítiques, econòmiques i culturals democràtiques, un Quebec basat en el respecte integral dels drets i dels deures dels seus components.

Els treballadors anglòfons de la CSN (un 10 %) han votat contra la independència, tot i que accepten cada vegada més les polítiques de promoció del francès. Amb tot, han rebut amb serenitat el resultat de la votació i consideren que si és el sindicat el que vetlla per la independència, mai no actuarà contra els drets dels treballadors, inclosos els dels anglòfons.

Amb la mateixa preocupació de fer de Quebec una societat més harmoniosa, el Congrés ha demanat que es dediqui una atenció especial a la integració de les comunitats culturals. Si els immigrants ocupen llocs de treball importants, si tenen responsabilitat política o sindical s'integraran més ràpidament a la societat francòfona. A la tardor del 90, s'inicià el «Programa d'accés a la igualtat» amb l'objectiu de promocionar dins el sindicat, i d'acord amb la quantitat de població immigrada, representants de tots els grups ètnics que configuren el país.

Tanmateix, és un tema difícil. Algunes comunitats, que han viscut gravíssims problemes polítics al seu país d'origen, són refractàries a participar en accions col·lectives, temoroses de les repercussions que els poden comportar.

Segons G. Larose, la infraestructura federal i provincial d'acollida d'immigrants és molt feble i el COFI és insuficient. L'immigrant pateix, a vegades, una situació emocional forta, es troba sol i només es proposa un objectiu: aconseguir diners per tal de reclamar la família que encara viu al país d'origen. Generalment viu aïllat, ignora la llengua del país i l'únic lligam social és el món laboral. El conseller sindical de l'empresa li fa conèixer els seus drets, les seves reivindicacions i la realitat lingüística de Quebec. El sindicat organitza sopars, festes i trobades que li permeten relacionar-se amb els immigrants d'altres comunitats i integrar-se al conjunt de treballadors.

La situació és encara més greu per a les dones immigrades que es dediquen exclusivament a les tasques domèstiques i a la família, sense cap relació amb l'exterior. Solament parlen la llengua d'origen i es resisteixen a sortir de casa per rebre classes de francès o per assistir a reunions o festes.

35. *Nouvelles CSN*, 25 mai 1990, p. 1.

36. *Nouvelles CSN*, 25 mai 1990, p. 6.

La integració d'immigrants és més probable a les grans empreses perquè la presència sindical hi és més consolidada; en canvi, a les petites i mitjanes la integració és gairebé impossible; solament un 12 % de PME està sindicat i és en aquestes indústries on es concentra la major part d'immigrants.

La francesització dels llocs de treball s'ha produït en bona part gràcies a les organitzacions sindicals: va ser un moviment adreçat contra amos i directius –anglòfons– i contra el mateix govern, que va haver de promoure un altre partit. Hi ha experiències concretes de francesització anteriors a la llei 101, com la que dugué a terme l'empresa *Donohue*, els anys seixanta, la primera en el sector de pasta i paper; gràcies a la pressió sindical s'aconseguí que s'acceptessin els documents en francès i que les negociacions dels convenis col·lectius fossin en aquesta llengua.

Diane Lapointe –responsable de la francesització a la CSN– considera que sense la participació dels treballadors de base és menys segura la francesització de les empreses. Els comitès de francesització són els mitjans bàsics per aconseguir-la i assegurar-la. Les subvencions obtingudes de l'OLF han permès de publicar documents d'informació, de fer campanyes de dinamització i, sobretot, sessions de formació per als membres que componen el comitè de francesització. Al començament, durant els anys 1985-87, es féu un treball de recerca exhaustiu; hom pretenia informar tots els treballadors de la francesització dels llocs de treball i, alhora, controlar la participació real dels treballadors en els comitès de francesització d'aquelles empreses que havien obtingut una subvenció. Es van descobrir algunes mancances, com l'escassa participació dels treballadors en les decisions del comitè.

Per facilitar la difusió de les tasques del comitè es publicà una obra de referència bàsica, *Le français au travail: 375 ans d'ancienneté*, on s'explica la Carta de la Llengua Francesa, la funció dels comitès, les constants reivindicacions lingüístiques dels sindicats, l'experiència dels països que lluiten pel manteniment de la seva llengua, els organismes estatals responsables de la francesització, els vocabularis específics publicats, etc. Amb la mateixa finalitat, es publicà un quadern especial del bimensual *Nouvelles CSN*, consagrat a la francesització.

Paral·lelament, es va reagrupar i organitzar la informació sobre la composició dels comitès locals de francesització i es crearen estructures de base. Diane Lapointe viatjà per tot Quebec per tal de parlar amb totes les federacions i tots els executius dels sindicats; explicà el contingut de la Carta de la Llengua Francesa i els donà el suport de la CSN per treballar en aquest aspecte. Recollí informació dels problemes i les dificultats, però precisà el grau de responsabilitat d'empreses i treballadors en les pràctiques lingüístiques i en les actituds més favorables per accelerar l'ús de la llengua francesa a les empreses. Per tal d'avaluar l'impacte del programa de francesització, fer un balanç i conèixer més les necessitats dels afiliats, es féu un estudi que demostrà que més de 150 empreses de més de 100 treballadors havien creat uns comitès de francesització que vetllaven especialment per l'ús del francès a l'empresa. Actualment el problema està en algunes petites empreses de menys de cinquanta empleats on les necessitats lingüístiques són molt importants. En aquest sentit, s'ha iniciat una reflexió amb la *Fédération des Affaires Sociales* (FAS), amb 580 agrupacions i 100.000 membres, per estudiar una possible actuació en aquest sector.

A la tardor del 1990 va començar una experiència pilot en un gran hotel de Mont-real, on es feien cursos de francès, durant l'horari laboral, per als treballadors immigrants, a partir de les expressions habituals que fan servir diàriament en la seva feina. Els professors dels cursos són afiliats a la CSN i així poden conèixer directament els resultats, i avaluar els problemes i les dificultats. És el que s'anomena «pedagogia particular». Si es vol fer del francès llengua de treball de tots els quebequesos, cal tenir en compte que molt immigrants no poden assistir a cursos fora del seu horari de treball, els vespres o els dissabtes; s'ha de trobar una altra fórmula. Si aquesta experiència en el sector d'hostaleria –on hi ha una forta concentració d'immigrants– és vàlida, es farà extensiva a tots els altres sectors de petites empreses que tenen una base treballadora d'aquestes característiques.

El document *Guide d'action syndical sur la francisation des milieux de travail* que es lliura als treballadors tracta dels drets lingüístics, de l'evolució de la francesització, de les etapes d'implantació dels programes, dels comitès de francesització, dels organismes governamentals de gestió lingüística, de la qualitat de la llengua i, sobretot, de la presència sindical com el mitjà més eficaç per a la francesització dels llocs de treball.

La CSN ha elaborat i publicat, en col·laboració amb la FTQ i la CSD, el manual *Pour une convention collective en français*, molt fàcil de consultar i útil perquè proporciona la terminologia adequada per a la negociació dels convenis col·lectius. Aquesta petita guia és el preludi del *Vocabulaire des conventions collectives* que publicarà l'OLF.

En definitiva, les campanyes de formació, informació, dinamització i sensibilització són les actuacions bàsiques de la CSN, i també de les principals forces sindicals, CSD i FTQ, en matèria lingüística.

9.2 Organitzacions empresarials

9.2.1 *Chambre de Commerce de Montréal*

Pierre Mamtha –tresorer de la Cambra de Comerç– ens sintetitzà l'opinió dels empresaris sobre el tema de la francesització de les empreses a Quebec, en un moment en què el debat polític sobre el *Lac Meech* tornava a fer plantejar la qüestió de la independència. El punt de vista d'aquest grup de pressió ens semblà cabdal, sobretot arran de les declaracions aparegudes als diaris, en les quals –malgrat no manifestar-se a favor de la separació de Canadà– insinuava que aquesta no suposaria cap perill per a l'economia del país, que ja és controlada pels mateixos quebequesos. Fins i tot, la dimissió de Lucien Bouchard –mà dreta de Mulroney, primer ministre del govern federal– a causa del poc reconeixement de Quebec com a societat distinta de la resta de Canadà, va ser aplaudida amb entusiasme pels empresaris de Mont-real.

La Cambra de Comerç fou creada per a la promoció econòmica dels quebequesos francòfons. L'any 90, però, es féu una revisió dels objectius i es decidí admetre les empreses que impulsessin l'activitat econòmica de Mont-real, sense distinció de llengua.

P. Mamtha manifestà que els empresaris de Quebec són conscients de la importància que representa treballar en francès i vetllar perquè el conjunt d'empreses del país sigui francòfon. «Si l'economia del país no es decanta per l'ús de la llengua francesa, difícilment s'aconseguirà fer de Quebec un país francès. Ni l'escola, ni els mitjans de comunicació, ni el mateix govern són forces suficients per mantenir viu l'estatus de la llengua. També seria erroni confiar que amb l'oferta de serveis al públic en francès es consolidaria l'ús de la llengua; si bé la imatge externa podria fer-ho pensar, en el fons seria un engany perquè la llengua del poder econòmic continuaria essent l'anglesa. Si a l'empresa no s'utilitza en totes les circumstàncies i a tots els nivells, rarament podrà ser la manifestació més evident d'una identitat, d'una cultura i de la pròpia idiosincràsia».

Actualment i segons la Cambra de Comerç, els costos de francesització són menors i s'inclouen en el conjunt de despeses generals que suposa el funcionament de l'empresa, sense que aquest fet ocasioni cap mena de reticència o rebuig. En general, les empreses quebequeses destinen un pressupost important –a diferència de les canadenques– per a la investigació, el desenvolupament i la formació, tant tècnica com lingüística. A l'inici del procés, en canvi, les despeses foren considerables, no sols econòmicament, sinó també infraestructuralment. Aspectes com la traducció, la retolació, la publicitat, els documents administratius, etc., s'hagueren d'adaptar a la llengua imposada per la llei, que, evidentment, ha de ser respectada i seguida per tothom.

L'empresa, que és conservadora per naturalesa, analitzà les conseqüències econòmiques que aquest canvi comportava i la primera reacció fou de desconfiança. Algunes, més progressistes, ja havien tingut alguna iniciativa en aquest camp; eren empreses multinacionals habituades a funcionar en més d'una llengua. En canvi, les indústries anglòfones es mostraren més recalci-trants; d'una banda perquè havien d'ajustar-se a les exigències del govern i de l'altra a la realitat francòfona quebequesa. No es pot parlar d'una reacció completament negativa, però sí de reticència. S'ha d'admetre que el més important fou la promoció dels francòfons a càrrecs de responsabilitat de l'empresa.

Si bé és cert que alguns empresaris anglòfons es van traslladar a Toronto, no va ser tant a causa de la llei 101 com del creixement nacionalista del país. «En aquests moments els anglòfons són bilingües, mentre que els francòfons s'afermen més en la seva llengua, fet que pot resultar perillós. El bilingüisme sempre és car, però no es pot dir que sigui dolent; és positiu, tant en el pla individual com de negocis. Evidentment, parlem francès perquè és la nostra llengua i la nostra cultura; però les relacions comercials –mínimes amb França o amb l'Àfrica francòfona– s'estableixen en anglès».

P. Mamtha considera que la independència de Quebec no té res a veure amb la qüestió de la llengua. No creu que Quebec parli majoritàriament una llengua diferent de la resta d'Amèrica. «Els homes de negocis no donaran –continua– suport a un separatisme; ara bé, si no s'accepta l'acord Meech i no es pot establir un federalisme renovat, la separació no ha de ser nefasta per a Quebec. El moviment independentista neix en ambients polítics o intel·lectuals; l'àmbit dels negocis és bastant insensible a tot allò que no faci referència a la gestió d'empresa. Quebec estableix relacions comercials directament amb els països estrangers d'Europa i del nord i est d'Amèrica, a diferència d'Ontario, l'economia de la qual es fonamenta en sucursals americanes instal·lades al país»

Un problema de l'economia quebequesa el constitueix la manca de mà d'obra; el nivell de natalitat és baix i la població envelleix. «Necessitem immigrants, preferentment especialitzats, i això no sempre és possible. Es reclouen en ghettos i, a vegades, són explotats pels mateixos compatriotes. Les petites empreses de tèxtil, per exemple, tenen molta competència asiàtica, requereixen mà d'obra poc especialitzada i, per tant, els immigrants treballen en condicions econòmiques inferiors a les habituals. Tanmateix, la majoria de PME és en mans de quebequesos i són aquestes indústries les que ofereixen llocs de treball; la gran empresa –i és un fet mundial– redueix efectius per tal d'aconseguir una major rendibilitat».

»La gran activitat econòmica del país és el mateix govern, a causa del nombre elevat de funcionaris. Fa uns anys, Canadà era –després d'EUA– un dels països més rics; ara Suècia, Suïssa, Alemanya i em sembla que fins i tot Anglaterra l'han superat. Les despeses del govern canadenc representen, en qüestions administratives, un 25 % del pressupost global. És un escàndol!»

9.2.2 *Centre de Linguistique de l'Entreprise (CLE)*

Cal situar el CLE –com a òrgan de reflexió i de recerca de les principals associacions patronals canadenques i quebequeses– en el context de les primeres enquestes oficials sobre l'estatus de les llengües a Canadà, al final dels anys seixanta. El 1972, una quarantena d'empreses –representants de tots els sectors de l'activitat econòmica– posà en comú els seus recursos i fundà una associació patronal, independent i dedicada exclusivament a l'administració i gestió d'affers lingüístics en l'àmbit de la indústria, del comerç i dels negocis.

Organisme sense ànim lucratiu, se sosté econòmicament per la cotització anual dels seus components, aproximadament 60 grans empreses i organismes governamentals de diferents països, i també pels ingressos provinents de projectes, estudis i serveis que puntualment duu a terme. El

CLE és dirigit per un Consell d'Administració, constituït per 10 alts càrrecs de les empreses que en són membres i per un director general que forma part del *Conseil de la Langue Française*. Per a l'estudi de qüestions particularment conflictives, el Consell d'Administració compta amb el suport d'un Consell Consultiu compost per directors generals de grans societats canadenques.

Les activitats bàsiques d'aquesta associació es concreten a:

- Informar els seus membres de les lleis, els reglaments i les pràctiques lingüístiques dictades pel govern.
- Actuar de mitjancer entre el sector privat i els governs, en qüestions lingüístiques, per tal de conciliar els objectius polítics i socials de la francesització amb els econòmics i pràctics del món dels negocis.
- Identificar, descriure i aportar solucions a situacions lingüístiques problemàtiques de l'àmbit laboral.
- Oferir una gamma completa de serveis lingüístics:
 - Formulació d'estratègies i polítiques lingüístiques.
 - Elaboració i implantació de programes de francesització.
 - Assessorament en l'administració de la traducció.
 - Formació lingüística i ensenyament de llengües als llocs de treball.

Per aconseguir una realització més eficaç d'aquestes activitats, el CLE s'organitza en comissions d'estudi i de treball per sectors: gestió lingüística, formació lingüística, francesització, legislació, traducció, terminologia i alta tecnologia.

En el seu primer període de funcionament es dedicà, sobretot, a dos aspectes: primerament, a harmonitzar opinions i tendències entre el govern quebequès i els empresaris, sovint canadencs. A l'inici de les lleis lingüístiques exercí una funció importantíssima per tal de conjugar els interessos dels uns i els altres i convèncer de la necessitat de donar a la llengua francesa l'estatus que li corresponia en el sector econòmic-laboral. Per aquest motiu, participà en comissions parlamentàries, elaborà enquestes i estudis i informà els empresaris de les obligacions lingüístiques que dictava la llei per al món del treball, alhora que els tranquil·litzava, com a organisme patronal, tocant a les repercussions humanes i econòmiques que el canvi representaria per a l'empresa.

En segon lloc, col·laborà en la implantació de programes de francesització als llocs de treball. El pla d'actuació proposat pel CLE –que han seguit més de 60 empreses– ha estat des de sempre molt ben acceptat, ja que té en compte unes metodologies i un sistema de control i seguiment molt més pràctics i realistes, a l'hora d'assegurar la francesització permanent de l'empresa, que no pas els proposats per l'OLF.

Moltes empreses, una vegada obtingut el certificat de francesització, continuen treballant amb el CLE per consolidar l'ús de la llengua a tots els nivells.

L'experiència que ha acumulat el CLE en aquests 20 anys de funcionament li ha atorgat un prestigi notable en la planificació lingüística, per la qual cosa alguns governs –entre ells la Generalitat de Catalunya i el Govern basc– en són membres i sol·liciten la seva ajuda.

El seu director general, M. Guillotte, ens comenta que el ministre de Quebec consulta el CLE cada vegada que es produeix una situació lingüística conflictiva o de canvi. Les opinions d'aquest organisme són molt vàlides, ja que és un bon coneixedor de l'empresa i exerceix una influència positiva en els seus dirigents. L'any 1990 i a petició del govern federal de Canadà va dur a terme un ampli estudi sobre l'estat del bilingüisme en els diferents ministeris federals; els resultats demostraren que el bilingüisme teòricament existent a Canadà no és real i que el francès té poques possibilitats de ser llengua de treball quan els francòfons són minoria.

Coopera també amb el govern quebequès per aportar solucions a la problemàtica lingüística actual, que se centra en:

- consolidació de la francesització de les GE després de l'obtenció del certificat.
- inici de la francesització de les petites empreses, de menys de 50 treballadors, no reglades per la Carta de la Llengua Francesa.
- promoció de la francisació de la tecnologia a les empreses. Si bé el francès és la llengua de l'administració, de la gestió i del treball, la tecnologia continua funcionant en anglès –llengua científica universal. Les solucions a aquest problema són petites, cares i necessiten la participació de molts estaments. Per això, el 1988 es creà el CAFI –*Comité d'Action pour le Français dans l'Informatique*– amb un programa d'accions concertades per orientar i estimular el desenvolupament de les tecnologies de la informació en francès.

Paral·lelament, el CLE duu a terme una tasca de divulgació de les orientacions estratègiques i polítiques que recomana com a organisme directament implicat en el procés de normalització lingüística de les empreses. En aquest sentit, ha publicat memòries i estudis sobre aspectes claus: la immigració i els deures de la llei; implantació de la terminologia; francesització del software, etc., i ha organitzat també una dotzena de col·loquis i sessions d'informació pública. Per tenir informats el conjunt dels seus membres –uns 700 entre empreses, governs i universitats– publica *Intercom*, butlletí destinat especialment als directius i referit a esdeveniments significatius i concrets de l'actualitat lingüística.

Per molt que sorprengui l'existència d'un organisme empresarial que es dediqui a qüestions lingüístiques, no es pot dubtar de la funció de primer ordre que representa el CLE, com a centre d'informació, d'intercanvi i de consell tècnic en la normalització lingüística del país.

9.3 Grups de pressió

Els grups de pressió formen una institució típica de la democràcia anglosaxona que els consolida plenament en la vida política del país.

Associacions sense ànim de lucre, esdevenen grups molt vius, dinàmics i organitzats; amb un despatx, un pressupost i un diari expressen un pensament ideològic representatiu d'un sector de la població. Les seves opinions són decisives per conèixer el sentir general de la societat quebequesa.

Per fer un front comú en les qüestions de política lingüística, s'uneixen amb els sindicats i la pressió popular que exerceixen és decisiva.

Els grups de pressió més importants són:

- *Mouvement Québec-Français* (MQF)
- *Alliance Québec*
- *Association des Écrivains*
- *Chambre de Commerce de Montréal*
- *Association du Patronat Québécois*
- *Association Saint-Jean-Baptiste*

9.3.1 *Mouvement Québec-Français* (MQF)

Es constitueix com a grup de pressió l'any 1971, a partir d'un problema d'escolarització a Sant Leonard, ciutat francòfona amb molts immigrants italians, quan la Comissió Escolar decideix de fer l'ensenyament en francès. La discussió política que origina aquest tema provoca la promulgació de la llei 63, que defensa la llibertat d'elecció dels pares en la llengua d'ensenyament, malgrat les protestes i manifestacions d'un ampli sector de la població que considera aquesta llei insuficient. Així neix el MQF, per aconseguir un únic objectiu: fer de Quebec un país francès.

És format per 10 grups molt heterogenis, amb 2 milions de persones –dels 6 que hi ha a Quebec– i esdevé una força realment important:

1. **Sindicats:** FTQ i CSN. Els treballadors són una força majoritària i element clau per fer del francès una qüestió de tots.
2. **Ensenyants**, necessaris per transmetre la identitat quebequesa a les escoles i entre els joves: *Commission des Enseignants du Québec* (CEQ), *Alliance des Professeurs de Montréal* (APM) i *Alliance Québécoise de Professeurs de Français* (AQPF).
3. **Moviments patriòtics**, de llarga tradició al país: *Société Saint-Jean-Baptiste* (a Mont-real) i *Mouvement Nationaliste du Québec* (MNQ).
4. **Artistes**, *Union des artistes du Québec* (UAQ) per donar a conèixer la cultura quebequesa.
5. **Escriptors**, *Union des Écrivains du Québec* (UEQ), grup que reuneix els intel·lectuals del país.
6. **Agricultors**, *Union des Producteurs Agricoles* (UPA), sector importantíssim que impressionà favorablement el primer ministre de Quebec quan el seu president li exposà la greu situació lingüística que es patia al país, i el perill que la llengua viva que parlaven els pagesos arribés a ser, en un futur no gaire llunyà, tema d'interès per als antropòlegs, que els considerarien l'últim reducte d'una llengua ja agònica.

Hi manquen els homes de negoci, però és fàcil d'entendre que, en un moment de forta lluita social i lingüística, treballadors i dirigents no participessin en un mateix front i en una causa comuna.

Els representants de cada grup es reuneixen per discutir i planificar les actuacions que es volen dur a terme. Sempre es prenen les decisions per unanimitat, per tal de tenir més força. Guy Bouthilier –professor de Ciències Polítiques a la Universitat de Mont-real i portaveu del grup– s'encarrega de coordinar, convocar i donar a conèixer l'opinió del grup sobre temes d'actualitat lingüística; és freqüent la seva participació en rodes de premsa, i també la publicació d'articles als mitjans de comunicació escrita, l'organització de debats i la participació d'aquest grup en manifestacions, tot i que Quebec no n'és pas un país amant. En definitiva, la finalitat del MQF és informar la població per tal de crear un estat d'opinió favorable a un Quebec francès. D'altra banda, es reuneix també amb el ministre o vice-ministre i, mitjançant les comissions parlamentàries, transmet al parlament el sentir general del grup.

A diferència del grup de pressió anglès *Alliance Québec* –que rep del govern d'Ottawa 1.300.000 \$ cada any– el MQF és subvencionat pels deu grups que el formen i no accepta cap tipus d'ajuda econòmica del govern de Quebec, ja que això suposaria una relació de dependència que podria perjudicar els seus objectius i actuacions.

El MQF valora positivament la francesització impulsada per la llei 101, però considera que –com totes les lleis lingüístiques– és insuficient. «El que identifica una persona és el dret de ciutadania: si el país és francès, el ciutadà també ho serà; en canvi, és difícil que senti això si el país té dues llengües. Quebec, en la seva situació actual, sempre patirà una amenaça constant,

subjacent, una invitació a utilitzar la llengua majoritària de Canadà. Cal tenir una identitat definitiva de país i ser sobirà; tenir una llengua pròpia d'estat: el francès. Els individus s'han de comunicar en una sola llengua, tot i que poden conèixer-ne moltes més i utilitzar-les per a les comunicacions amb l'exterior.»

»Cal ser molt conscients –continua G. Bouthilier– per evitar el canvi lingüístic, perquè sovint les llengües minoritàries i els seus individus pateixen un complex d'inferioritat i volen demostrar que són capaços de parlar-ne una altra. Aquesta mentalitat s'ha de canviar! I aquest canvi s'ha produït a la societat quebequesa, almenys en una gran part de la població, però no es pot abandonar la pressió perquè, per a un grup, l'anglès és encara llengua de prestigi. Actualment, els anglòfons són més bilingües i accepten que un ciutadà sigui francòfon; ja s'ha progressat, però no és suficient. El problema és que l'anglès no és únicament la llengua de Canadà, sinó la d'EUA, i Quebec estima els EUA. L'anglès és la llengua del poder, de la tecnologia, de la música i del futur. Els quebequesos han d'aprendre l'anglès per una qüestió de prestigi, de cultura, de coneixement de l'univers, però la llengua del país ha de ser només una: el francès.»

»La integració dels immigrants és un altre tema no resolt. A la resta de Nord-amèrica –EUA o Canadà– s'ha fet dels immigrants ciutadans americans o canadencs que, a la segona generació, ja han oblidat gairebé els seus orígens. Però a Quebec, això és un impossible. No es poden integrar a la societat francesa si els canals de comunicació, la llengua de treball és ara l'anglès, ara el francès. El missatge és contradictori i mentre hi ha elecció hi ha confusió. Per tal que els nousvinguts es puguin adaptar al context i convertir-se en ciutadans quebequesos, cal que el país sigui francòfon; mentre no hi hagi el dret de ciutadania, l'immigrant podrà ser-ho tot.»

Són interessants les opinions de G. Bouthilier sobre la vida política del país; en definitiva, parlar de llengua és parlar de política. «Formalment, el Partit Liberal és partidari del bilingüisme que comparteixen anglòfons, al·lòfons i alguns francòfons. Però des de l'any 1989 les relacions de Bourassa amb els anglesos no són pas bones. Cada vegada més i amb tota probabilitat el PL esdevindrà més francòfon perquè la majoria de la societat així ho vol.³⁷ El Partit Quebequès és molt més independentista que abans. René Lévesque proposà la fórmula de sobirania-associació i ja s'ha vist que no funciona. Per tant, els discursos són ara més forts i es parla molt més clarament d'independència. Els sondeigs d'opinió són favorables a un segon referèndum, però cal no precipitar-se perquè el NO del primer constituí un suïcidi moral per a molts quebequesos i la desmoralització general va conduir a la frustració i a la desesperança. Demanar si es prefereix un país que no existeix o un altre que té història i es diu Canadà és absurd. El referèndum s'ha de fer quan l'opinió pública ja estigui formada i ha de servir només per ratificar i certificar allò que ja existeix.»

G. Bouthilier no creu viable aconseguir la independència a través de la negociació política amb el govern federal, error en què caigué el Partit Quebequès al seu moment. «Ocultar les equivocacions i negociar no serveix per a res. Cal multiplicar les protestes des de fronts diversos i demostrar que si es continua dins de Canadà tot són fracassos i res no funciona. Si se signa l'acord del *Lac Meech*, el 23 de juny del 1990, la població quebequesa romandrà tranquil·la perquè se sabrà acceptada, quan en realitat serà el final de la lluita, l'època de la incertesa i de l'ambigüitat i s'hauran de fer mil demostracions perquè se'ns reconegui la pròpia identitat.»

»D'altra banda, separar-se de Canadà no ha de generar problemes de cap índole. Ja l'any 1980 es van preveure solucions per a temes considerats conflictius com el futur de les empreses federals o el sistema monetari. La qüestió de fons és que el món canvia i ni les unions individuals ni les societats són eternes. Ara mateix, la por al separatisme, que utilitzà el govern federal en el referèndum del 1980, ja no existeix. Fins i tot els homes de negoci s'hi pronuncien a favor!

37. Sembla que aquests pronòstics s'han acomplert. El març de 1991, vuit mesos més tard d'aquestes declaracions, el PL votà en el seu congrés per la sobirania nacional. Fou el sector jove del partit qui va guanyar aquesta iniciativa.

L'actitud d'EUA hi ha contribuït; el president Bush s'ha volgut mantenir al marge d'aquest tema i el canvi ha estat important.»

»En el fons, llengua i política, llengua i independentisme són indissociables. El punt conflictiu del *Lac Meech* és la llengua, i tots sabem que la clàusula *société distincte* és una anàfora; no es pot parlar de llengua sense parlar de constitució. Alguns van creure que era suficient la llei 101, però ja està demostrat que no ha pogut canviar el país.»

»El govern federal intenta, amb tots els mitjans que té a l'abast, de mantenir la presència de l'anglès a Quebec, quan la població de llengua materna anglesa és només del 10 %. A les escoles, per exemple, cal una política d'integració històrico-cultural perquè també els anglesos han de beure de la cultura quebequesa. Ara mateix, no se sap si els continguts d'història, de literatura i de geografia són canadencs o quebequesos. Per augmentar el nombre d'anglòfons, el govern federal subvenciona amb beques d'estudi el CEGEP (curs equivalent al COU) i la universitat anglesos. També intenta traduir a l'anglès els noms de ciutats o de rius situats a les carreteres estatals; accepta la toponímia francesa de Quebec però, de manera subtil, reclama el dret d'usar totes dues llengües en els trams comuns. Aquest fet no es pot permetre, perquè les qüestions de dominació lingüística sempre s'inicien en la toponímia.»

»El dia que el francès sigui l'única llengua de Quebec, la diferència amb Canadà serà tan evident que la independència serà un fet».

Les contínues comparacions amb Catalunya –país que Guy Bouthilier coneix molt bé– ens fan adonar de molts aspectes que a casa nostra no s'han tingut gens en compte. L'entrevista es clou amb unes paraules d'esperança: «les minories no tenen prou força per imposar la seva llengua, perquè la pateixen. Es tracta de dir als altres que acceptem ser minoritaris i que ho volem ser. Si els altres no ens reconeixen, haurem de caminar sols. I si s'ha pogut arribar fins aquí, encara es pot anar més lluny. Si es vol, es pot».

9.3.2 *Alliance Québec*

Alliance Québec és el grup de pressió de la comunitat anglòfona de Quebec. Creat el 1982, amb gairebé 40.000 membres és una coalició de 28 petits grups de parla anglesa per defensar els drets d'aquesta col·lectivitat i ajudar-la a adaptar-se a la nova realitat lingüística del país.

Segons David Birnbaum –director de comunicacions del grup– cal que els membres de la comunitat anglesa, actualment minoritària, s'organitzin, no per iniciar una lluita, sinó per estar atents i assegurar que es respectin els seus drets en un Quebec francès.

Alliance Québec s'uneix amb els grups francòfons de la resta de Canadà per defensar els drets de les minories lingüístiques. Així, fan seves les reivindicacions d'Alberta, quan reclama el dret a ser ensenyats en la llengua de la minoria, o bé la lluita de Manitoba per l'accés del francès en els serveis governamentals.

Els membres d'*Alliance Québec* es consideren canadencs i afirmen que les minories no són respectades, ni a Quebec els anglesos ni els francesos a la resta de Canadà. Com a canadencs, defensen que tots han de ser tractats amb un mateix criteri; el seu somni és el bilingüisme pur per poder-se expressar en qualsevol de les dues llengües oficials. Però el problema és greu, ja que no hi ha ni bilingüisme a Quebec –on tot funciona en francès– ni a Canadà –que només vol ser anglès–. A Vancouver, per exemple, la minoria francòfona té molts impediments per poder viure en francès; hi ha alguna escola francesa, però és difícil d'accedir-hi. El bilingüisme oficial de Canadà és fictici i *Alliance Québec* lluita perquè en un futur esdevingui possible.

A Quebec, aquest grup de pressió accepta el predomini de la llengua francesa, perquè la proporció de parlants francesos és molt superior. No obstant això, reclama i exigeix que hi hagi serveis lingüístics en llengua anglesa.

«Si la minoria anglesa de Quebec –opina D. Birnbaum– és més respectada, si té més serveis que la francesa de Canadà és simplement per qüestió geogràfica: tots els anglesos de Quebec s’han concentrat a l’illa de Mont-real, a la part oest de la ciutat. Hi duen vivint des de fa 300 anys; tenen, fins i tot, les pròpies universitats. En canvi, els francesos de fora de Quebec estan dispersos per totes les províncies canadenques i això fa més difícil que s’organitzin i lluitin pels seus drets».

La major part del pressupost d’*Alliance Québec* prové del govern federal. D. Birnbaum es defensa dels atacs de què són objecte per acceptar diners del govern. Considera que la llei federal estableix que Canadà és bilingüe i, per tant, té el dret i el deure de protegir, amb subvencions i ajudes econòmiques, les minories lingüístiques: els anglesos de Quebec i els francesos de la resta de Canadà.

L’any 1983, John Parisella –president del moviment– exposà ja els perills en què es trobava la comunitat anglesa de Quebec, després de la promulgació de la llei 101. Manifestà la voluntat d’aquest col·lectiu de participar en l’evolució de la societat quebequesa i –sense retornar a la situació anterior, on el francès era menystingut– de construir un nou equilibri lingüístic que possibilités a totes dues comunitats de viure en harmonia. Exposà els principis de base del moviment:

1. Dret de participar plenament en la definició del paper dels anglesos i del seu futur a Quebec.
2. Dret d’accedir, controlar i dirigir el propi sistema educatiu i les seves institucions.
3. Dret de rebre els serveis socials i de sanitat en llengua anglesa i de poder-los controlar i dirigir.
4. Dret de tenir accés al treball d’una manera justa i equitativa.
5. Dret d’expressar-se en la pròpia llengua i d’obtenir qualsevol text escrit en francès i en anglès.
6. Dret a tenir els propis representants en la funció pública de Quebec, i també als consells, agències i comissions públiques.
7. Dret de rebre els serveis i la informació del govern provincial en llengua anglesa.

Els anglòfons d’*Alliance Québec*, que es neguen a utilitzar aquest terme i prefereixen anomenar-se «quebequès d’expressió anglesa» perquè ells no són anglosaxons, utilitzen tots els mitjans possibles per donar a conèixer les seves reivindicacions. En totes les escoles angleses es troben els seus documents, el periòdic i les guies redactats en anglès i francès; s’hi explica la llei federal sobre les llengües oficials i minoritàries, les subvencions econòmiques que lliura el govern federal per estudiar a la universitat anglesa o assistir a cursos d’estiu a Canadà per tal d’aprendre i millorar l’anglès. També han publicat una guia amb una llista de les escoles de Mont-real on es poden seguir cursos de francès, sia d’immersió per a adults o escolars, sia per a immigrants o específics per a cada sector professional. Els preocupa la davallada demogràfica de la comunitat anglesa que –segons les estadístiques– l’any 2000 haurà disminuït de 13,5 % a 10,5 % del total de la població quebequesa.

Es mostren oberts a tots els immigrants residents a Quebec, però D. Birnbaum reconeix que els interessos de les comunitats culturals no coincideixen amb els d’*Alliance Québec*.

S’estableixen contactes, però costa d’integrar-los al grup perquè temen que no seran defensats. *Alliance Québec* desitjaria que, a l’escola, els immigrants poguessin triar la llengua d’ensenyament dels seus fills, però reconeix que, ara per ara, és impossible. Per tant, accepten el fet que

l'immigrant vagi a l'escola francòfona, però mai no ho acceptaran si té l'anglès com a primera llengua. Consideren absurd que a un nen que prové d'EUA se li negui el dret d'aprendre en la seva llengua materna.

«Molts anglesos se senten incòmodes a Quebec, perquè noten que l'entorn els fa tornar de mica en mica francesos. El bilingüisme en aquesta comunitat ha augmentat; el nombre d'alumnes que segueixen els cursos d'immersió en francès és com més va més elevat i els esforços per adaptar-se a un país francès són enormes. Em nego a acceptar que la inseguretat que tenen els francòfons respecte a la seva llengua i al seu país sigui només una necessitat de protecció i una mesura de pressió per evitar desaparèixer. La cultura quebequesa és més intensa i rica que la canadenc anglesa; la gent que arriba aprèn el francès, els anglesos es tornen bilingües; per què no es feliciten, doncs, dels guanys obtinguts, del canvi que s'ha produït? A vegades, jo –que sóc jueu i quebequès de tercera generació– em demano si tot es redueix a una qüestió lingüística o si en el fons hi ha una intolerància de les diferències. Els quebequesos no accepten una societat multicultural i multilingüística. Només volen els *pur laine*. Aleshores, jo, anglès de Quebec, què sóc?»

Tot i que afirma que en la vida quotidiana dels negocis comença a incrementar-se el nombre de contactes i de relacions entre els membres de totes dues comunitats, reconeix que realment es tracta de dues solituds: hi ha una manca de sensibilitat envers la cultura anglòfona i a la inversa, hi ha molt pocs anglesos que vagin a veure una obra de teatre si es representa en francès.

Els discursos de Robert Keaton –president del grup– sobre la vida política del país són efervescents. Aprofita qualsevol ocasió per repetir els esforços notables de la comunitat anglesa i la traïció de polítics i institucions quebequesos:

«La nostra comunitat ha treballat des dels inicis per comprendre un Quebec en plena evolució i adaptar-s'hi. Penso que hem fet això amb honestat i bona voluntat. Però hi ha un límit que sempre hem tingut i que sempre tindrem. Aquest límit ha estat ultrapassat per la llei 178 i la prohibició de la retolació exterior en anglès. La llei 178 continua essent una llei odiosa, una llei repressiva i una llei injusta. Sempre ens hi oposarem. Aquest límit també ha estat vulnerat pel president de la CEQ, el sindicat d'ensenyants més important de Quebec, que ha suggerit que el govern cessi de donar beques d'estudi als alumnes que vulguin estudiar en la segona llengua oficial; la CECM, la comissió escolar més gran de Quebec, també ha transgredit aquest límit proposant castigar els alumnes que parlin una llengua que no sigui el francès; i aquest límit també ha estat superat quan el primer ministre tracta d'una manera diferent els drets de les minories a Canadà: una norma per als francòfons fora de Quebec i una altra per a la nostra comunitat. *Alliance Québec* no acceptarà mai aquest tipus d'oportunisme en qüestions de principis fonamentals».

«Amb el Partit Liberal, que havia representat sempre els interessos d'aquesta comunitat, s'ha produït un trencament perquè, contràriament al que havia promès durant la campanya electoral, la llei 178 impedeix la retolació bilingüe a l'exterior». *Alliance Québec* accepta –potser perquè és minoria– que el francès ocupi el lloc predominant, però exigeix en segon terme la presència i la utilització de la llengua anglesa. La Cort Suprema de Canadà proclama el bilingüisme, però accepta la clàusula que permet al govern provincial d'adaptar les seves pròpies lleis lingüístiques.

«El Partit Liberal –continua D. Birnbaum– ens ha traït i viola els drets fonamentals de la Cort Suprema de Canadà. Això ha estat la ruptura definitiva amb el govern de Robert Bourassa. Ja sabem que el Partit Quebequès es declara absolutament partidari de la independència del país, però actualment ja no sabem quin és el pensament polític del Partit Liberal. Alguns anglòfons tenen confiança en el nou partit *Égalité-Equality*, però és molt minoritari».

En les circumstàncies polítiques actuals, *Alliance Québec* està disposat a convèncer la resta de Canadà perquè se signi l'acord de *Meech Lake*. «El 90 % dels membres de la nostra societat no vol un Quebec independent, perquè dubta que es protegeixin els nostres drets. El poble anglès està inquiet, no se sap què passarà després del 23 de juny; per aquest motiu alguns anglesos pensen a traslladar-se a una altra província. Cal explicar a la població canadenca que no hi ha cap altra sortida possible que signar l'acord. Al principi, nosaltres tampoc no n'érem partidaris a causa del plantejament erroni del tema, com si es tractés, només, d'una promesa feta a Quebec i que calia complir quan en realitat havia de ser una mesura de protecció per a les minories; per tant, una conseqüència altament positiva per a tota la societat canadenca».

En un local nou i cèntric, estrenat recentment després de l'incendi que destruï per complet l'antic despatx –i segons males llegendes provocat per ells mateixos– ens acomiadem d'*Alliance Québec* després d'una llarga entrevista realitzada íntegrament en francès. Com diu D. Birnbaum tot, des dels discursos escrits del president fins a les entrevistes orals, les publicacions i la informació, és bilingüe.

Conclusions

1. És possible, a la 2a meitat del segle XX, una recuperació de la llengua del país: Quebec n'és un exemple.
2. La recuperació de la llengua només és possible si existeix un marc legal que la reguli. El marc legal no es concedeix gratuïtament; és fruit de la pressió de la societat.
3. L'exigència lingüística de Quebec ha hagut de ser acceptada pel govern federal de Canadà, perquè així ho ha reivindicat, unitàriament, el poble quebequès.
4. La llei lingüística vigent, que data de 1977, és realista, aplicable i controlable, fruit de l'evolució d'altres lleis lingüístiques anteriors més febles i menys compromeses.
5. Una bona part de l'èxit del marc legal lingüístic rau en l'eficàcia del seu compliment. L'aplicació rigorosa de les lleis propicia canvis lingüístics espectaculars que augmenten la confiança de la població i el seu grau d'exigència.
6. L'acceptació de la llei lingüística de Quebec és fruit també de l'encert que suposa aquesta clàusula: cadascú és lliure de parlar la llengua que vulgui; ara bé, en el lloc de treball el francès és l'única llengua possible.
7. La clau de l'èxit de la recuperació lingüística està en la implicació de tots els sectors i en l'abast a tots els àmbits de la societat. Així, s'aconsegueix fer de la llengua una causa comuna, on tothom participa i se'n sent responsable. Mai no s'abandona el tema de la llengua a les decisions del govern.
8. La recuperació lingüística ha modificat la imatge del país. La població, habituada a un context francès, no admet cap retrocés: el procés lingüístic és imparable.
9. L'experiència de Quebec demostra que el pitjor fre a la normalització lingüística d'un país és el desencís de la població. Quan s'adona que res no canvia, la frustració i la desesperança duen a l'abandó d'aquesta causa.
10. Evidentment, Quebec continua tenint conflictes lingüístics. Aquests només són inexistents quan llengua i país són una mateixa cosa.

RELACIÓ DE SIGLES UTILITZADES

ACGL	<i>Association des Conseils en Gestion Linguistique</i>
APM	<i>Alliance des Professeurs de Montréal</i>
AQ	<i>Alliance Québec</i>
AQPF	<i>Alliance Québécoise de Professeurs de Français</i>
BDL	<i>Banque de Données Linguistiques</i>
BTQ	<i>Banc Terminologique du Québec</i>
CAFI	<i>Comité d'Action pour le Français dans l'Informatique</i>
CCM	<i>Cellules de Correction Mutuelle</i>
CECM	<i>Commission des Écoles Catholiques de Montréal</i>
CEGEP	<i>Collège d'Enseignement General et Professionnel</i>
CEQ	<i>Commissions des Enseignants du Québec</i>
CFQ	<i>Conseillers en Francisation du Québec</i>
CLE	<i>Centre de Linguistique de l'Entreprise</i>
CN	<i>Chemins de fer Nationaux</i>
COFI	<i>Centre d'Orientation et Formation des Immigrants</i>
CSD	<i>Centrale des Syndicats Démocratiques</i>
CSN	<i>Confédération des Syndicats Nationaux</i>
CTC	<i>Congrès du Travail du Canada</i>
CTCC	<i>Confédération des Travailleurs Catholiques du Canada</i>
FAS	<i>Fédération des Affaires Sociales</i>
FLQ	<i>Front de Libération du Québec</i>
FTQ	<i>Fédération des Travailleurs du Québec</i>
GE	<i>Grands Entreprises</i>
MNQ	<i>Mouvement Nationaliste du Québec</i>
MQF	<i>Mouvement Québec-Français</i>
MSQ	<i>Mouvement Souveraineté Québec</i>
OCDE	<i>Organisation de la Coopération et du Développement Économiques</i>
OLF	<i>Office de la Langue Française</i>
PL	<i>Parti Liberal</i>
PME	<i>Petites et Moyennes Entreprises</i>
PQ	<i>Parti Québécois</i>
RC	<i>Radio-Canada</i>
RIL	<i>Réseau des Industries de la Langue</i>
RINT	<i>Réseau International de Néologie et de Terminologie</i>
SL	<i>Service Linguistique</i>
TERMIUM	<i>Terminologie Informatisée de l'Université de Montréal</i>
UAQ	<i>Union des Artistes du Québec</i>
UEQ	<i>Union des Écrivains du Québec</i>
UPA	<i>Union des Producteurs Agricoles</i>

BIBLIOGRAFIA

Actes du colloque sur l'aménagement de la langue au Québec. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1990.

AUGER, P. (et autres): *Méthodologie de la recherche terminologique*. Québec: Office de la Langue Française, 1988.

Avis sur le niveau d'immigration du Québec pour 1990. Montréal: Alliance des professeures et professeurs de Montréal, 1989.

BERTHELOT, J.: *Apprendre à vivre ensemble*. Montréal. Centrale de l'Enseignement du Québec, 1990.

BOUCHARD, P.: *Obstacles à la francisation des entreprises*. Montréal: Office de la Langue Française, 1989.

BOUCHARD, P.; CHAMPAGNE, R.: *État d'avancement de la francisation des entreprises sous gestion*. Montréal: OLF, Service de la Recherche, 1990.

BRÉDIMAS-ASSIMOPOULOS, N. et LAFERRIÈRE, M.: *Législation et perceptions ethniques. Un étude du contenu de la presse anglaise de Montréal au vote de la loi 101*. Montréal: Office de la Langue Française, 1980.

Catalunya, Quebec. Dues nacions, dos models culturals. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1988.

CÉLESTIN, T. (et autres): *Méthodologie de la recherche terminologique ponctuelle*. Québec: Office de la Langue Française, 1988.

C'est-à-dire.... Montréal: Société Radio-Canada, 1988, 1990.

CHABROL, N.: *Le rôle des services documentaires dans la francisation des grandes entreprises au Québec*. Grenoble: Université des Sciences Sociales de Grenoble. École Nationale Supérieure de Bibliothécaires, 1988.

CHAMPAGNE, R.: *La situation linguistique dans les grandes entreprises québécoises au moment de l'adoption de la Charte de la Langue Française*. Montréal: Office de la Langue Française, 1988.

CHAMPAGNE, R.: *Présence francophone, langue de travail et connaissance linguistique dans les grandes entreprises au moment de l'analyse linguistique*. Montréal: Office de la Langue Française, 1982.

CHAMPAGNE, R.: *Évolution de la présence francophone parmi les hauts dirigeants des grandes entreprises québécoises entre 1976 et 1982*. Montréal: Office de la Langue Française, 1983.

Charte de la Langue Française. Québec: Éditeur officiel du Québec, 1989.

Circuit (Magazine d'information sur la langue et la communication). Montréal: Société de Traducteurs du Québec, 1988-1990.

Comité d'action pour le français dans l'informatique. Montréal: 1990.

CORBEIL, J.-C.: *Langues et usages de langues.* Québec: Conseil de la Langue Française, 1986.

CORBEIL, J.-C.: *L'aménagement linguistique du Québec.* Montréal: Guérin, Collection Langues et Sociétés, 1980.

DAOUST, D.: *La politique d'aménagement linguistique du Québec: stratégies générales d'intervention.* Montréal: Office de la Langue Française, 1982.

DAOUST, D.: *Le changement terminologique dans une entreprise de transport.* Montréal: Office de la Langue Française, 1987.

Dix études portant sur l'aménagement de la langue au Québec. Québec: Conseil de la Langue Française, 1990.

Douze essais sur l'avenir du français au Québec. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1984.

DUBUC, R.: *Manuel pratique de terminologie.* Montréal: Linguatex, 2e. éd. , 1985.

Énoncé d'une politique linguistique relative aux québécoismes. Québec: Office de la Langue Française, 1985.

Études sur les avantages et les coûts de la francisation. Montréal: Office de la Langue Française, 1980.

GÉMAR, J.C.: *Les trois états de la politique linguistique du Québec.* Montréal: Conseil de la Langue Française, 1983.

GEO. Paris: octobre, 1990.

Guide des communications non sexistes. Montréal: Hydro-Québec, 1987.

Intercom. Montréal: Centre de Linguistique de l'Entreprise, 1989-1990.

L'Actualité. Montréal, 1990.

La description des langues naturelles en vue d'applications linguistiques. Québec: Centre International de Recherche sur le Bilinguisme (RELA), 1989.

La francisation des entreprises. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1981.

La francisation en marche. Montréal: Office de la Langue Française, 1988-1990.

La loi 101 et l'avenir de la langue française au Québec. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1983.

L'aménagement de la langue: pour une description du français québécois. Québec: Conseil de la Langue Française, 1990.

LANGLAIS, J.; LAPLANTE, P. et LEVY, J.: *Le Québec de demain et les communautés culturelles.* Montréal: Éditions du Méridien, 1990.

LAPORTE, P.E.: *L'impacte économique de la Charte de la Langue Française*. Montréal: Office de la Langue Française, 1981.

La traduction au Canada. Les acquis et les défis. Montréal: Conseil des traducteurs et interprètes du Canada, 1990.

LAURIN, C.: *La politique québécoise de la langue française*. Québec: 1977.

L'automatisation et les services linguistiques. Montréal: Comité des gestionnaires de services linguistiques, 1986.

Le français dans l'entreprise. La gestion des services linguistiques. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1986.

Le français langue du travail. Montréal: Groupe de travail tripartite sur le français langue du travail, 1989.

Le Québec, chiffres en main. Québec: Bureau de la Statistique du Québec, 1990.

Le recrutement des langagiers. Montréal: Comité des gestionnaires de services linguistiques, 1988.

Les jeunes et l'avenir du français au Québec. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1985.

L'HOMME, M.C.: *Origine et développement des industries de la langue*. Québec: Centre International de Recherche sur le Bilinguisme (RELAI), 1988.

Loi sur la langue officielle. Québec: 1974.

MARTIN, A.: *La terminologie française dans les communications chez vingt concessionnaires d'automobiles à Montréal*. Montréal: Office de la Langue Française, Direction de la Recherche et du Secrétariat, 1988.

MAURAS, J.: *Aspects de l'aménagement linguistique du Québec*. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1985.

MONNIER, D.: *Langue d'accueil et langue de service dans les commerces à Montréal*. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1989.

PAILLÉ, M.: *Nouvelles tendances démolinguistiques dans l'île de Montréal (1981-1986)*. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1989.

PLOURDE, M.: *La langue française au Québec*. Montréal: Conseil de la Langue Française, 1985.

PRAIRIE, M.: *La francisation des entreprises, l'expérience vécue par des travailleurs et travailleuses de la CSN et de la FTQ*. Montréal: Office de la Langue Française, 1986.

Profil du Québec. Québec: Ministère des Affaires Internationales, 1988.

Que dire...? Montréal: Société Radio-Canada, 1988-1990.

Rapport annuel de l'Office de la Langue Française 1988-1989. Québec: Les publications du Québec, 1989.

RAYNAULD, A. et VAILLANCOURT, F.: *L'appartenance des entreprises: le cas du Québec en 1978.* Montréal: Conseil de la Langue Française, 1984.

Réalités du Québec. Québec: Ministère des Relations Internationales, 1988.

Relations entre fournisseurs et clients en traduction. Montréal: Comité des gestionnaires de services linguistiques, 1986.

Remue-Méninges. Montréal: Fédération nationale des enseignants et enseignantes du Québec (CSN).

Rôles et avantages des services linguistiques d'entreprises. Montréal: Comité des gestionnaires de services linguistiques, 1985.

Sentinelle. Montréal: Association provinciale des enseignantes et enseignants protestants du Québec.

Sondage sur les services linguistiques. Montréal: Comité des Gestionnaires de Services Linguistiques, 1986.

Tableaux statistiques concernant l'évolution de la certification. Montréal: Office de la Langue Française. Direction de la Francisation, 1990.

TETLEY, W.: *Les droits linguistiques et scolaires au Québec et au Canada.* Québec: Centre International de Recherche sur le Bilinguisme, 1986.

Travailler en français. Montréal: Bulletin de liaison de la Fédération des travailleurs et travailleuses du Québec (FTQ).

VAILLANCOURT, F.: *Économie et langue.* Montréal: Conseil de la Langue Française, 1985.

VAILLANCOURT, F.; LACROIX, R.: *Revenus et langue au Québec (1970-1980).* Québec: Conseil de la Langue Française, 1983.

VERDOODT, A.: *Les droits linguistiques des immigrants.* Montréal: Conseil de la Langue Française, 1985.

VILLAMIL, J.: *Centro y periferia en el hemisferio occidental.* Madrid: Blume, 1981.

VILLERS, M.E.: *Francisation des entreprises.* Montréal: Conseil de la Langue Française, 1990.

